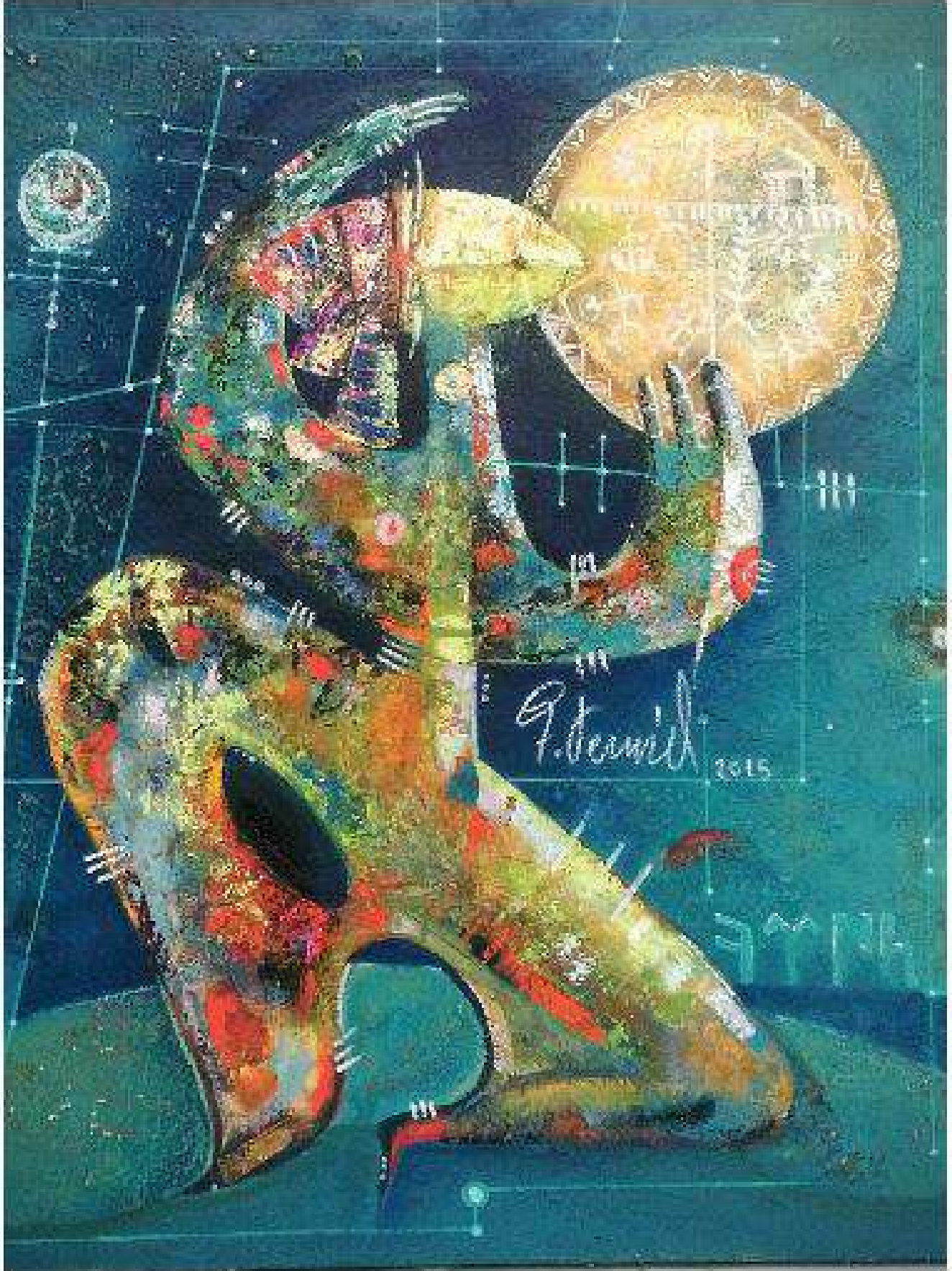

MİLLİYETÇİLİK

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ · JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

CİLT 6 SAYI 2 · VOLUME 6 ISSUE 2 / EKİM · OCTOBER 2024 / ISSN 2667 - 4459

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

(MAD)

Cilt: 6, Sayı: 2, Ekim 2024

MAD-JNS

JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

(JNS)

Volume: 6, Issue: 2, October 2024

ISSN 2667-4459

e-ISSN 2667-7911

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri hakkında disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makalelere yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. MAD, yılda iki kez çevrim içi ve matbu olarak yayınlanmaktadır (Nisan-Ekim). **MAD, bu alandaki çalışmaların nitelik ve niceliğini artırmayı amaçladığından özgür ve açık erişim yayın politikalarını benimsemektedir. Bu amaçla yazıların sunulması, değerlendirilmesi ya da yayınlanması için herhangi bir ücret talep edilmemekte, ayrıca yayınlanmış makalelere ücretsiz ve sınırsız erişim sağlamaktadır.**

The main aim of the International Refereed "**Journal of Nationalism Studies**" (JNS) is to publish interdisciplinary approaches and academic, scientific, research, critical and translation articles in all fields of social sciences about the theories of Nationalism and Nationalism, which are academic and scientific. JNS invites researchers and authors from different disciplines to contribute to the journal. JNS is published twice a year, online and in print edition (April-October). **Since JNS aims to increase the quality and quantity of the work in this field, it adopts free and open access broadcast policies. For this purpose of journal, there is no charge for submitting, evaluating, or publishing articles, and it also provides free and unlimited access to published articles.**

İletişim/Contact:

<http://dergipark.gov.tr/madergisi>

www.milliyetcilikarastirmalari.com

dergi@milliyetcilikarastirmalari.com

ISSN: 2667-4459, e-ISSN: 2667-7911

Periyot: Yılda 2 sayı (Nisan-Ekim)

Uluslararası Hakemli dergidir.

Baskı: Ceren Yayıncılık-(284) 214 82 82

Ekim/October 2024-EDİRNE/TÜRKİYE

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

ISSN 2667-4459/ e-ISSN 2667-7911

DERGİ SAHİBİ /OWNER

Öğr. Gör. Haluk KAYICI

BAŞ EDİTÖR/EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN, Trakya Üniversitesi-Türkiye

TEKNİK EDİTÖR/TECHNICAL EDITOR

Öğr. Gör. Haluk KAYICI, Trakya Üniversitesi-Türkiye

İNGİLİZCE EDİTÖRÜ/ EDITOR FOR ARTICLES IN ENGLISH

Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

YAZIM EDİTÖRÜ/COPY EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Emin ÜNSAL, Trakya Üniversitesi-Türkiye

YAYIN EDİTÖRÜ/ PUBLICATIONS EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed TAĞ, Trakya Üniversitesi-Türkiye

DİL EDİTÖRÜ/ LANGUAGE EDITOR

Arş. Gör. Dr. Asım KORKMAZ, Trakya Üniversitesi-Türkiye

EDİTÖR YARDIMCISI/ASSISTANT EDITOR

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TEMİZEL, Trakya Üniversitesi-Türkiye

KAPAK RESMİ/COVER PHOTO

Gökhan TEMİZEL

GRAFİK TASARIM/GRAPHIC DESIGN

İlter ALKAN

DİZGİ/TYPESETTING

Mehmet Ali KASAP

DANIŞMA-BİLİM KURULU

ADVISORY-SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Yusuf SARINAY, TOBB ETÜ-Türkiye

Prof. Dr. İrfan MORİNA, Priştine Üniversitesi-Kosova

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞEK, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Könül BÜNYADZADE, Milli Elmlər Akademiyası-Azərbaycan

Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR, Yıldız Teknik Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Bülent BAYRAM, Kırklareli Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN, Ege Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Prof. Dr. Mehmet Kaan ÇALEN, Trakya Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Fedora İvanovna ARNAUT, Kiev Taras Shevchenko
Üniversitesi-Ukrayna

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Elnur AĞAYEV, Lefke Avrupa Üniversitesi-KKTC

Doç. Dr. Sezai ÖZTAŞ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Fahri ATASOY, Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Gökberk YÜCEL, Amasya Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Yusuf Ziya BÖLÜKBAŞI, Anadolu Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Dinçer ATAY, Kafkas Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Ferit Salim SANLI, Hacettepe Üniversitesi-Türkiye

Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

Dr. İsmail Alperen BİÇER, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi-Türkiye

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Ufuk ÖZCAN, İstanbul Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Dinçer ATAY, Kafkas Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Gökberk YÜCEL, Amasya Üniversitesi-Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TEMİZEL, Trakya Üniversitesi-Türkiye

Dr. Michael ERDMAN, The British Library-İngiltere

BU SAYININ HAKEMLERİ/REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. İbrahim KELAĞAAHMET

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Hasan DEMİRHAN

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Yavuz Sinan ULU

(Gaziantep Üniversitesi-Türkiye)

Doç. Dr. Gürhan ÇOPUR

(Ardahan Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Efe GÜZELOĞLU

(İstanbul Aydın Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Levent ÜNAL

(Başkent Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Yasin YAVUZ

(İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi-Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi İlhan BİLİCİ

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi-Türkiye)

Arş. Gör. Dr. Levent ODABAŞI

(Ankara Üniversitesi-Türkiye)

BU SAYININ ALAN EDITÖRLERİ

EDEBİYAT-KİTAP İNCELEMESİ

Doç. Dr. Dinçer ATAY

(Kafkas Üniversitesi-Türkiye)

TARİH-YAKIN ÇAĞ TARİHİ

Doç. Dr. Bülent YILDIRIM

(Trakya Üniversitesi-Türkiye)

TARİH-YAKIN ÇAĞ ASKERÎ TARİHİ

Dr. Öğr. Üyesi Cem DÜZEN

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi-Türkiye)

SİYASAL AKIMLAR

Doç. Dr. Kürşad GÜÇ

(Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi-Türkiye)

SON OKUYUCU

İlay YILMAZ

MİLLİYETÇİLİK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

Cilt: 6, Sayı: 2, Ekim 2024

İÇİNDEKİLER
Araştırma Makaleleri

JOURNAL OF NATIONALISM
STUDIES

Volume: 6, Issue: 2, October 2024

CONTENTS
Research Articles

Ferdi ERTEKİN
159-192

İNGİLİZ GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
RAPORLARINDA YAKIN DÖNEM TÜRK
HARP TARİHİ KRONOLOJİSİNE İLİŞKİN
İKİ BELGE (1821-1922)

TWO DOCUMENTS ON THE
CHRONOLOGY OF RECENT TURKISH
WAR HISTORY IN THE REPORTS OF
THE BRITISH GENERAL STAFF (1821-
1922)

Harun HALİL
193-236

RUM İSYANI ÖNCÜLERİNDEN
NİKOLAOS SPİLİADİS'İN
HATIRATINDA YUNANİSTAN'IN
KURULUŞ SÜRECİ ve TÜRLERE DAİR
ALGILAR (1821-1843)

THE FOUNDATION PROCES OF GREECE
AND PERCEPTIONS OF THE TURKS IN
THE MEMOIRS OF NIKOLAOS
SPILIADIS ONE OF THE PIONERS OF
THE GREEK REVOLUTION (1821-1843)

Ali ÇİÇEK
237-270

KİMLİK VE ÖZGÜRLÜĞÜ
DENGELEMEK: LİBERAL
MİLLİYETÇİLİĞİN KAPSAMLI BİR
ANALİZİ

BALANCING IDENTITY AND LIBERTY:
A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF
LIBERAL NATIONALISM

Kitap İncelemesi-Book Review

Coşkun SAĞLIK
271-279

MİLLİYETÇİLİK: Kuram-İdeoloji-Tarih

ASOS
indeks

Scientific Indexing Services

Directory of
Research Journal
Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Bu eser Creative Commons Atrf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

İNGİLİZ GENELKURMAY BAŞKANLIĞI RAPORLARINDA YAKIN DÖNEM TÜRK HARP TARİHİ KRONOLOJİSİNE İLİŞKİN İKİ BELGE (1821-1922)

TWO DOCUMENTS ON THE CHRONOLOGY OF RECENT TURKISH WAR HISTORY IN THE REPORTS OF THE BRITISH GENERAL STAFF (1821-1922)

Ferdi ERTEKİN

Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi,

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,

ferdiertekin@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3142-9996.

Geliş Tarihi: 3 Haziran 2024; Kabul Tarihi: 5 Ağustos 2024

Received: 3 June 2024; Accepted: 5 August 2024

ÖZET

Bu makalede, Londra'daki Milli Arşiv (The National Archives) Savaş Bakanlığı tasnifinde bulunan ve İngiliz Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan 1922 tarihli iki belge üzerinden yakın dönem Türk Harp Tarihi kronolojisi ele alınmaktadır. Bahsi geçen kronolojik belgeler, 1821-1922 yılları arasındaki askerî olayları kapsamakta ve "Türk ordusu son 100 yılda nasıl istihdam edildi" başlığını taşımaktadır. Bu kronolojiler, ilginç bir biçimde Yunan Bağımsızlık Savaşı başlığı ile 1821'deki Rum isyanı ile başlamakta ve 31 Ekim 1922'de işgalci Yunan ordusunun Doğu Trakya'yı tamamen tahliye etmesiyle sona ermektedir. Kronolojiler her ne kadar 1821 yılından başlasa da 1914-1922 yılları arasında gerçekleşen olaylar daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. I. Dünya Harbi ve Türk İstiklal Harbi'nin 'askerî olayları' burada İngiliz bakış açısından ortaya konmaktadır. Akademik tarih disiplini açısından kronoloji ve zaman, olayların akışını takip edebilmek ve izini sürebilmek adına son derece önemlidir. Bu çalışmada kronolojinin tarih disiplinindeki yerine tarih disiplini ve zaman arasındaki ayrılmaz ilişkiye temas edilmekte, 1821-1922 yılları arasında Osmanlı-İngiliz ilişkilerine değinilmekte ayrıca İngiliz Genelkurmayı tarafından hazırlanan belgelerle Türk Genelkurmayı ve ikinci el kaynakları karşılaştırmalı olarak mukayese edilmektedir. Bu

çalışmanın amacı, hem 1821-1922 yılları arasında meydana gelen askerî olayları İngiliz ve Türk bakış açılarıyla ortaya koymak hem de Türk Askerî Tarihine faydalı olabilecek bir kronoloji oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Türk Harp Tarihi, Kronoloji, İngiliz Genelkurmayı, Türk Genelkurmayı, I. Dünya Harbi, Türk İstiklal Harbi.*

ABSTRACT

This article discusses the chronology of recent Turkish war history through two documents dated 1922 and prepared by the British General Staff in the Ministry of War classification of the National Archives in London. These chronological documents cover events between 1821 and 1922 and are entitled "How the Turkish army has been employed during the last 100 years". These chronologies, prepared by the British General Staff, interestingly begin with the Greek revolt in 1821 under the title 'Greek War of Independence' and end with the complete evacuation of Eastern Thrace by the occupying Greek army on 31 October 1922. Although the chronologies begin in 1821, the events between 1914 and 1922 are discussed in greater detail. The military events of the First World War and the Turkish Independence War are presented here from a British perspective. Interestingly, these chronologies, prepared by the British General Staff, begin with the Greek revolt in 1821 and end with the complete evacuation of Eastern Thrace by the invading Greek army on 31 October 1922. In the academic discipline of history, chronology and time are extremely important to follow and trace the flow of events. This study touches upon the place of chronology in the discipline of history, the inseparable relationship between history and time, the Ottoman-British relations between 1821-1922, and compares the British General Staff documents with the Turkish General Staff and second-hand sources. The aim of this study is to present the military events that took place between 1821 and 1922 from the British and Turkish points of view, and to establish a chronology that can be of use to Turkish military history.

Keywords: *Turkish War History, Chronology, British General Staff, Turkish General Staff, World War I, Turkish Independence War.*

GİRİŞ

Genel itibarıyla tarih kelimesi üç farklı anlamda kullanılır: Geçmişteki olayların tümü tamamı olarak tarih, zaman olarak tarih ve akademik bir disiplin olarak tarih. Akademik tarih disiplininde zaman, önemli bir yere sahiptir (Bıçak, 2003: 140-141). Tarih, bütün malzemesini iki temel kaynaktan devşirir: zaman ve mekân. Akademik bir disiplin olarak tarih söz konusu olduğunda mekân terimi, coğrafyaya: iklim ile yer şekillerine; zaman terimi ise onu ölçmek amacıyla icat edilmiş takvimde belirli bir *ân* yahut *süre*ce işaret eder. Aristoteles'e göre doğal olan *süreç*dir. Süreci ortaya çıkaran değişim,

değişimi mümkün kılansa *harekettir*. Herhangi bir nesne, iç yahut dış etkenler tarafından itildiğinde bulunduğu konumdan farklı bir konuma ulaşır. İki konum arasında yer değiştiren nesnenin faaliyeti, hareketi ortaya çıkarır (Duralı, 1987: 27, 95). Zaten Antik Yunan düşüncesinde *zaman, düzenli hareket* demektir (Anar, 1994: 2). “Aristoteles, zamanı ‘geçmişten şimdiye, şimdiden geleceğe doğru tersine çevrilemez olaylar bütünü’ biçiminde tarif etmekteydi” (Duralı, 1987: 101).

Belirli bir yer ve zamanda kuvveden fiile çıkan her hareket, tarih disiplininin konusu değildir. Hareket ancak bir özne tarafından duyulur, akıl ve sezgi aracılığıyla algılandığında tarihin konusu olan *olayı* meydana getirir. Tarih disiplini, belirli bir zaman ve mekânda *kuvveden fiile çıkan olayları* konu edinir (Ertekin, 2021a: 100). Zira kuvveden fiile çıkmayan şeyler zaman ötesi olduklarından, tarih dışıdır (Duralı, 1987: 109). Tarihte olup bitmiş olaylar nesnedir fakat bu olayları anlamlandırıp aktarma tarzı ve yöntemi kişiye, topluma ve devlete özgüdür (Duralı, 2000: 34). Öznel olması itibarıyla nakledilen olaylar kaçınılmaz olarak *belirli bir perspektife tâbidir*. Esasında tarihte vuku bulan birbirinden ayrı ve tikel olaylar bir *bağlamdan* yoksun olduklarında *nötrdür*. Bu olayları belirli bir bağlamda organize edip *anlamlandırmayı* mümkün kılan şeyse *amaçtır*. İnsan, *teleolojik* bir canlıdır. Kendisine herhangi bir *amaç/hedef/ülkü* saptamaksızın ne bir şey düşünebilir ne bir şey eyleyebilir. Bu sebepten insanın diğer tüm eylemleri, belirlenen amaç doğrultusunda araçsal zincirleme bir bağ oluşturur. Amaç, insanın diğer eylemlerine bir yön tayin eder; onları örgütleyerek bütünlük ile anlama kavuşturur (Ertekin, 2021b: 38-39). “Birbirleriyle yakından ilişkili bu kavramlar, *amaç-eylem ilişkisi* ve *anlam sosyal bilimlerin yöntemi* açısından çok önemlidir. Şu halde “hareketi *algılayacak ve anlamlandıracak bir özne* yoksa *zaman* da yoktur. Zaman yoksa ona dayanarak oluşturduğumuz *algılar*, algılara dayalı *bilgiler* de olmaz. Bu sebepten *zaman, bilme edimimizin en önemli dayanaklarından*” (Duralı, 1987: 101). “İnsanın-bazen duygu ve içgüdülerin eşlik ettiği- bilinçli-iradi hareketi sonucunda ortaya çıkan şey *eylemdir*. Eylem, kuvveden fiile çıkmış duygu ve düşünceler bütünüdür. Belirli bir amaç-eylem ilişkisi doğrultusunda değişen ve dönüşen olayların izini sürmek, *kronolojiyi* ortaya çıkarır. Kronoloji; geçmiş, bitmiş, vuku bulmuş olayların sıra düzenini tespiti çalışan bilim dalıdır.

Cumhuriyet Tarihi (1923-1938) hariç tutulduğunda Türkçe kronolojik kaynaklar arasında 1821-1922 arasını kapsayan dört temel başvuru eseri göze çarpmaktadır. Yayınlanma tarihlerine göre kronolojik olarak gidersek bahsi geçenlerden birincisi, Türkiye’de konsolosluk ve büyükelçiliklerde görev yapmış Alman tarihçi Gotthard Jaeschke tarafından *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi* başlığıyla kaleme alınmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından basılmış olan 1970 tarihli eserdir. Bu eserde olaylar sadece ay ve yıl kategorisi belirtilerek sıralanmış, olayların hangi gün vuku bulduğuna dair bilgiye yer verilmemiştir. İkincisi, İsmail Hakkı Danişmend tarafından kaleme alınan *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*’dir. Beş cilt olan bu eser, 1971 yılında Türkiye Yayınevi tarafından basılmıştır. Eserin birinci cildi 1258’de Osman Gazi’nin doğumu ile başlamakta ve dördüncü cilt 1924’te sona ermektedir.¹ Bu eserde olaylar; hicrî, rumî ve miladî takvime göre gün, ay ve yıl verilerek izahlı bir biçimde sıralanmıştır. Üçüncüsü, Kemal Arı tarafından *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi* başlığı ile kaleme alınıp Genelkurmay Başkanlığı tarafından basılan 1997 tarihli eserdir. Bahsi geçen eser, I. Dünya Harbi hakkında son derece ayrıntılı ve doyurucu bilgiler ihtiva etmektedir. Üstelik bu eserde olaylar *gün, ay ve yıl* belirtilerek birinci ve ikinci el kaynaklardan diyaloglarla zenginleştirilmiştir. Dördüncüsü ise Zeki Sarıhan tarafından kaleme alınmış, ilk baskısı 1982’de Öğretmen Dünyası Yayınları’ndan çıkmış, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* başlığını taşıyan 4 ciltlik eserdir. Bahsi geçen eser 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile başlamakta 20 Kasım 1922’de Lozan Konferansı’nın açılışıyla sona ermektedir. Bu eserde olaylar gün, ay ve yıl belirtilerek detaylı ve açıklamalı bir biçimde aktarılmıştır.²

Türkçe literatürde ayrı ayrı Osmanlı tarihi, I. Dünya Harbi ve Kurtuluş Savaşı kronolojileri bulunmakla birlikte 1821-1922 yılları arasında salt askerî olayları konu alan bir kronolojiye

¹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1258-1512) C. 1* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971); İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (1703-1924) C. 4* (İstanbul: Türkiye Yayınevi 1971).

² Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I: Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)* (Ankara: TTK, 1993); Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV: Sakarya Savaşı’ndan Lozan’ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)* (Ankara: TTK, 1996).

rastlanmamaktadır. Bu sebepten bu makalenin Türk kronoloji literatürüne mütevazı bir katkı sunması amaçlanmaktadır.

1. 1821-1922 YILLARI ARASINDA OSMANLI-İNGİLİZ İLİŞKİLERİNE BAKIŞ

XIX. yüzyılın başında İngiliz Doğu Akdeniz stratejisinin temel amacı Boğazları Rus gemilerine kapalı tutmak üzerine kuruluydu (Yıldız, 2019: 43). Bu yüzyılda İngiltere'nin Avrupa güç dengesi içinde önemli bir konuma sahip olmasında etkili olan en önemli devlet adamlarından biri Lord Palmerston'du. Palmerston 1808-1829 yılları arasında Savunma Bakanlığı görevinde bulunmuş; 1830-65 yılları arasında ise İngiliz Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlık görevlerini yürütmüştü. Palmerston'un Bakanlığı döneminde İngiliz Hükümeti, Fransa ve Rusya ile birlikte Yunan bağımsızlığını destekledi (Çolak ve Aydar, 2018: 963-964).

Osmanlı idaresi, II. Mahmud devrinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası teşkil edilen Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun lojistik ve erzak ihtiyacını karşılamak amacıyla 1828'den beri bazı mamullere yed-i vâhid adı verilen devlet tekeli uygulamaktaydı. II. Mahmud devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nu en çok meşgul eden uluslararası sorunların başında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı gelmekteydi. Mehmet Ali Paşa Fransız tarzında modernize ettiği birliklerinin ihtiyaçlarını Mısır, Suriye ve Girit'te tatbik ettiği yed-i vâhid uygulaması ile karşılamaktaydı. Yed-i vâhid uygulaması bölgede ticaret yapan İngiliz tüccarları tedirgin etmekteydi. İngiltere, yed-i vâhid kaldırıldığı takdirde bir Osmanlı vilâyeti olması dolayısıyla bunun Mısır'da da tatbik edileceği böylece yed-i vâhiden sağladığı gelir ortadan kalkınca, Mehmed Ali Paşa'nın da artık Osmanlı Devleti'ne başkaldıramayacağı görüşünü ileri sürerek Osmanlı ile 16 Ağustos 1838'de Baltalimanı Ticaret Antlaşması imzalandı (Kütükoğlu, 1992: 38). Bu antlaşma ile ticari emtia üzerindeki devlet tekeli/yed-i vâhid uygulaması kaldırıldı ve Osmanlı İmparatorluğu liberal serbest piyasa koşullarını benimsedi. İktisadi liberalizmin ardından 1839 Tanzimat Fermanı/Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile politik liberalizm ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin temelleri atıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1839'daki Tanzimat Fermanı ve 1856'daki Islahat Fermanı'nı ilânı İngiltere'nin yoğun baskısıyla gerçekleştirildi (Eşiyok, 2010: 82-83).

İngiltere, Rusya'nın Balkanlar ve Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmasına engel olmak ve İstanbul'u korumak amacıyla 1853-56 yılları arasında gerçekleşen Kırım Harbi'ne Osmanlı'nın müttefiki olarak katıldı. Savaş sonunda 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti kâğıt üzerinde Avrupa devletler sisteminin eşit bir üyesi olarak kabul edildi (Ertekin, 2022a: 104; Ertekin, 2022b: 418).

İngiltere, Osmanlı'yı stratejik konumu gereği Rus yayılcılığına karşı doğal bir engel olarak gördüğünden XIX. yüzyıl boyunca Babiâli ile mümkün merteye dostane bir ilişki tesis etme stratejisini benimsedi (Özkan, 2022: 1021). XIX. yüzyılın son çeyreğine -1878'e-kadar İngiliz çıkarları, Yunan bağımsızlığının desteklenmesi dışında Rusya yayılcılığının karşısında Osmanlı'nın yanındaydı. Ancak Türk tarih yazımında 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Britanya, Osmanlı İmparatorluğu'nu gözden çıkarmaya başladı. 93 Harbi Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından bir dönüm noktası oldu. İngiltere bu tarihten sonra Rusya'yı nazarı dikkate almak zorunda kaldı. Hatta öyle ki 1903'te *İmparatorluk Müdafaa Komitesi* raporunda bir Rus işgalinin Akdeniz'deki mevcut stratejik konumu temelden değiştirmeyeceği kanaatine vardı. 1904-1906 yılları arasında İngiliz-Osmanlı ilişkilerini derinden etkileyen birkaç olay gerçekleşti. 1904'te İngiltere ile Fransa arasında dostluk antlaşması imzalandı. 1905'te Japonya, Rusya'yı mağlup etti. 1906 yılı başında Osmanlı Devleti ile Mısır Hidivliği arasında Sina Yarımadası'nda bulunan sınır sebebiyle -Taba olayı- çıkan bir kriz, Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere'yi savaşın eşiğine getirdi. Bunun üzerine İngiliz Savaş Bakanlığı 1906'da, *Türkiye ile Savaş* (War with Turkey) başlıklı bir rapor kaleme aldı. Bu raporda Çanakkale Boğazı'nı geçmek ve İstanbul'u ele geçirmek amacıyla Gelibolu Yarımadası'nı işgal planı hazırladı. Uluslararası konjonktür gereği I. Dünya Harbi'ne kadar ertelenen bu plan, 1915'te hayata geçirildi (Ertekin, 2024: 122-125; Özkan, 2022: 1022).

Ekim 1928'de gizli ibaresiyle basılan İngiliz *İmparatorluk Müdafaa Komitesi* (Committee of Imperial Defence) raporuna bakılırsa 1907 tarihli İngiliz-Rus anlaşmasının imzalanmasından sonra Britanya Hükümeti'nin Orta ve Yakındoğu'daki dış politikası Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu üzerine yoğunlaştı. Bu politika Aşağı Mezopotamya ve Basra Körfezi'ne yerleşmiş olan İngilizlerin

sadece varlığının teyit edilmesini değil, aynı zamanda tüm esasla-
rıyla muhafazasını sağlamaya yönelikti. Bu amaçla 1908'den 1914
başına kadar bir dizi İngiliz-Türk ve İngiliz-Alman anlaşması mü-
zakere edildi ve paraflandı. 6 Mayıs 1913 tarihli İngiliz-Alman an-
laşması esas olarak Bağdat Demiryolu ile ilgiliydi. Alman Hükü-
meti bu antlaşma ile Şattü'l-Arap ve Basra Körfezi'ndeki İngiliz yer-
leşimini tanıdı. Diğer anlaşmalar İngilizlerin Fırat ve Dicle üzerin-
deki seyrüsefer haklarını onaylamakta ve Türk-İran sınırının Kör-
fez'den Ağrı Dağı'na kadar kesin olarak çizilmesini öngörmekteydi.
Temmuz 1913 tarihli İngiliz-Türk anlaşması ile Kuveyt, Osmanlı
İmparatorluğu'nun özerk bir kazası haline geldi; sınırları belirlendi
ve Türk Hükümeti'nin Kuveyt'in iç işlerine müdahalesi engellendi.
Aynı antlaşmada Körfez kıyısındaki Necid'in Osmanlı sancağı ol-
duğu kabul edildi. Ancak Katar Yarımadası ve Bahreyn Adaları
üzerindeki Türk egemenlik hakları terk edildi ve Osmanlı İmpara-
torluğu, Bahreyn şeyhinin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. 9
Mart 1914'te bir başka İngiliz-Türk anlaşması daha imzalandı. Bu
anlaşma ile Türk Arabistanı'nın güney sınırı belirlendi. 1906 ve 1914
yılları arasında İngiltere'nin Aşağı Mezopotamya, İran, Arabistan
ve Basra Körfezi'ndeki varlığı net bir biçimde belirlenmiş; yapılan
antlaşmalarla Rusya, Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu tarafın-
dan resmen tanınmış böylece Basra Körfezi'ndeki İngiliz nüfuzu
onaylanmışsa da Mayıs 1913 tarihli Türk-İngiliz ve Mart 1914 tarihli
İngiliz-Alman antlaşmaları, 1914'te savaşın patlak vermesi nede-
niyle imzalanamamıştı (IOR/R/15/1/730, 1928: 4-5).

Sultan II. Abdülhamid, saltanatı boyunca Hristiyan idaresi al-
tındaki Müslüman halklar arasında kendi ihdas ettiği Panislamizm
anlayışını başarıyla uyguladı. Ancak bu politik-teokratik hareket,
'kâfir hükümetler' altında yaşayan Müslüman halklara ne kadar çe-
kici gelse de İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında örgütlenen Jön
Türkler politik ülküleriyle uyuşmamaktaydı. İttihatçılara göre im-
paratorluk, Türk olmayan halkların yıkıcı amaçları yüzünden par-
çalanma tehdidiyle karşı karşıyaydı. 1908 Devrimi'yle Jön Türkler,
hürriyet prensibine dayalı bir anayasa çerçevesinde tüm Osmanlı
halkları arasında eşitlik ve uyumu sağlamayı esas alan Osmanlı va-
tandaşlığı ülküsünü benimsedi. Fakat Osmanlılık ülküsü, impara-
torluk tebaası milletler tarafından kabul görmedi. Esasında Jön
Türkler de bu ülkünün kabul görmesi için pek fazla çaba sarf

etmedi. Osmanlıcılık politikası başarısız olunca İttihat ve Terakki Hükümeti, Türkleştirme politikasını benimsedi. Bu politika, 1911 Trablusgarp Harbi esnasında Kuzey Afrika'da ve Balkan vilayetlerinde titizlikle uygulandı. "Türkleştirme" politikası, Balkan harplerinin patlak vermesi ve Rumeli'deki Osmanlı vilayetlerinin kaybı sonrası terk edildi. Bunun üzerine Panturanizm'in çok daha dar ve uygulanabilir bir biçimi olan Pantürkizm adında bir başka hareket, -Ziya Gökalp başta olmak üzere- bir grup Türk milliyetçisinin ellerinde şekillenmekteydi. Pantürkist entelektüeller tarafından şekillendirilen ülkü, İmparatorluğun Türk olmayan tebaasını -belki Çerkezler ve Lazlar hariç- gözden çıkarmakta ve yegâne güvenilir insan kaynağı olarak Anadolu'nun Türk nüfusuna yaslanmaktaydı. Pantürkizm ülküsü çerçevesinde Anadolu Türklerine, kökleri Orta Asya'daki Türk anavatanına dayanan ve ilhamını Türk boylarının erken tarihinden alan milli vatanseverlik aşılandı. Buna ilaveten Kafkasya'nın Müslüman bölgelerini, İran'ın kuzeybatısını ve Türk milletinin kadim beşiği olan Orta Asya'yı kucaklayan bir ideal Türk yurdu ülküsü benimsendi. Pantürkist entelektüeller ayrıca zaman içinde İran'ın "Türk Prusya'sının Bavyerası" haline gelmesinden memnun olacağı kanaatindeydi. Pantürkist milli politikanın yabancı devletleri doğrudan etkileyecek önemli amaçları bunlardı. Ancak bu ülkü aynı zamanda büyük ölçüde Batılı fikirlere dayanan ve gerçekleştirildiği takdirde Türk halkının geleneklerini, âdetlerini ve bakış açısını kökten değiştirecek anayasal, dinî, politik ve sosyo-ekonomik bir dizi iç ıslahatı da ihtiva etmekteydi. Oldukça fantastik/hayal mahsulü olduğu düşünülen Pantürkist ülkü, içinde canlı bir gücün kıvılcımını taşıdığı I. Dünya Harbi'nde kanıtlandı. Ayrıca bu ülkü harpte dayanıklılıklarının ve geleneksel fetih yeteneklerinin bilincinde olan ancak bir şekilde uzun süredir askerî felakete ve toprak kayıplarına uğramış bir halk tarafından oldukça doğru bir zamanda ortaya konuldu. Pantürkizm ülküsü, I. Balkan Savaşı'ndan sonra İttihat ve Terakki Fırkası ve Osmanlı Hükümeti tarafından kabul gördü. Osmanlı Hükümeti bu ülküyü resmen onayladı, aktif olarak destekledi ve kendi amaçları doğrultusunda kullandı. Pantürkist hareket 1914'ün sonlarında nüfusun hatırı

sayılır ve giderek genişleyen üst tabakası tarafından hevesle benimsendi (IOR/R/15/1/730, 1928: 5-6).³

I. Balkan Harbi'nde yaşanan felaketlerin bir diğer sonucu da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman nüfuzunun sarsılması oldu. Ancak Almanya'nın Osmanlı üzerindeki nüfuzu daha ziyade İstanbul ve Boğazları ele geçirme amacıyla olan Rus tehdidinde yaslanmakta olduğundan tamamen ortadan kalkmadı. 1907'de imzalanan İngiliz-Rus antlaşmasından sonra Rusya, Almanya'nın karşısında yer alan İtilaf Devletleri grubunun bir üyesi haline geldi. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu için Almanya, Rusya'ya karşı doğal ve yeterli bir müttefik durumundaydı. Üstelik hiçbir Osmanlı Hükümeti özellikle İstanbul'da nüfuz sahibi Alman Büyükelçisi Baron Marschall von Bieberstein tarafından savunulan bu görüşe karşı çıkmadı. Dahası, 1912'de Osmanlı Hükümeti'ni kuran Enver Paşa ve grubunun çıkarları, Almanya'nın çıkarlarıyla derinden ilişkiliydi ve Pantürkistlerin doğuya yönelik emelleri kesin bir şekil almaya başlamıştı. Enver Paşa ve maiyeti, Rus tehlikesinin bertaraf edilebileceğine ve Pantürkist ülkününün gerçekleşmesi adına beklenmedik fırsatlar sunabilecek büyük bir Avrupa savaşının kapıda olduğuna ikna olmuşlardı. 1912 senesinin sonundan itibaren Osmanlı Hükümeti'nin başlıca kaygısı, yaklaşmakta olduğu düşünülen savaşa Almanların safında girmek oldu. Fakat iki devlet arasındaki bu zahiri amaç ortaklığına, dile getirilmeyen Türk çekinceleri de eşlik etmekteydi. Almanya'nın dış politikası, hem savaşta hem de barışta Osmanlı İmparatorluğu'ndan azami ölçüde yararlanma prensibi üzerine kuruluydu. Osmanlı Hükümeti ise harp halinde, Doğu'daki Türk toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek niyetindeydi. Türk Hükümeti ayrıca Almanya'dan Bağdat demir yolunun Türk çıkarlarına zarar verecek bir noktaya gelmesine izin verilmemesini talep etmekteydi. Mayıs ya da Haziran 1914'te, 2 Ağustos 1914'te imzalanacak olan Türk-Alman İttifak Antlaşması için müzakerelere başlandı.⁴

³ Yusuf Akçura, Osmanlılık ve İslamcılık ülkülerinin Osmanlı siyasetine önemli tesiri olduğunu ancak Türkçülüğün ancak bazı muharrirlerin yazılarında görüldüğünü belirtmektedir (Akçura, 1976: 19).

⁴ "28 Temmuz 1914 günü Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile 2 Ağustos'ta gizli bir ittifak antlaşması yaptı. Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ile ittifak antlaşması yaptığı sırada beklenmedik bir gelişme

İmzalanan antlaşma çok az kişi tarafından bilinmekteydi. Antlaşmanın şartlarını gizli tutmak adına olağanüstü tedbirler alındı. Mondros Mütarekesi'nden sonra dönemin Türk Hükümeti antlaşmayı talep ettiyse de antlaşma –muhtemel ortadan kaldırılmış olduğundan- bu talep yerine getirilemedi.⁵ Düşmanlıkların başladığı Ağustos 1914'ten Ekim sonuna kadar Britanya Hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsız kalmasını sağlamak için her türlü çabayı gösterdi. Ancak Enver Paşa ve maiyeti çoktan Almanya'yı destekleme kararı vermişlerdi ve Osmanlı'nın savaşa girmekte gecikmesi, politik tereddüdünden ziyade askerî hazırlıklarının tamamlanmamış olmasından kaynaklanıyordu (IOR/R/15/1/730, 1928: 6-7).

İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesinden hemen sonra Enver Paşa, aniden Rusya ile bir ittifak antlaşması için görünüşte samimi teşebbüslerde bulundu. İstanbul'daki Rus Büyükelçisi bu teşebbüsleri oldukça ciddiye aldı ve Rus Hükümeti'ni bilgilendirdi. Ancak bu kayda değer hamle, Almanların "Goeben/Yavuz ve Breslau/Midilli" gemilerini Çanakkale Boğazı'ndan Pola Limanı'na yönlendirmeleri talimatlarıyla akamete uğradı. Enver Paşa ve maiyeti bu kararı, hem ülkeleri hem de kendi çıkarları adına tereddütle

yaşandı. Osmanlı'nın İngiltere'ye önceki yıllarda siparişini verdiği Sultan Osman I ve Sultan Reşat dretnotlarının inşası bitmiş, gemileri teslim almak üzere Rauf (Orbay) Bey başkanlığında bir heyet İngiltere'ye ulaşmıştı. Fakat harp dolayısıyla İngiliz Hükümeti bu iki dretnota el koyulduğunu açıkladı. Bu haber İstanbul'da duyulur duyulmaz İngiltere aleyhine gösteriler düzenlendi" (Atabay, 2015: 118).

⁵ İmparatorluk Müdafaa Komitesi'nin raporunda ilginç bir dipnot bulunmaktadır. Buna göre "1918 yılının sonunda Mustafa Kemal Paşa, Albay Thomas Edward Lawrence'a; Alman Hükümeti'nin, savaşın zaferle sonuçlanması halinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya, Kuzeybatı İran ve Hazar ötesindeki Müslüman vilayetlere sahip olacağına dair söz verdiğini ve Osmanlı'yı savaşa sokanın da bu söz olduğunu söylediği" ifade edilmektedir (IOR/R/15/1/730, 1928: 5). Salâhi R. Sonyel, bu iddianın kökeninin İngiliz ordusuna mensup Tuğgeneral Moberley adlı subayın 1926 Nisan'ında kaleme aldığı *History of the Mesopotamian Campaign* adlı eserine dayandığını ortaya koymuştur. İmparatorluk Müdafaa Komitesi'nin bahsi geçen raporu ise 1928 tarihlidir. Bahsi geçen esere göre İngiliz Albay, 1918 yılı Eylül'ünde, 'tuhaf bir rastlantı' sonucunda 'Mustafa Kemal Paşa ile birkaç görüşme yaptığını' ve konuştukları konular arasında Türk savaş amaçlarının da bulunduğunu belirtmektedir. Fakat Sonyel makalede yaptığı analizler sonucunda Mustafa Kemal ile Lawrence'ın görüştiklerine inanmanın oldukça güç olduğunu, bunun sadece İngiliz belgelerinde geçen bir iddiadan ibaret olduğunu belirtmektedir (Sonyel, 1988: 1695-1699).

karşılamaştı. Ancak Goeben ve Breslau Boğazlara döner dönmez Enver Paşa'nın tereddüdü ortadan kalktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun 10 Ağustos 1914'ten önce Almanya'nın safında harbe girme ihtimali ne olursa olsun iki geminin Çanakkale Boğazı'nda yeniden görünmesinden sonra bu ihtimal büyük ölçüde azaldı. Enver Paşa'nın şahsi ihtirasları, Pantürkistlerin talepleri ve Rusya'yı can düşmanı olarak gören gelenekler, Türk ordusunu Kafkasya'ya yönlendirmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu, Karadeniz'e hâkim olduğu müddetçe doğu cephesindeki ordular bir taraftan denizden Trabzon'a öte yandan karada Rusya'ya karşı Türk müdafaasının stratejik mevkiilerinden biri olan Erzurum'a kadar uzanacaktı. Doğu cephesindeki orduların intikali açısından Karadeniz, Türklere günler değil haftalar kazandırmaktaydı. Birlikleri ve yoğun trafiği taşıma kapasitesi açısından başka hiçbir güzergâh Karadeniz'le boy ölçüşemezdi. Aslında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin tasarladığı askerî harekâtların başarısı ve Enver Paşa'nın umduğu ani ve göz kamaştırıcı zafer yalnızca Trabzon'a giden Karadeniz yolunun kullanılmasıyla elde edilebilirdi. 1878'de Rusya'ya kaybedilen vilayetler geri alındıktan ve Batum yeniden işgal edildikten sonra Karadeniz yolunun kontrolü, tasarlanan diğer harekâtlar için her zamankinden daha gerekli hale gelecekti. Harbin patlak vermesi üzerine Britanya Hükümeti tarafından el konulan iki yeni Türk savaş gemisinin yokluğunda İttihat ve Terakki Hükümeti ile Pantürkistlerin tüm umutları, Enver Paşa ve yönetici grubun tüm kaderi Goeben'e bağlıydı. Bu geminin Çanakkale Boğazı'na geri dönmesi, savaş taraftarı hükümetin Rusya'ya karşı savaşa tutuşma hususundaki endişelerini tetiklemişti. Almanların Basra Körfezi'ne ulaşmaya yönelik Osmanlı politikası bu ölçüde başarılı oldu. Osmanlı İmparatorluğu Almanya'ya kökten bağlandı böylece İttihat ve Terakki Hükümeti, Pantürkist savaş hedeflerini gerçekleştirmeye kararlı liderler etrafında savaşa dâhil oldu (IOR/R/15/1/730, 1928: 7-8).

İtilaf Devletleri'nin Çanakkale/Gelibolu'da yaşadığı hezimet esnasında İngiliz ve Fransızlar, savaşın zaferle sonuçlanması halinde İstanbul'u Rusya'ya bırakmayı taahhüt eden gizli İstanbul Antlaşması'nı imzaladı (Ertekin, 2024: 122-125, Sander 2003: 381). Fakat 1917'de Rusya'da patlak veren Bolşevik Devrimi, zafere rağmen tüm planları suya düşürdü. 30 Ekim 1918'de savaşı resmen sona erdiren Mondros Mütarekesi imzalandı. İmparatorluk ordusu

7 cephede dört yıl süren savaştan mağlup ayrılmış, silah bırakıp dağıtılmıştı. Yunan ordusu, Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini bahane ederek 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etti; şehri yağmaladı. Bu işgalden dört gün sonra 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Bey, 9. Ordu Müfettişi sıfatıyla sözde işgale karşı direnişi bastırmak amacıyla Samsun'a ayak bastı. Böylece İstiklal Harbi (1919-1923) başladı. Mustafa Kemal kongreler düzenleyerek halkı işgalcilere karşı örgütledi. İngiliz ve Fransız orduları 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etti. Ankara'da millî hükümet kuruldu, Misakımillî ilan edildi ve 1921'de İstiklal Harbi'nin askeri safhası başladı. Ankara Polatlı'ya kadar ilerleyen Yunan ordusu, I. ve II. İnönü Muharebeleri sonrası yenilerek geri çekilmeye başladı. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sonunda Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekildi. Neticede işgalci Yunan ordusu Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz ile kesin olarak mağlup edildi. 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı. 30 Ekim'de Türk ordusu Doğu Trakya'ya girdi, 31 Ekim'de Yunan ordusu Doğu Trakya'yı tamamen tahliye etti (Jaeschke, 1989: 135-198).

2. İNGİLİZ GENELKURMAY KAYITLARINDA TÜRK HARP TARİHİ KRONOLOJİSİ

Londra'daki *The National Archives War Office* tasnifinde, 2 Kasım 1922'de İngiliz Genelkurmay Başkanlığı ve Savaş Bakanlığı tarafından hazırlanan iki kronolojik belge bulunmaktadır. Bu belgeler "Türk ordusu 1821-1922 yılları arasında nasıl istihdam edildi?" ve "Büyük Harp Esnasında Yakın ve Orta Doğu'da Vuku Bulan Başlıca Olaylar" başlıklarını taşımaktadır. Bu makalede, İngiliz Genelkurmayı ve Savaş Bakanlığı tarafından tutulan belgelerle ağırlıklı olarak Türk Genelkurmayı tarafından yayınlanan eserler karşılaştırılmalı olarak ortaya konulmaktadır. Türkçe literatürde ilk kez yayımlanan bu belgeler, 1881-1922 arasında İngilizlerin hangi devletten yana tavır aldığına ışık tutmasının yanı sıra İngiliz istihbaratının çalışma yöntemine dair de ipuçları ihtiva etmektedir. Aşağıda ele alınan kronolojinin omurgası İngiliz belgelerine dayanmakla birlikte Türk tarihi açısından önem arz eden kritik olaylar, zaman zaman Türkçe kaynaklarla zenginleştirilmiştir. Makalede hangi tarih ve olayın İngiliz Genelkurmayına hangisinin Türk Genelkurmayı ve ikinci el Türkçe kaynaklara ait olduğunu ayırt edebilmek adına şöyle bir yöntem benimsenmiştir. Aşağıda yer alan kronolojik

şablonda *tarih, olay ve yorum* başlıklarının altında sıralanan ve *normal punto* ile kayda geçmiş bilgiler İngiliz Genelkurmayına aittir. Fakat bu kronolojide bazı tarihler ya eksik yahut hatalı olduğundan bunların ikmali adına ana metne Türkçe kaynakların eklenmesi usulü benimsenmiştir. İngiliz kronolojisine yapılan Türkçe eklemeler, asıl metinden ayırt edilebilsin diye *italik punto ile parantez içine alınmıştır*. Bu yöntem, hem eksik kısımların Türkçe kaynaklarla tamamlanması ve bu suretle istifade edilebilir bir kronoloji oluşturulması hem de Türk tarih yazımında adı anılan ancak İngiliz kronolojisinde yer almayan muharebe isimlerinin tespitini mümkün kılmaktadır. İngiliz Genelkurmayı tarafından hazırlanan bu kronoloji oldukça erken bir tarihte, 2 Kasım 1922’de basılmıştır. Türkçe literatürde ayrı ayrı Osmanlı tarihi, I. Dünya Harbi ve Kurtuluş Savaşı kronolojileri bulunmakla birlikte Türk ordusunun 1821-1922 yılları arasındaki 100 yıllık serencamını bütüncül bir biçimde ortaya koyan bir kronoloji -tespit edilebildiği kadarıyla- bulunmamaktadır. Bu sebepten hem literatüre mütevazı bir katkı sunmak hem de olayların iki farklı devletin perspektifinden nasıl tarihlendirildiğini ve adlandırıldığını ortaya koymak açısından makalede sadece İngiliz kronolojisine bağlı kalınmamış, Türkçe kaynaklardan da istifade edilerek bir *sentez* oluşturulmaya çalışılmıştır.

2.1. Rum İsyanından Türk İstiklal Harbi’ne

İngiliz Genelkurmay kayıtlarında bu kısım Yunan Bağımsızlık Harbi’nden Türk-Yunan Harbi’ne olarak adlandırılmakta ve aşağı yukarı 100 yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Metin Türkçe’ye kazandırılırken bu gibi perspektif farklılıkları gözetilmiş ve orijinal metindeki başlıklar Türk tarih yazımına uygun hale getirilmiştir.

Tarih	Harp (Olay)	Yorum
(12 Şubat) 1821 7 Mayıs 1832	Yunan Bağımsızlık Savaşı (Rum İsyanı)	Türk hâkimiyetine karşı Yunan isyanı. (12 Şubat 1821). ⁶ Her iki tarafın olanca vahşetiyle yürüttüğü müşterek bir imha harbiydi. 1827’de büyük güçler müdahale etti ancak Türkler devam eden Rus-Türk Harbi dolaısıyla ateşkesi reddetti. 7 Mayıs 1832’de

⁶ Danişmend’e göre Rum isyanı 12 Şubat 1821’de başlamıştır (Danişmend, 1972: 104).

		imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Yunanistan bağımsız bir monarşi oldu.
(26 Nisan) 1828 (14 Eylül) 1829	Türk-Rus Harbi	<i>(Harp, 26 Nisan 1828'de başladı).</i> ⁷ Biri Avrupa diğeri Anadolu olmak üzere iki cephe gerçekleşti. Harp sonunda Edirne Antlaşması imzalandı <i>(14 Eylül 1829).</i> ⁸
(2 Kasım)⁹ 1831 (14 Mayıs) 1833	Türk-Mısır Harbi	Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, idaresindeki kuvvetlerle Suriye'yi istila etti ve Anadolu'ya girdi. <i>(Konya)</i> 'ya kadar ilerledi. ¹⁰ Rusya müdahale edince Hidiv barışa razı geldi. Mısır, Suriye'yi ele geçirdi. ¹¹
(3 Mayıs) 1839 (24 Mayıs) 1841	Suriye	Osmanlı Devleti Mısır'dan intikam almak için Suriye'yi <i>(Nizip)</i> işgal etti. ¹² Müttefikler Türkiye adına sefere müdahale etti. Mısır Hidivi Mehmet Ali, Osmanlı'nın vasalı olarak Mısır'ın sahibi ve irsî varisi oldu. ¹³
(4 Ekim)¹⁴ 1853 30 Mart 1856	Kırım Harbi	Rusya, Çanakkale içlerine doğru ilerleme teşebbüsünde bulundu ve Tuna vilayetlerini işgal etti. Bunun üzerine İngiltere, Fransa, Sardinya ve Avusturya, Türklerle müttefik oldu. 30 Mart 1856'da Paris Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre

⁷ Türkçe kaynaklarda Osmanlı-Rus Harbi'nin başlama tarihi 26 Nisan'dır (Danişmend, 1972: 113).

⁸ İngiliz Savaş Bakanlığı'na ait orijinal metinde Edirne Antlaşması'nın tarihi 28 Ağustos 1829 olarak belirtilmişse de bu tarih hatalıdır. 28 Ağustos 1829, Osmanlı delegelerinin antlaşmayı müzakere etmek için Edirne'ye ulaştığı tarihtir. 31 Ağustos'ta Rus delegeler tekliflerini sunmuş, 14 Eylül 1829'da da anlaşma imzalanmıştır (Turan, 1994: 442-443).

⁹ Osmanlı Devleti ile vasalı Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa arasındaki harp 2 Kasım'da başlamıştır (Kutluoğlu, 2000: 331).

¹⁰ İngilizce metinde Konya yerine Bursa'ya kadar ilerledi ifadesi bulunmaktadır.

¹¹ Osmanlı Devleti ile Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa arasında Kütahya Antlaşması 14 Mayıs'ta imzalanmıştır (Kutluoğlu, 1997: 265-287).

¹² Osmanlı Devleti, Nizip'i 3 Mayıs'ta işgal etmiştir (Danişmend, 1972: 120).

¹³ "15 Eylül'de Mısır valiliğinden azledilen Mehmed Ali 27 Kasım'da Amiral Napier ile bir anlaşma imzalamış ve Mısır idaresinin kendisine irsî olarak verilmesinin kabul edilmesi durumunda Osmanlı donanmasını iade edip Suriye'yi boşaltmayı taahhüt etmiştir. 24 Mayıs 1841 tarihli bir fermanla Mısır'ın irsî idaresinin Mehmed Ali Paşa soyundan gelen en büyük erkek evlada verileceği ilân edilmiştir" (Kutluoğlu, 2022: 62-65).

¹⁴ Osmanlı Devleti, Rusya'ya 4 Ekim'de savaş ilan etmiştir (Birbudak, 2018: 245).

		Karadeniz tarafsız hale geldi ve Rus ordusu Tuna'dan tahliye edildi.
(13 Mayıs) ¹⁵ 1858	Birinci Türk-Karadağ Harbi	Türk ordusu Karadağ'a hücum etti ve mağlup oldu. Türkler birkaç gün savaştıktan sonra ricat etti.
(23 Ağustos) ¹⁶ 1862	İkinci Türk-Karadağ Harbi	Hersek'te Türklere karşı başlayan isyana Karadağ destek verince Türk ordusu 1862'de Karadağ Harekâtı'nı başlattı. ¹⁷
(2 Temmuz) ¹⁸ 1876 31 Ocak 1878	Birinci Balkan Harbi	Sırbistan ve Karadağ, Bosna-Hersek'teki isyana destek verdi. Avrupalı devletlerin müdahalesi sonucu Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında 1 Mart 1877'de barış anlaşması imzalandıysa da devam eden Türk-Rus Harbi (93 Harbi) nedeniyle iki devlet arasındaki düşmanlık yeniden körüklendi. Karadağ bu esnada barışa yanaşmadı. 31 Ocak 1878'de barış antlaşması imzalandı. Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları ile Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını ilan etti.
(24 Nisan) ¹⁹ 1877 31 Ocak 1878	Türk-Rus Harbi (93 Harbi)	Ruslar yeniden Akdeniz'e girmeye teşebbüs etti. Romanya Türklere isyan ederek Rusya'nın safına geçti. Harp sonunda 31 Ocak 1878'de mütareke imzalandı (Edirne Mütarekesi). 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Bu anlaşma ile Romanya bağımsızlığını ilân etti. Bulgaristan özerk hale geldi. Rusya, Ermenistan'dan (Doğu Anadolu'dan) toprak kazandı. ²⁰

¹⁵ Türkçe kronolojilere göre Birinci Osmanlı-Karadağ Harbi 13 Mayıs'ta başlamıştır (Danişmend, 1972: 187).

¹⁶ Türkçe kronolojilere göre Birinci Osmanlı-Karadağ Harbi'nin başlama tarihi 23 Ağustos'tur (Danişmend, 1972: 201).

¹⁷ Ayrıca 1862'deki askerî harekâtın detayları için bkz. (Gölen, 2011: 503-544; Moacanin, 2001: 384-385).

¹⁸ Türk kronolojilerinden bu savaşın başlama tarihi 2 Temmuz'dur (Danişmend, 1972: 291).

¹⁹ Rumî takvimde 1293'e denk düştüğünden Türkçe literatürde daha ziyade 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı 24 Nisan'da başlamıştır (Danişmend, 1972: 299).

²⁰ Osmanlı Devleti bu savaş sonunda İngiliz belgelerinden Ermenistan olarak anılan Doğu Anadolu'dan Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt'ı kaybetmiştir (Gencer, 1991: 225).

(14 Kasım) 1885	Sırp-Bulgar Harbi	Bulgaristan her ne kadar özerkliğe kavuşsa da hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nun vasalı durumundaydı. Fakat Türk ordusu Bulgaristan'dan çekilmişti. Bulgaristan ve Doğu Rumeli birleştirildi ve Osmanlı İmparatorluğu bu vilayetin valisini tanımak zorunda kaldı.
(18 Nisan) ²¹ 1897 4 Aralık 1897	Türk-Yunan Harbi	Girit'te Yunanistan'ın destek verdiği isyan ile patlak verdi. Avrupalı devletler müdahale etti. 4 Aralık 1897'de İstanbul Barış Anlaşması imzalandı. Girit, özerk hale geldi. Yunanistan Osmanlı İmparatorluğu'na 4.000.000 Lira tazminat ödedi.
(29 Eylül) 1911 18 Ekim 1912	Türk-İtalyan Harbi (Trablusgarp Harbi)	İtalya Trablusgarp'ı işgal etti. Uşi Anlaşması 18 Ekim 1912'de imzalandı ve İtalya, Trablusgarp ve Bingazi'yi ilhak etti.
(8 Ekim)²² 1912 10 Ağustos 1913	İkinci Balkan Harbi	Bulgaristan, Trakya'yı istila etti. Birleşik Sırp ve Bulgar orduları Edirne'yi zapt ettiyse de Çatalca hatlarını ele geçirmedi. Sırbistan Old Serbia'yı ²³ ilhak etti ve Karadağlılara katılarak Adriyatik'e ulaştı. Yunanistan Ege'yi zapt etti, Selanik'i işgal ederek Makedonya ve Arnavutluk'u istila etti. Karadağ, İşkodra'yı aldı. 30 Ekim 1913'te savaşı sonra erdiren Londra Barış Antlaşması imzalandı. Romanya, Bulgaristan'a karşı harbe dahil olunca Osmanlı Devleti bu kargaşada Edirne'yi geri aldı. 10 Ağustos 1913'te Bükreş Anlaşması imzalandı. Bulgaristan 1913'te kazandığı birçok avantajı kaybetti. Bulgaristan Batı Trakya'yı; Romanya; Silistre Sırbistan Old Serbia ve Makedonya'nın kuzeyini Yunanistan ise Selanik, Girit ve Ege adalarını ele geçirdi. Karadağ

²¹ Osmanlı-Yunan Harbi 18 Nisan'da başlamıştır (Danişmend, 1972: 336).

²² İngilizce literatürde İkinci Balkan Harbi olarak anılan savaş Türkçe literatürde Birinci Balkan Harbi olarak anılmaktadır ve 8 Ekim 1912'de başlamıştır (Küçük, 1992: 23).

²³ Old Serbia, Yeni Pazar (Novi Bazar) Sancağı, Kosova'nun güneybatısında bulunan Metohija ve Kosova'yı kapsayan bölgeye Sırp tarih yazımında verilen isimdir (Banac, 1984: 38).

		Kuzey Arnavutluk'un bir kısmını aldı. Arnavutluk ise İşkodra'yı geri kazandı ve özerk hale geldi.
1914- (30 Ekim) 1918	Büyük Harp (I. Dünya Harbi)	29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti ile Rusya ve 1 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti ile Büyük Britanya arasında düşmanlık başladı.
(18 Haziran) 1919 (12 Ekim) 1922	Yunan-Türk Harbi	18 Haziran 1919'da başladı ²⁴ . 12 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi ile sona erdi (TNA, WO, 106/1416, 1922). ²⁵

İngiliz Genelkurmay kayıtlarında geçen birkaç harp ismi Türk tarih yazımında yer almamaktadır. Örneğin Türk tarih yazımında 93 Harbi arifesinde gerçekleşen Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi, İngiliz kayıtlarında I. Balkan Harbi olarak, Türkçe literatürde I. ve II. Balkan harpleri olarak adlandırılan savaşlarsa İngiliz kayıtlarında II. Balkan Harbi olarak anılmaktadır. Üstelik ilginç bir biçimde 1885'teki Sırp-Bulgar Harbi, Bulgaristan Emareti bu tarihlerde hâlâ Osmanlı İmparatorluğu'nun vasalı durumunda olduğundan "Türk Ordusu'nun İstihdamı" başlığı altında anılmaktadır. Türk kayıtlarında 93 Harbi olarak anılan savaş Türk-Rus Harbi, Trablusgarp Harbi olarak bilinen savaş Türk-İtalyan Harbi, Türk İstiklal Harbi olarak anılan savaş ise Türk-Yunan Harbi olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde I. Dünya Harbi olarak anılan savaş ise dönemin kayıtlarında devlet yahut coğrafi bölge isimlendirmelerine sığmadığından Büyük Harp olarak kayda geçmiştir. Günümüz Türk tarih yazımı ile 1922 tarihli İngiliz kronolojileri arasında olayların tarihlendirilmesi hususunda zikre değer bir uzlaşmazlık söz konusu değilse de adlandırılması hususunda iki devletin jeostratejik konumları ve çıkarlarının devreye girdiği aşikârdır.

²⁴ Türkçe literatürde *Türk İstiklal Harbi* olarak adlandırılan hadise İngiliz belgelerinde *Yunan-Türk Harbi* olarak nitelendirilmiştir. Fakat orijinal belgede bu olayın başlangıcı olarak niçin 18 Haziran 1919 tarihinin verildiği meselesi tam bir muammadır. Türkçe literatürde bu tarihte Yunan ordusu ile Türk ordusu arasında vuku bulan bir muharebe bulunmamaktadır. İstiklal Harbi Türk tarih yazımında 15 Mayıs 1919'da Yunan ordusunun İzmir'i işgali ile başlatılır.

²⁵ İngiliz Genelkurmayı bu tarihi 11 Ekim olarak kaydetmiştir (The National Archives (TNA) War Office (WO) 106/1416).

2.2. I. Dünya Harbi Esnasında Orta Doğu ve Yakın Doğu-daki Olaylar

Türk ordusu I. Dünya Harbi'nde "Doğu Cephesi, Irak, Filistin, Çanakkale, Avrupa (Galiçya, Makedonya, Romanya) Yemen, Hicaz ve İran cepheleri olmak üzere toplam yedi cephede savaşmıştır (Çeliker, 1987: 381).

İngiliz Genelkurmayı, bahsi geçen kronolojilerde tüm cephelerde vuku bulan önemli olayları kayıt altına almıştır.

Tarih	Olay
28 Ekim 1914	Rusya ile düşmanlık başladı.
1 Kasım 1914	Büyük Britanya ile düşmanlık başladı.
(2 Kasım 1914)	(Rusya, Osmanlı Devleti'ne harp ilân etti). ²⁶
3 Kasım 1914	İngiltere, Çanakkale'ye saldırdı. Çanakkale istihkâmları topa tutuldu.
(5 Kasım 1914)	(İngiltere, Osmanlı Devleti'ne harp ilân etti). ²⁷
6 Kasım 1914	(Fransa, Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti). ²⁸ Britanya, Basra Körfezi'ndeki el-Fao (Fav)'yu ele geçirdi.
(11 Kasım 1914)	(Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'ne harp ilan etti). ²⁹
22 Kasım 1914	İngiltere, Basra'yı işgal etti.
25 Kasım 1914	İngiliz donanması Kurna'da keşif yaptı.
9 Aralık 1914	İngiltere, Kurna'yı ele geçirdi.
(22)/29 Aralık 1914	Sarıkaş Muharebesi başladı. ³⁰
2 Ocak 1915	Sarıkaş Muharebesi sona erdi.
3 Ocak 1915	Ruslar, Ardahan'ı ele geçirdi.

²⁶ Somel'e göre Rusya'nın harp ilan tarihi 2 Kasım 1914'tür (Somel, 2003: IXVII).

²⁷ Somel'e göre İngiltere'nin harp ilanı 5 Kasım 1914'tür (Somel, 2003: 67).

²⁸ 6 Kasım'da ayrıca Fransa, Osmanlı'ya harp ilanı etmiştir (Arı, 1997: 69).

²⁹ İngiliz belgelerinde Osmanlı'nın harp ilanı kronolojiye dâhil edilmemiştir. 11 Kasım'da Osmanlı Devleti savaş ilan etmiştir (Arı, 1997: 72).

³⁰ İngiliz Genelkurmay kayıtlarında Sarıkaş Muharebesi'nin başlama tarihi 29 Aralık olarak kaydedilmiştir. Fakat Enver Paşa'nın harekâtı başlatma tarihi 22 Aralık 1914'tür (Balci, 1999: XIII; Arı, 1997: 88).

7 Ocak 1915 ³¹	Türkler, Tebriz'i ele geçirdi.
26 Ocak 1915	Türkler, Mısır'a ilerlemeye başladı.
30 Ocak 1915	Ruslar, Tebriz'i ele geçirdi.
31 Ocak 1915	İdrîsî Arapları Kızıldeniz'deki Farsan Adası'nı ele geçirdi.
2/(3) Şubat 1915	Süveyş Kanalı Muharebesi başladı. ³²
4 Şubat 1915	Süveyş Kanalı Muharebesi sona erdi. Türkler ricat etti.
12 Şubat 1915	Türkler Aden protektorasını zapt etti.
19 Şubat 1915	Britanya donanması Çanakkale'ye saldırdı.
7 Mart 1915	Britanya Limni'yi işgal etti.
18 Mart 1915	Çanakkale'ye saldıran Britanya donanması geri püskürtüldü.
12 Mayıs 1915	Şuayyibe Muharebesi başladı. ³³
14 Mayıs 1915	Şuayyibe Muharebesi sona erdi.
13 Nisan 1915	Ruslar Artvin'i ele geçirdi.
16 Nisan 1915	Türkler Urmiye'yi zapt etti.
25 Nisan 1915	Müttefik (<i>İtilaf</i>) devletler, Gelibolu'ya çıkarma yaptı. ³⁴
28 Nisan 1915	Çanakkale cephesinde Kirte Muharebesi. Müttefikler geri püskürtüldü. Türkler Süveyş Kanalı'na saldırdı ve geri püskürtüldü.
6 Mayıs 1915	İkinci Kirte Muharebesi başladı.
8 Mayıs 1915	İkinci Kirte Muharebesi sona erdi.

³¹ Türk Genelkurmay kayıtlarına göre Başkale, Tebriz ve Selmas'ın Ruslardan geri alındığı tarih 12 Ocak 1915'tir (Arı, 1997: 96).

³² Türkçe kayıtlarda Süveyş Kanalı Muharebesi 3 Şubat'ta başlamıştır (Üzen, 2007: 7, 201).

³³ Süleyman Askerî Bey komutasındaki Türk ordusu bu muharebeyi İngilizleri Basra'dan atmak amacıyla başlattı. Muharebe sonunda Süleyman Askerî Bey, Kut'ül Amare'ye ricat etmek zorunda kaldı (Arı, 1997: 128).

³⁴ İtilaf Devletleri kuvvetleri 25 Nisan sabahı Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde yer alan Seddülbahir ve Arıburnu'na çıkarma yaptı. Karaya çıkan işgal kuvvetleri, şiddetli bir topçu ateşi ve piyade taarruzu ile karşılaştı. Yarbay Mustafa Kemal Bey, 27. Alay'a mensup cephaneleri bitmiş olduğundan geri çekilmekte olan bazı askerlere "Cephaneniz yoksa süngünüz var" diyerek muharebeye devam emrini verdi (Arı, 1997: 133).

(16-17)/19 Mayıs 1915	Ruslar, Van'ı ele geçirdi. ³⁵
3 Haziran 1915	İngiltere, Kut'ül Amare'yi ele geçirdi.
4 Haziran 1915	Üçüncü Kirte Muharebesi başladı.
8 Haziran 1915	Üçüncü Kirte Muharebesi sona erdi.
4 Temmuz 1915	Türkler Aden (Lahic)'i zapt etti.
25 Temmuz 1915	İngilizler, Nasriye'yi ele geçirdi.
6 Ağustos 1915	Sarıbayır ve Suvla muharebeleri başladı.
8 Ağustos 1915	İngilizler, (İran) Buşehr'i ele geçirdi.
10 Ağustos 1915	Sarıbayır Muharebesi sona erdi.
15 Ağustos 1915	Birinci Suvla Muharebesi sona erdi.
21 Ağustos 1915	İkinci Suvla Muharebesi başladı.
28 Eylül 1915	Kut'ül Amare'de ilk muharebe başladı.
15 Ekim 1915	Türkler Kirmanşah'ı tahliye etti.
22 Kasım 1915	Selmân-ı Pâk Muharebesi başladı.
(23)/25 Kasım 1915	Selmân-ı Pâk Muharebesi sona erdi. İngilizler ricat etti. ³⁶
7 Aralık 1915	Kut'ül Amare Kuşatması başladı.
8 Aralık 1915	Suvla'nın tahliye edilmesi emri verildi.
13 Aralık 1915	Mersa Matruh çatışması.
20 Aralık 1915	Müttefik kuvvetleri (<i>İtilaf Devletleri</i>) Suvla'yı tamamen tahliye etti.
4 Ocak 1916	Destek kuvvetler Aligarbi (Ali al-Garbi)'den Kut'ül Amare'ye doğru ilerledi.
8 Ocak 1916	Britanya ordusu İlyas Baba Burnu'nu (Cape Helles) tamamen tahliye etti.
21 Ocak 1916	Kut'ül Amare destek birlikleri Hana (Um al-Hanna)'da geri püskürtüldü.

³⁵ İngiliz Genelkurmay kayıtlarında bu tarih 19 Mayıs 1915 iken Türk Genelkurmay kayıtlarına göre 16-17 Mayıs 1915'tir (Arı, 1997: 145).

³⁶ Irak cephesinde Bağdat'a doğru ilerlemekte olan General Tawnshend komutasındaki İngiliz-Hint kuvvetleri Selmân-ı Pâk'da Nureddin Bey emrindeki Türk kuvvetlerine saldırdı. Türk Genelkurmay kayıtlarında harbin bitiş tarihi 23 Kasım 1915'tir (Arı, 1997: 187).

16 Şubat 1916	Ruslar Erzurum'u ele geçirdi.
(17)/18 Şubat 1916	Ruslar Muş ³⁷ ve Ahlat'ı ele geçirdi.
26 Şubat 1916	Ruslar, Kirmanşah'ı ele geçirdi. ³⁸
2 Mart 1916	Ruslar, Bitlis'i ele geçirdi.
7 Mart 1916	Ruslar, Rize'yi ele geçirdi.
8 Mart 1916	Kut destek kuvvetleri (<i>Türk ordusu tarafından</i>) Es-Sinn'de geri püskürtüldü.
14 Mart 1916	İngiltere, Sallum'u ele geçirdi.
(14)/16 Mart 1916	Ruslar, Mamahatun'u zapt etti. ³⁹
19 Mart 1916	Ruslar, İsfahan'ı ele geçirdi.
5 Nisan 1916	Kut destek kuvvetleri Hana ve Felahiye mevkilerini zapt etti.
6 Nisan 1916	Ruslar, Trabzon'a saldırdı. Türk ordusu Sinaiyat'a ilk İngiliz hücumunu geri püskürttü.
9 Nisan 1916	Sinaiyat'a ikinci İngiliz hücumu Türk ordusu tarafından geri püskürtüldü.
18 Nisan 1916	Ruslar, Trabzon'u ele geçirdi. ⁴⁰
22 Nisan 1916	Sinaiyat'a üçüncü İngiliz hücumu geri püskürtüldü.
24 Nisan 1916	İngilizlerin Kut'a ikmal gemisi nakletme teşebbüsü başarısız oldu.
29 Nisan 1916	Kut'ül Amare Türklere teslim edildi.
18 Mayıs 1916	Rus süvarisi Dicle üzerinde İngiliz ordusuna katıldı.
19 Mayıs 1916	Türkler Es-Sinn'i tahliye etti ve Kut'ül Amare'ye ricat etti.
25 Mayıs 1916	İran'daki Ruslar Revandiz'in güney batısındaki Zibar'a ulaştı.
31 Mayıs 1916	Türkler Mamahatun'u geri aldı.

³⁷ 14 Mayıs 1915'te Rus ordusu tarafından işgal edilmiş olan Muş, 18 Ağustos 1915'te geri alınmış; 17 Şubat 1916'da yeniden Rusların eline geçmiştir (Arı, 1997: 144, 173, 202; Çeliker, 1987: 384).

³⁸ Türk kaynaklarında Rus ordusunun Kirmanşah'ı ele geçirmesi 13 Şubat 1916 olarak kaydedilmiştir (Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 2002: 177).

³⁹ Türk Genelkurmay kayıtlarında Mamahatun'un Rus kuvvetlerince işgal tarihi 14 Mart 1916'tır (Arı, 1997: 128).

⁴⁰ 18 Nisan 1916'da Rus ordusu Trabzon'un yanı sıra Tatvan'ı da ele geçirmiştir (Arı, 1997: 214).

7 Haziran 1916	Mekke Şerifi Hüseyin, Hicaz'ın bağımsızlığını ilan etti.
12 Haziran 1916	İngiltere, Kirman'ı işgal etti.
13 Haziran 1916	Mekke'deki Türk garnizonu Şerif'i kuşattı.
1 Temmuz 1916	Türkler Kirmanşah'ı geri aldı.
12 Temmuz 1916	Ruslar, Mamakhatun'u geri aldı.
25 Temmuz 1916	Ruslar, Erzincan'ı aldı.
2 Ağustos 1916	Türkler Muş ve Bitlis'i geri aldı. ⁴¹
4 Ağustos 1916	(<i>Kanal Cephesinde</i>) Romani Muharebesi başladı.
12 Ağustos 1916	Romani Muharebesi sona erdi.
23 Ağustos 1916	Ruslar, Bitlis'i geri aldı.
24/(25) Ağustos 1916	Ruslar, Muş'u geri aldı. ⁴²
28 Ağustos 1916	General Stanley Maude Mezopotamya'da komutayı devraldı.
18 Eylül 1916	Kavala'daki Yunan IV. ordusu Almanlar tarafından kuşatıldı.
(21)/22 Eylül 1916	Taif, Mekke Şerifi'ne teslim oldu. ⁴³
4 Kasım 1916	Şerif Hüseyin, Mekke'de "Arapların Kralı" ilan edildi.
13/(14) Aralık 1916	Kut'ül Amare'ye İngiliz hücumu başladı. ⁴⁴
21 Aralık 1916	İngiltere, El-Ariş'i işgal etti.
5 Ocak 1917	Kut'ül Amare Muharebesi başladı.
6 Şubat 1917	Kut'ül Amare Muharebesi'nin ikinci safhası başladı.
24 Şubat 1917	Kut'ül Amare Muharebesi sona erdi. Türkler, Bağdat'a ricat etti.
2 Mart 1917	Ruslar, Hemadan'ı ele geçirdi.

⁴¹ 16. Kolordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, emrinde 5. Tümen ile birlikte 8 Ağustos 1916'da Bitlis'i geri aldı (Çeliker, 1987: 390-392).

⁴² Türkçe kaynaklarda Muş'un Ruslardan geri alınma tarihi 24 değil 25 Ağustos'tur (Çeliker, 1987: 392).

⁴³ Hicaz Valisi Galip Paşa, 21 Eylül 1916'da Taif'te asilere teslim olmuştur (Arı, 1997: 243).

⁴⁴ Türk Genelkurmay kayıtlarında Kut'ül Amare Meydan Muharebesi 14 Aralık 1916'da gerçekleşmiştir (Arı, 1997: 252).

11 Mart 1917	General Maude komutasındaki İngiliz birlikleri Bağdat'ı ele geçirdi.
13 Mart 1917	Ruslar, Kirmanşah'ı ele geçirdi.
19 Mart 1917	İngiltere Felluce'yi ele geçirdi.
25/(26-27) Mart 1917	Birinci Gazze Muharebesi. ⁴⁵
1 Nisan 1917	Ruslar Hanikin'i ele geçirdi. ⁴⁶
(16)/17-19 Nisan 1917	İkinci Gazze Muharebesi. ⁴⁷
23 Nisan 1917	İngiltere Samarra'yı ele geçirdi.
30 Nisan 1917	Türkler, Muş'u geri aldı.
(27)/29 Eylül 1917	Remadiye Muharebesi. ⁴⁸
27 Ekim 1917	Üçüncü Gazze Muharebesi.
31 Ekim 1917	İngilizler Gazze-Birüssebi'yi ele geçirdi.
5 Kasım 1917	İngiltere, Tikrit'i ele geçirdi.
7 Kasım 1917	Gazze Muharebesi'nin sonu, Gazze İngilizler tarafından ele geçirildi.
18 Kasım 1917	Britanya Yafa'yı zapt etti. General Maude'nin vefatı.
(8)/9 Aralık 1917	Britanya Kudüs'ü ele geçirdi. ⁴⁹
21 Şubat 1918	Britanya, Eriha (Jericho)'yı ele geçirdi.
1 Mart 1918	Türk ordusu, Trabzon, Erzincan ve Bayburt'u ele geçirdi.
3 Mart 1918	Ruslar, Almanlarla Brest-Litovsk Anlaşması'nı imzaladı.
9 Mart 1918	(<i>Irak Cephesinde</i>) İngiltere Hit'i ele geçirdi.
12 Mart 1918	Türkler, Erzurum'u geri aldı.

⁴⁵ Türk Genelkurmay kayıtlarına göre Birinci Gazze Muharebesi 26-27 Mart 1917'de Osmanlı kuvvetlerin üstünlüğü ile sona ermiştir (Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 2002: 287).

⁴⁶ Türkçe kayıtlara göre Hanikin'i işgal eden Ruslar değil İngilizlerdir (Arı, 1997: 270).

⁴⁷ Türk Genelkurmay kayıtlarına göre İkinci Gazze Muharebesi'nin başlama tarihi 16 Nisan'dır. 19 Nisan'da İngiliz ordusu ricat etmiştir (Arı, 1997: 273-274).

⁴⁸ Türkçe kaynaklarda Birinci Remadiye Muharebesi'nin tarihi 11 Temmuz 1917 iken İkinci Remadiye Muharebesi'nin tarihi 27 Eylül 1917'dir (Arı, 1997: 286, 294).

⁴⁹ İngiliz ordusu Kudüs'ü 8 Aralık'ta işgal etmiştir (Arı, 1997: 311).

25 Mart 1918	İngiltere Salt'ı ele geçirdi.
26-27 Mart 1918	İngilizler Fırat Nehri yakınlarındaki Türk kuvvetlerini esir aldı.
30 Mart 1918	İngiliz kuvvetleri Salt'ı tahliye etti.
4/(5) Nisan 1918	Türkler Sarıkamış'ı aldı. ⁵⁰
5/(8) Nisan 1918	Türkler, Van'ı geri aldı. ⁵¹
15 Nisan 1918	Türkler, Batum'u geri aldı.
28/29 Nisan 1918	İngilizler, Kifri'yi ele geçirdi. ⁵²
30 Nisan 1918	İngilizler Ürdün'ün doğusuna ilerledi.
7 Mayıs 1918	İngiltere Kerkük'ü zapt etti.
(12)/14 Haziran 1918	Türkler, Tebriz'i yeniden ele geçirdi. ⁵³
16 Ağustos 1918	İngiliz kuvvetleri Bakü'ye ulaştı.
26 Ağustos 1918	Türk ordusu Bakü'ye hücum etti.
31 Ağustos 1918	Bakü'ye ikinci Türk hücumu.
14/(15) Eylül 1918	İngiliz kuvvetleri Bakü'yü tahliye etti. Türkler Bakü'yü ele geçirdi. ⁵⁴
19 Eylül 1918	Samarya Muharebesi başladı.
20 Eylül 1918	İngiliz süvarisi Nasıra ve Bisan'ı zapt etti.
23 Eylül 1918	İngiltere, Hayfa, Akka ve Salt'ı ele geçirdi.
25 Eylül 1918	İngilizler Amman'ı ele geçirdi.
30 Eylül 1918	İngilizler, Şam'ı zapt etti.
6 Ekim 1918	Britanya Sayda'yı zapt etti.
7 Ekim 1918	Fransızlar, Beyrut'u ele geçirdi.
13 Ekim 1918	İngiltere, Trablusgarb'ı zapt etti.

⁵⁰ Türkçe kaynaklarda Sarıkamış'ın geri alınma tarihi 5 Nisan'dır (Arı, 1997: 343).

⁵¹ Türkçe Genelkurmay kayıtlarında Van ve Kağızman'ın Ermenilerden kurtarıldığı tarih 8 Nisan'dır (Arı, 1997: 343).

⁵² Türk Genelkurmay kayıtlarına göre İngilizler Kifri'yi 28 Nisan'da işgal etmiştir (Arı, 1997: 348).

⁵³ Türk Genelkurmay kayıtlarına göre Tebriz'in geri alınma tarihi 12 Haziran'dır (Arı, 1997: 357).

⁵⁴ Türkçe kayıtlarda Bakü'nün zaptı 15 Eylül'dür (Arı, 1997: 372).

(12)/15 Ekim 1918	İngiltere, Humus'u ele geçirdi. ⁵⁵
23 Ekim 1918	İngilizler, Musul'a doğru ilerlemeye başladı.
25 Ekim 1918	İngilizler, Kerkük'ü aldı.
26 Ekim 1918	İngiltere, Halep'i zapt etti.
28 Ekim 1918	İngilizler, Münbiç'i ele geçirdi.
30 Ekim 1918	Türk kuvvetleri teslim oldu. Mondros Mütarekesi imzalandı.
31 Ekim 1918	Silahlı çatışmalar kesildi.
3 Kasım 1918	İngiltere, Musul'u ele geçirdi.
9 Kasım 1918	İngiltere ve Fransa, İskenderun'u ele geçirdi.
11 Kasım 1918	Almanya ile mütareke imzalandı (TNA, WO, 106/1416, 1922).

Bu kısımda geçen, Sarıkamış, Gelibolu, Kut'ül Amare, Kirte vs. gibi birçok muharebe ismi hem Türk tarih yazımı hem de İngiliz tarih yazımında hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

2.3. 11 Kasım 1918'den İtibaren Yaşanan Başlıca Olaylar

Tarih	Olay
1 Mart 1919	İngiltere, Bakü'deki Rus filosunu devraldı.
31 Mart 1919	Türk askerleri Arabistan'dan tamamen tahliye edildi. ⁵⁶
7 Nisan 1919	İngiltere, Trans-Hazar'ı tahliye etti.
15 Mayıs 1919	Yunan ordusu İzmir'e ayak bastı. (<i>İzmir'in işgali</i>). ⁵⁷
24 Mayıs 1919	İtalyanlar İzmir'in güneyinde karaya çıktı.
27 Mayıs 1919	Yunan ordusu Aydın'ı işgal etti.

⁵⁵ Türkçe kaynaklara göre İngilizler, Humus'u 12 Ekim'de işgal etmiştir (Arı, 1997: 385).

⁵⁶ 13 Ocak 1919'da Medine ve Hicaz, kesin olarak Türk hâkimiyetinden çıkmıştır. Medine, 28 Şubat 1919'da tahliye edilmiştir (Beyoğlu, 2010: 458-459).

⁵⁷ "Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgali, hem Mustafa Kemal Atatürk'ü harekete geçirmiş hem de Millî mücadeleyi tetiklemiştir. 21/22 Haziran 1919 Amasya Tamimi, 23 Temmuz-7 Ağustos 1919 Erzurum Kongresi, 4-11 Eylül 1919 Sivas Kongresi bu etkiden hız alan üç büyük millî tepki olmuştur" (Armaoğlu, 1998: 467; Genelkurmay, 1994: 41).

28 Mayıs 1919	Yunan ordusu Ayvalık'ı işgal etti.
18 Haziran 1919	Türk ve Yunan orduları arasında muharebe başladı. Türkler Nazilli'yi geri aldı. Mustafa Kemal (<i>Atatürk</i>) halka, millî ayaklanmaya destek çağrısı yaptı.
4 Temmuz 1919	Türkler, Aydın ve Bergama'yı geri aldı.
16 Ağustos 1919	İngiliz ordusu, Kafkasya'dan ricat etmeye başladı. Bakü tahliye edildi.
4 Eylül 1919	Sivas Kongresi. Misâkımillî.
15 Eylül 1919	İngilizlerin Kafkasya'yı tahliyesi tamamlandı.
19 Kasım 1919	Fransa, Kilikya'yı İngiltere'den devraldı.
28 Ocak 1920	Mebusan Meclisi'nde Misakımillî'nin kabulü.
16 Mart 1920	Müttefik ordular (İtilaf Devletleri) İstanbul'u işgal ettiğini ilan etti. İstanbul'daki, Mebusan Meclisi dağıtıldı.
15 Mayıs 1920	Barış şartları Türklere açıklandı.
21 Mayıs 1920	Millîyetçiler, Anadolu'da harekâtlara başladı.
29 Mayıs 1920	Yunanlılar Batı Trakya'yı devraldı.
19 Haziran 1920	Millîyetçiler İzmit'te İngilizlere saldırdı ve geri püskürtüldü.
21 Haziran 1920	İzmir'de ilk Yunan hücumu.
26 Haziran 1920	Yunan ordusu Soma ve Alaşehir'i zapt etti.
1 Temmuz 1920	Yunan ordusu Balıkesir ve Edremit'i ele geçirdi.
(2)/3 Temmuz 1920	Yunan ordusu Bandırma'yı ele geçirdi. ⁵⁸
8 Temmuz 1920	Yunan ordusu Bursa'yı ele geçirdi.
18 Temmuz 1920	Yunan ordusu Doğu Trakya'ya ayak bastı.
24 Temmuz 1920	Yunan ordusu Edirne'yi ele geçirdi.
28 Temmuz 1920	Yunan ordusu tüm Trakya'yı işgal etti.
3 Ağustos 1920	Anadolu'ya ikinci Yunan hücumu.
30 Ağustos 1920	Yunan ordusu, Uşak'ı ele geçirdi.
1 Eylül 1920	Yunan ordusu Simav'ı işgal etti.
6 Eylül 1920	Yunan ordusu Gediz'i işgal etti.

⁵⁸ General Mazaraki komutasındaki Yunan ordusu 2 Temmuz 1920'de Bandırma Limanı'ndan karaya ayak basarak şehri işgal etti (Gülen, 2007: 51-52).

24 Ekim 1920	Üçüncü Yunan hücumu. Yunan ordusu İnebolu ve Yenişehir'i ele geçirdi.
1 Kasım 1920	Yunan ordusu, Gediz'de Türk kuvvetlerini mağlup etti.
18 Kasım 1920	Türk kuvvetlerinin Uşak civarındaki hücumu geri püskürtüldü.
25 Kasım 1920	Yunan ordusunun Uşak civarındaki hücumu başarıyla sonuçlandı.
(6)/7 Ocak 1921	Dördüncü Yunan hücumu. Yunan ordusu İnegöl'ü ele geçirdi. ⁵⁹
8 Ocak 1921	Yunan ordusu Bilecik'i zapt etti.
14 Ocak 1921	Yunan ordusu Bursa'nın doğusuna ricat etti.
12 Mart 1921	Londra Konferansı. Yunanistan, teklifleri geri çevirdi.
23 Mart 1921	Beşinci Yunan hücumu.
(26)/27 Mart 1921	Yunan ordusu Afyonkarahisar'ı işgal etti. Bozüyük ağır topçu ateşine tutuldu. ⁶⁰
1 Nisan 1921	Kuzey Yunan ordusu, Bursa'nın doğusuna ricat etti. ⁶¹
8 Nisan 1921	Güney Yunan ordusu, Kütahya Dumlupınar'a ricat etti. ⁶²
10 Nisan 1921	Dumlupınar, ağır topçu ateşine tutuldu.
(13-15 Nisan 1921)	<i>(Dumlupınar Muharebesi).</i> ⁶³
(15 Mayıs 1921)	<i>(Kütahya-Eskişehir Muharebeleri başladı).</i> ⁶⁴
19 Haziran 1921	Paris Konferansı. Yunanistan arabuluculuk teklifini reddetti.
28 Haziran 1921	Türkler, İzmit'i geri aldı.

⁵⁹ Türk Genelkurmay kayıtlarında *Birinci İnönü Muharebesi* olarak anılan muharebe 6 Ocak'ta başlamıştır (Türk İstiklal Harbi, 1999: 145).

⁶⁰ Türk tarih yazımında *İkinci İnönü Muharebesi* olarak anılan savaş, 26/27 Mart 1921'de Gündüzbey'de başlamış, 1 Nisan 1921'de aynı yerde son bulmuştur (Türk İstiklal Harbi, 1999: 444).

⁶¹ Bu ricat ile birlikte *İkinci İnönü Muharebesi* sona ermiştir (Türk İstiklal Harbi, 1999: 444).

⁶² Türk tarih yazımında bu savaş, *Aslıhanlar Muharebesi* olarak anılmaktadır. Aslıhanlar Muharebesi 12 Nisan'da sona ermiştir (Türk İstiklal Harbi, 1999: 539).

⁶³ Türk tarih yazımında Dumlupınar Muharebesi olarak anılan savaşa İngiliz kronolojisinde yer verilmemiştir (Türk İstiklal Harbi, 1999: 568).

⁶⁴ Türk tarih yazımında *Kütahya-Eskişehir Muharebeleri* olarak anılan savaşa da İngiliz kayıtlarında yer verilmemiştir.

9 Temmuz 1921	Altıncı Yunan hücumu.
13 Temmuz 1921	Yunan ordusu Afyonkarahisar'a girdi.
14 Temmuz 1921	Türkler Afyonkarahisar'ın kuzey batısında mağlup oldu.
17 Temmuz 1921	Yunan ordusu Kütahya'yı ele geçirdi.
21 Temmuz 1921	Yunan ordusu Eskişehir'i zapt etti.
23 Temmuz 1921	Eskişehir'in doğusunda Türklerin karşı hücumu başarısız oldu.
31 Temmuz 1921	Türk ordusu Sakarya'ya ricat etti.
14 Ağustos 1921	Yunan ordusu ilerleyişini sürdürdü.
(23)/24 Ağustos 1921	<i>Haymana</i> ⁶⁵ Muharebesi başladı.
5 Eylül 1921	Yunan ordusu Türk mevzilerini ele geçirmeyi başaramadı.
13 Eylül 1921	Yunan ordusunun Sakarya Nehri'nin gerisine ricatı tamamlandı.
23 Eylül 1921	Yunan ordusu Eskişehir-Afyonkarahisar'ın doğusuna ulaştı.
3 Ekim 1921	Türk ordusu, Afyonkarahisar'a hücum etti.
9 Ekim 1921	Afyonkarahisar'a Türk hücumu geri püskürtüldü.
10 Ekim 1921	Fiili harekâtlar durdu.
15 Ağustos 1922	Türkler, İzmit'e kuvvet yığdı.
26 Ağustos 1922	Türk ordusu, Afyonkarahisar'a hücumla başladı. ⁶⁶
28 Ağustos 1922	Yunan ordusu her yerden ricata başladı.

⁶⁵ İngiliz Genelkurmay kayıtlarında bu savaş tuhaf bir isimlendirmeye "Yapan Hamam (?) Muharebesi" olarak kayda geçmiştir. Türk tarih yazımında 23 Ağustos 1921'de başlayıp 13 Eylül 1921'de sona eren savaş, Sakarya Meydan Muharebesi'dir. Ve Mustafa Kemal Atatürk'ün meşhur "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O sath, bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla sulanmadıkça terk olunamaz" sözü bu savaşta söylenmiştir (Atatürk 1969: 618). Sakarya Meydan Muharebesi, aynı zamanda İstiklal Harbi'nde en çok subay zayıyatının yaşandığı savaştır (Türk İstiklal Harbi, 1995: 21).

⁶⁶ Türkçe kaynaklarda 26 Ağustos 1922'de başlayıp 9 Eylül 1922'de İzmir'in geri alınmasıyla sonuçlanan askerî harekâta *Büyük Taarruz* adı verilmektedir. Büyük Taarruz ayrıca 30 Ağustos- 9 Eylül 1922 tarihleri arasında vuku bulan ve *Dumlupınar/Başkomutan Meydan Muharebesi* olarak bilinen muharebeleri de kapsamaktadır (Türk İstiklal Harbi, 1995: V).

(30 Ağustos 1922)	<i>(Başkumandan Meydan Muharebesi).</i> ⁶⁷
31 Ağustos 1922	Ordular arasındaki yakın temas kesildi. Yunan ordusu süratle ricat etti.
9 Eylül 1922	Türk ordusu İzmir'i geri aldı.
11 Ekim 1922	Mudanya Mütarekesi imzalandı.
14-15 Ekim 1922	Mudanya Mütarekesi yürürlüğe girdi. Yunanistan'la mütareke imzalandı.
30 Ekim 1922	Türk jandarması, Doğu Trakya'ya girdi.
31 Ekim 1922	Yunan ordusu Doğu Trakya'yı tamamen tahliye etti (TNA, WO, 106/1416, 1922).

SONUÇ

1821-1922 yılları arasındaki yüz yıllık süreç, kökleri XVI. yüzyıla değin uzanan Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tarihî seyrinde köklü değişikliklerin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. 93 Harbi (1877-78) iki devlet arasındaki ilişkiler açısından ilk dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir. 1906 senesinde iki devlet arasında yaşanan sınır anlaşmazlıkları sonucunda İngiliz Savaş Bakanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş konusunu gündemine almış ve Gelibolu'yu işgal ederek İstanbul'u ele geçirme planı hazırlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ve II. Abdülhamid'in tahtan indirilmesi sonrası iktidarda söz sahibi olan İttihat ve Terakki Fırkasına mensup mektepli subayların Almanya'ya duydukları sempati ve II. Abdülhamid devrinden itibaren Almanya ile kurulan yakın ilişkiler iki devleti I. Dünya Harbi'nde karşı karşıya getirmiştir. İstanbul'u, savaş sırasında önce Ruslara vadeden savaş sonrası ise Fransızlarla birlikte resmen işgal eden İngilizler, tüm engellere ve olumsuzluklara rağmen başarıyla gerçekleştirilen Türk İstiklal Harbi'nin askerî safhasının bitişinden sonra imzalanan Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşmaları ile İstanbul'u tahliye etmek zorunda kalmıştır.

Ulaşım ve haberleşme teknolojilerinin günümüzdeki kadar gelişmiş olmadığı bir dönemde İngiliz Genelkurmayı tarafından hazırlanan kronolojiler İngiliz istihbaratının Osmanlı İmparatorluğu

⁶⁷ Cumhuriyet devri Türk tarih yazımına has bu muharebe İngiliz Genelkurmay kayıtlarında bulunmamaktadır (Türk İstiklal Harbi, 1995: 241).

topraklarında ne denli geniş bir bilgi ağına sahip olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir. Ayrıca bu kronolojiler yabancı bir ülkenin genelkurmayı tarafından, üstelik 1922 gibi oldukça erken bir tarihte, hazırlanmış olmaları itibariyle türünün -belki de- nadir örnekleri arasındadır. Sadece bu kronolojilere bakarak dahi İngiliz askerî istihbaratının, 1914'ten Türk İstiklal Harbi'nin askerî safhasını sona erdiren 1922'deki Mudanya Mütarekesi'ne değin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında gerçekleşen tüm olayları son derece sıkı ve isabetli bir biçimde takip ettiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

İncelenen İngiliz kronolojilerinin en ayırt edici özelliklerinden biri, bazı savaş isimlerinin farklı olmasıdır. Örneğin 1821'de başlayan Rum isyanı, İngiliz kayıtlarında Yunan Bağımsızlık Savaşı olarak adlandırılmakta ve 1919'da başlayıp 1922'ye kadar devam eden Türk İstiklal Harbi ise Türk-Yunan Harbi olarak anılmaktadır. İngiliz belgelerinde İstiklal Harbi'nin askerî safhalarını teşkil eden I. ve II. İnönü, Kütahya-Eskişehir, Aslıhanlar-Dumlupınar, Sakarya Meydan ve Büyük Taarruz gibi muharebe isimlerinin yer almıyor oluşu, bu isimlendirmelerin Cumhuriyet Devri Türk tarih yazımına özgü olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle olmakla birlikte hem Türk kaynaklarında hem İngiliz kaynaklarında kayda geçen birçok olay ve tarih birbiriyle tutarlıdır. Bu da modern Rankeci akademik tarih disiplini açısından gerçekleşen olay ve tarihlerin nesnel olduğunu alenen ortaya koymaktadır. Bu da bize, tarih disiplininde özneliğin "olay"ın adlandırılması yahut yorumlanması esnasında devreye girdiğini göstermektedir.

İngiliz Genelkurmayı'nın "Son 100 Yılda Türk Ordusu Nasıl İstihdam Edildi" başlığını taşıyan kronolojilerinde en dikkat çeken öznel tutumlarından biri, bu kronolojilerin 1821'deki Rum isyanı ile başlayıp 31 Ekim 1922'de Yunan ordusunun Doğu Trakya'yı tamamen tahliye etmesiyle sona ermesidir. Kronolojilerin Yunan ile başlayıp Yunan ile sona ermesinde, dönemin İngiliz dış politik çıkarlarının Osmanlı'nın parçalanmasından yana olmasının yanı sıra modern Avrupa medeniyetinin Antik Yunan felsefesi ile sanatının temelleri üzerinde yükselmesinin de büyük payı olduğu muhakkaktır (Beydilli, 1991: 136). İngiliz Genelkurmayı'nın Antik Yunan medeniyetine yönelik bu nostaljik minnetinin ve dış politik çıkarlarının tesiriyle neredeyse 100 yıl boyunca (1821-1922) Yunanistan'a maddi ve moral olarak destek vermiş olduğu alenen ortadadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

The National Archives

'How The Turkish Army Has Been Employed From 1821 to 1922. 1922', War Office WO (106/1416).

The British Library

India Office Records and Private Papers: IOR/R/15/1/730. 1928. 'Historical Summary of Events in Territories of the Ottoman Empire, Persia and Arabia affecting the British Position in the Persian Gulf, 1907-1928', Committee of Imperial Defence.

Araştırma Eserleri

Akçura, Y. (1976). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: TTK.

Anar, İ. O. (1994). "Antik Yunan Felsefesinde Zaman Kavramı: Başlangıçtan Platon'a Kadar." Doktora Tezi, Ege Üniversitesi.

Arı, K. (1997). *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Armaoğlu, F. (1998). "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali (16 Mart 1920)". *Bellekten*. 62 (234): 467-497.

Atabay, Mithat, (2015). "Osmanlı İmparatorluğu Hizmetinde Breslau (Midilli) Kruvazörü". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*. (18): 117-129.

Atatürk, K. (1969). *Nutuk, II, 1920-1927*. İstanbul: MEB

Balcı, R. (1999). "Sarıkamış Harekâtı." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Banac, I. (1984). *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*. London: Cornell University Press.

Beydilli, K. (1991). "Avrupa". *TDVİA*. C. 4. Ankara: 135-151.

Beyoğlu, S. (2010). "Türk Arap İlişkilerinin Son Kırılma Noktası: Medine'nin Tahliyesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. (26): 425-460.

Bıçak, A. (2003). "Hafıza ve Tarih". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*. (3): 129-150.

- Birbudak, T. S. (2018). "1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı Avusturya İlişkileri". *Bellekten*. 82 (293): 241-264.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*. (2002). *Irak-İran Cephesi 1914-1918 (Cilt 3, Kısım 2)*. Ankara: ATASE Yayınları.
- Çeliker, F. (1987). "Bitlis'in Kurtuluşu ve Mustafa Kemal Paşa". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. (3): 379-392.
- Çolak, S. ve Aydar, M. (2018). "İngiliz-Yunan İlişkileri Bağlamında 19. Yüzyılda Gunboat Diplomasi -Don Pacifico Örneğinde-". *Bellekten*. 82 (295): 957-978.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C. 4, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Duralı, Ş. T. (1999). "Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (15): 117-126.
- Duralı, Ş. T. (1987). "Aristoteles'in Kategorileri'nde Fizik'i ile Metafizik'inde Değişme ve Zaman Sorunları", *Felsefe Arkiivi Dergisi*. (26): 95-124.
- Duralı, Ş. T. (2000). *Çağdaş Küresel Medeniyet*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ertekin, F. (2021a). "Tarihte Yöntem Problemi Üzerine Bazı Düşünceler". *Tarih Düşüncesi Yazıları*. Yay. Haz. A. İ. Temelli, C. Ergün, A. Bıçak. <http://www.tarihdusuncesi.org>.
- Ertekin, F. (2021b). *Muharebe Alanından Oyun Alanına: Din, Harp, Futbol*. İstanbul: Vadi Yayınları.
- Ertekin, F. (2022a). *İngiliz İstihbaratı ve Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Ertekin, F. (2022b). "Keşif ile İlhak Arasında F. R. Maunsell Muamması ve Edirne Vilayeti". *Trakya Üniversitesi'nin 40. Yılına Armağan (içinde)*, Ed. Halûk Kayıcı-Orhun Akman, Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Ertekin, F. (2024). "Tasarıdan Harekâta: İngiltere'nin 1906 Tarihli Gelibolu'yu İşgal Tasarısı ile 1915'teki Amfibi Harekâtı Arasındaki Münasebete Dair". *Karadeniz Araştırmaları*. 21 (81): 119-155.

- Eşiyok, B. A. (2010). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması" *Mülkiye Dergisi*. 34 (266): 67-108.
- Gencer, A. İ. (1991). "Ayastefanos Antlaşması". *TDVİA*. C. 4. Ankara: 225.
- Gölen, Z. (2011). "1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları". *Belleten*. 75 (273): 503-544.
- Gülen, E. (2007). "Kurtuluş Savaşı Yıllarında Balıkesir." Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi.
- Jaeschke, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*. Ankara: TTK.
- Kutluoğlu, M. H. (2000). "Kavalalı İbrahim Paşa". *TDVİA*. C. 21. Ankara: 330-332.
- Kutluoğlu, M. H. (2022). "Kavalalı Mehmed Ali Paşa". *TDVİA*. C. 25. Ankara: 62-65.
- Küçük, C. (1992), "Balkan Savaşı". *TDVİA*. C. 5. Ankara: 23-25.
- Kütükoğlu, M. S. (1992). "Baltalimanı Muahedesi". *TDVİA*. C. 5. İstanbul: 38-40.
- Moaçanın, N. (2001). "Karadağ", *TDVİA*. C. 24. Ankara: 384-385.
- Özkan, Y. A. (2022). "British Intelligence and the Dardanelles: the 1906 Taba affair revisited". *Intelligence and National Security*, 37 (7): 1020-1037.
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918*. İstanbul: İmge.
- Sarıhan, Z. (1993). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I: Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*. Ankara: TTK.
- Somel, S. A. (2003). *Historical Dictionary of The Ottoman Empire*. Maryland and Oxford: The Scarecrow Press, Lanham.
- Sonyel, R. S. (1988). "İngiliz Belgelerine Göre Mustafa Kemal-Lawrence Görüşmesi". *Belleten*, 52 (205): 1695-1700.
- Turan, Ş. (1994). "Edirne Antlaşması". *TDVİA*, C. 10. İstanbul: 442-443.

- Türk İstiklâl Harbi, Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (II'nci Cilt, 4'üncü Kısım).* (1974). Ankara: ATASE Yayınları.
- Türk İstiklâl Harbi, Batı cephesi (II'nci cilt, 1'inci kısım).* (1994). Ankara: Genelkurmay.
- Türk İstiklâl Harbi, Büyük Taarruz (II'nci Cilt, 6'ncı Kısım, 2'nci Kitap).* (1995). Ankara: Genelkurmay.
- Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbi'nin Son Safhası (II'nci Cilt, Batı Cephesi, 6'ncı Kısım 4'üncü Kitap).* (1995). Ankara: Genelkurmay.
- Türk İstiklâl Harbi, Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri (II'nci Cilt, 3'üncü Kısım).* (1999). Ankara: ATASE Yayınları.
- Üzen, İ. (2007). "Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Seferleri." Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Yıldız, G. (2019). "How to Defend the Turkish Straits Against the Russians: A century-long 'Eastern Question' in British defence planning, 1815-1914". *The Mariner's Mirror*. 105 (1): 40-59.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

**RUM İSYANI ÖNCÜLERİNDEN NİKOLAOS
SPİLİADİS'İN HATIRATINDA YUNANİSTAN'IN
KURULUŞ SÜRECİ ve TÜRKLERE DAİR ALGILAR
(1821-1843)**

**THE FOUNDATION PROCES OF GREECE AND PER-
CEPTIONS OF THE TURKS IN THE MEMOIRS OF
NIKO-LAOS SPILIADIS ONE OF THE PIONERS OF THE
GREEK REVOLUTION (1821-1843)**

Harun HALİL

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı,

harunhalilgr@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9010-7578

Geliş Tarihi: 22 Mart 2024; **Kabul Tarihi:** 8 Eylül 2024

Received: 22 March 2024; **Accepted:** 8 September 2024

ÖZET

1821 Rum İsyanı'nun önemli aktörlerinden biri olan Nikolaos Spiliadis'in, 1851'de yayımlanmaya başlanan *Απομνημονεύματα διὰ τὰ χρησιμεύσασιν εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος* (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar) başlıklı anıları dört cilt olarak yayımlanmıştır. Spiliadis, anılarını kaleme alma gerekçesi olarak Rum gençlerin Yunanistan Krallığı'nın ne derece zor şartlar altında kurulduğunu idrak etmeleri ve bunu unutmayarak gelecek kuşaklara da aktarmaları olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmamızda Nikolaos Spiliadis'in kaleme aldığı ve en son cildi 1971 yılında basılan hatırat incelenmiş ve yazarın Rum İsyanı ile sonrasında Yunanistan Krallığı'nın kurulması sürecine dair aktardığı bilgiler çerçevesinde dönemin olayları ve aktörleri hakkındaki gözlemleri ve algıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Dönemin Rum parlamentosunda Genel Sekreterlik gibi kritik bir görevi üstlenen ve bu sayede gelişmelerden haberdar olan Spiliadis, anılarında özellikle Türkler, Arnavutlar ve Avrupa devletleri hakkında önemli görüşler ifade etmektedir. Bu hatıratta

Rum İsyanı sırasında Rumlar ve Türkler hakkında olumlu ve olumsuz gözlemlere de yer verilmiştir. Hatırat sayesinde 1821 Tripoliçe katliamı gibi günümüzde de tartışılan olaylar hakkında oldukça detaylı bilgilere ulaşmamız mümkün olmuştur. Kuşkusuz hatırat Rumların bakış açısıyla kaleme alındığından Türklere karşı olumsuz algılar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Nikolaos Spiliadis, 1821 Rum İsyanı, Yunanistan Krallığı, Rum Algısı, Türk Algısı.

ABSTRACT

The memoirs of Nikolaos Spiliadis, Απομνημονεύματα διὰ να χρησιμεύσωσιν εις την νέαν ιστοριαν της Ελλάδος (one of the important actors of the 1821 Greek Revolt, titled Useful Memoirs for the History of Modern Greece), which started to be published in 1851, were published in four volumes. Spiliadis stated that the reason for writing his memoirs was for the Greek youth to realize the difficult conditions under which the Kingdom of Greece was established and not to forget this and pass it on to future generations. In this study, the memoirs written by Nikolaos Spiliadis, the last volume of which was published in 1971, were analysed and the author's observations and perceptions about the events and actors of the period were tried to be evaluated within the framework of the information he conveyed about the Greek Revolt and the establishment of the Kingdom of Greece. In his memoirs, Spiliadis, who held the critical position of Secretary General in the Greek parliament of the period and was thus aware of the developments, expresses important opinions especially about Turks, Albanians and European states. This memoir also includes positive and negative observations about Greeks and Turks during the Greek Revolt. Thanks to the memoirs, it was possible to obtain detailed data on events such as the 1821 Tripoli massacre, which are still discussed today. Undoubtedly, since the memoir was written from the perspective of the Greeks, it contains negative perceptions against the Turks.

Keywords: Nikolaos Spiliadis, 1821 Greek Revolt, Kingdom of Greece, Greek Perception, Turkish Perception.

GİRİŞ

Tarih araştırmalarında hatıratlar, önemli bir kaynaktır. Fakat hatıratlar, kaleme alan kişinin yönlendirmesiyle oluştuğundan yararlanılırken çok dikkatli olunmalıdır. Nitekim hatırat yazarları, kendilerini tarih önünde aklama kaygısıyla veya kendi duygu ve hisleri çerçevesinde olayları manipüle edip algı oluşturmaya çalışabilmektedir. Yunan siyasetçi Nikolaos Spiliadis'in hatıralarını bu çerçevede değerlendirmek mümkündür. Bu nedenle algıyla ilgili yapılacak araştırmalarda, yazarın olaylar karşısında neyi ifade edip etmediğinden ziyade olaylara hangi bakış açısıyla yaklaştığı ve ne tür çıkarımlarda bulunduğu odaklanılmalıdır.

Buna benzer algısal içerikli konularda yazarın görüşlerindeki sapmalar, tutarsızlıklar, zıddiyet arz eden durumlar ve beyanlar tespit edilmelidir. Tespit edilen sapmaların ve beyanların ortaya çıkmasına zemin oluşturan sebepler araştırılıp değerlendirilmelidir.¹

Nikolaos Spiliadis'in Hayatı

Uzun yıllar Yunan siyasetinde önemli bir aktör olarak faaliyetlerini sürdüren yazar Spiliadis, 1785 yılında Tripoliçe'de doğmuştur. Spiliadis'in ana dili Rumca olmakla birlikte çok iyi düzeyde Osmanlı Türkçesi ile orta derece İtalyanca ve İspanyolca bilmekteydi. Ayrıca temel seviyede olmakla beraber Fransızca ve Rusça'ya da vâkıftı. Fransız eğitim modelini örnek alan Spiliadis ansiklopedi yazacak kadar da donanımlıydı.³ Spiliadis, ticaret yapmak için Tripoliçe'den ayrılarak İstanbul'a yerleşmiş, burada Apostolos Papas adında bir tüccarın memuru olarak çalışmıştır. 1810-1819 yılları arasında Hocabey (Odessa) şehrinde Aleksandros Mavros isminde bir tüccarın yanında çalışmış, 1819'da İstanbul'a dönmüştür.

Odessa'da kalmış olduğu süre zarfında Filiki Eterya'nın (Dostluk Cemiyeti)⁴ kurucu üyelerinden olan Nikolaos Skoufos ile tanışıp münasebetlerini geliştirmiştir. Daha sonra Skoufos tarafından cemiyete dâhil edilmiştir. Spiliadis, İstanbul'da kısa süreliğine

¹ Tarkan Suçıkar, "XV-XVII. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı" (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi, 2014), Önsöz.

² Günümüzde Yunanistan'ın sınırlarında içerisinde bulunan Tripoli adıyla anılan Tripoliçe şehri, 1460'ta Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Şehirde XVI. yüzyıldan itibaren Türk yerleşimi yoğunluk kazanmıştır. Tripoliçe, 1770'te Mora'da yaşanan isyanlardan etkilenmiş ve 1779'da şehrin etrafı surlarla çevrilerek daha güvenli hale getirilmiştir. Ardından Tripoliçe, Mora'nın yönetim merkezi yapılmıştır. Mac-hiel Kiel, "Tripoliçe", (İstanbul: TDVİA, 2012), C. 41, 314-315.

³ Nikolaos Spiliadis, *Απομνημονεύματα διά τα χρησιμεύσασιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος* (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar), (Atina: X. Noti Kravia, 1971) C. 4, Önsöz.

⁴ 1814 yılında Odessa'da 3 Rum tüccar tarafından kurulan ve Yunanistan'ın bağımsızlığını hedefleyen Filiki Eteria adlı örgüt, 1818 yılında merkezini İstanbul'a taşımıştır. Rum İsyanı'nın hazırlanması safhasında çok aktif olan örgüt özellikle doktor, tüccar ve avukat gibi dönemin aydın Ruamları bünyesinde katarak isyanın fikir önderliğini üstlenmiştir. Başak Ünal, "Yunanca Kaynaklara Göre Yunan İsyanı'nın İlk Dönemlerinde Yedi Ada," *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 13/25, (2023): 257.

ikamet ettikten sonra Livorno, Trieste, Ceneviz şehirlerini ziyaret edip Avrupa'yı tanıma fırsatı yakalamıştır. Avlonya'da kısa süre kalmasının ardından 23 Eylül 1821 tarihinde Rum isyancıların kuşatması altında bulunan Tripoliçe'ye dönmüştür.⁵

Spiliadis, Rum İsyanı sürecinde Tripoliçe'de Rum isyancılara esir düşen Müslüman Osmanlı hatunu ile evlenmiştir. Evlendikten sonra Hristiyan olan hatun, vaftiz olmasının ardından Maria adını almıştır. Spiliadis'in eşi Neofotisti⁶ kategorisinde yer almaktadır. Maria varlıklı bir ailenin kızıydı. Karısından dolayı kendisine birçok arazi kalabilirdi. Dolayısıyla evlilik yoluyla mülklerini çoğaltabilirdi. Ancak Spiliadis bu hakkını kullanmak istemedi. Eşi Maria'dan dört çocuğa sahip olmuştur. İoannis Kapodistrias'ın başkanlığında Yunan Meclisinin 23 Eylül 1830 tarihinde çıkarmış olduğu kararnameyle Yunanistan'da ikamet etmeye devam etmek isteyen Müslümanların kilisede vaftiz olup Hristiyan olmaları gerekmektedir. Böylece mülklerini tasarruf haklarına sahip olabilmekteydiler. Neofotisti kategorisinde olan Hristiyanlara Kapodistrias Hükümeti tarafından kamulaştırılan arazileri için yıllık 200-1000 veya 194-970 Drahmi arasında tazminat alma hakkı tanınmıştır.⁷

Spiliadis, bir süre Filiki Eterya'nın öğretilerini Mora'daki Rumlara empoze etmekle meşgul olmuştur. Ardından 1821 Rum

⁵ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, Önsöz.

⁶ Yunanistan Krallığı kurulduğu tarihte 1832'de emlaklarını terk etmek istemeyen Türkler (Neofotisti) Hristiyanlığı kabul etmek zorunda kalmıştır. Neofotistos *yeni vaftiz olan* manasında kullanılmaktadır. Örneğin Ağa Efendi'nin oğlu mülkünü terk etmemek için vaftiz olup Vasilis ismini almıştır. Yunanistan Krallığı'nın ilk kuruluş yıllarında Ortodoksluk dışındaki dinlere mensup olan toplum ve cemiyetler mülkiyet hakkı elde edemiyorlardı. Ortodoks olmayan birisi Yunanistan vatan-daşı olma hakkına sahip değildir. İngiltere ve Fransa, Yunanistan Krallığı'nın garantör devletleri olmaları sebebiyle Katolik cemaatler kendi miras haklarını muhafaza etme hakkına sahiptiler. Krallığın resmî dini Ortodoksluk olurken resmî dili ise Yunanca kabul edilmiştir. Yeni kurulan Yunanistan Krallığı Musevileri ve Müslümanları ikinci sınıf vatandaş olarak kabul etmiştir. Bu durum 1853 tarihine kadar devam etmiştir. Yunanlı Georgios Nikolaou'ya göre *Mora'daki Neofotist sayısı 503 (229'u kadın ve 146'sı erkek), Lakonia'da 128 (99 kadın ve 29 erkekten) oluşmaktaydı. Ayrıca Aigio'da 12 kişi ve Amfissa'da 38 kişi bulunmuştur. Yeni Hristiyanların (Neofotisti) ekseriyeti Eğriboz ve Atina bölgelerinde yaşamışlardır. Neofotistiler hakkında detaylı bilgi için bkz. Stavroula Verrarou, " Οι κτηματικές αποζημιώσεις των νεοφώτιστων (Yeni Hristiyanların Mülklerinin Tazmini) 1830-1853", *Τα Ιστορικά (Tarih Metinleri)*. 76, (2023): 63.*

⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 265.

İsyanı'nın ilk yıllarında Rumların Tripoliçe'yi ele geçirmesi sırasında kendisine Mora Ulusal Rum Meclisi Sekreterliği görevi verilmiştir. Ermioni'de gerçekleşen III. Ulusal Rum Meclisinde de görev üstlenmiştir. Ardından Troizina'da III. Ulusal Rum Meclisi Sekreterliği görevini icra etmiştir. 1832'de Argos IV. Ulusal Rum Meclisi ve V. Ulusal Rum Meclisi Sekreterliği görevinde bulunmuştur. Bunların dışında Yunan Birliği (Panhelenik) komitesinin de üyesi olmuştur. Spiliadis, Yunanistan'ın ilk Başkanı İoannis Kapodistrias'ın 27 Eylül 1831 tarihinde uğramış olduğu suikast sonucu öldürülmesinden sonra Yunanistan'ın ilk kralı olan Otho'nun yeni hükümeti kurmasıyla politikadan çekilip 5 Eylül 1832'de siyasi hayatını sonlandırmıştır.⁸

Spiliadis bir süre sonra Yunan Kralı I. Otho'ya karşı 1834 yılında tertip edilen isyana karıştığı iddiasıyla Anabolu'da (Nafplion) tutuklanmış fakat suçsuz olduğu ispat edilince serbest bırakılmıştır. Atina Başpiskoposluğunun desteği sayesinde Tesalya, Epir ve Makedonya'daki Rumları, Osmanlı egemenliğinden kurtarmak amacıyla *Φιλορθόδοξος Εταιρεία* (*Ortodoks Dostluğu Cemiyeti*) kurulmuştur. Gizli olarak kurulan bu cemiyete üye olan Spiliadis ve diğer üyeler cemiyeti 1840'ta feshetmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle siyasî sahadaki faaliyetlerini bitiren Spiliadis, vefat ettiği 1867 yılına kadar fakirlik, sefalet ve yardıma muhtaç bir şekilde 82 yaşında Anabolu'da ölmüştür.⁹

Nikolaos Spiliadis'in Hatıraları

Spiliadis'in, *Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar* başlıklı hatıratının birinci cildi 1851, ikinci cildi 1852 ve üçüncü cildi 1857 yılında yazar sağ iken basılmıştır. Bu üç cilt Atina'da Nikolaidou Filadelfeos matbaasında basılmıştır. Bu ciltler basıldıktan sonra Spiliadis'in el yazması halindeki anılarının dördüncü cildi, yazar öldükten sonra oğulları Nikolaos ve Nikitas Spiliadis tarafından muhafaza edilmiştir. Spiliadis'in oğulları babalarının el yazması anılarını 15 Ocak 1872'de müzayedeye çıkarmışlardır. Müzayedeye katılan Yunan Milletvekili Mihalis Lampri-nidis, Spiliadis'in el yazması hatıratını satın almıştır. Vekil Lampri-nidis, Spiliadis'in hatıratını Grigorios Burnia adlı bir notere

⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, Önsöz.

⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, Önsöz.

vermiştir. Yunanlı tarihçi Yannis Vlahoyannis (1867-1945) 1901 yılında hatıratın kalan bu kısmını noter Burnia'dan satın almıştır. Vlahoyannis, Spiliadis'in hatıratını bir süre evinde muhafaza etmiştir. Tarihçi Vlahoyannis'in 1945'te vefatı üzerine Spiliadis'in hatıratı kardeşi Aggeliki Vlahoyanni'ye intikal etmiştir. Aggeliki'nin vefatının ardından çocukları, annelerinin vasiyeti üzerine IV. cildinin basılması amacıyla tarihçi Panagiotis F. Hristopoulos'a vermişlerdir. Hristopoulos, elindeki nüshaları birleştirip 1971'de Atina'da Noti Kravea yayınevinde basmıştır.¹⁰

Spiliadis, 1821-1843 yıllarını kapsayan hatıratını yazma gerekçesini Rum gençliğine, atalarının Türk boyunduruğundan kurtulup yani *Ωραιά Ελλάδα* (*Güzel Yunanistan'ı*) kurmak için çekmiş oldukları çilelerden ve vermiş oldukları mücadelelerden bahsedip genç kuşaklara aidiyet bilincini kazandırma olarak izah etmiştir. Ona göre Rumlar, 1821 mücadelesinin bir meyvesi olan *ὁ,τι ιερώτερον, τιμιώτερον, προσφιλέστερον εις το σὺμπαν* (*evrende olabilecek en kutsal, en şerefli, en saygıdeğer*) Yunan Krallığı'nı inşa etmişlerdi. Anılarını kaleme alırken, elindeki arşiv materyallerini güvenilir, titiz ve açık bir şekilde kullanarak olayları siyasi açıdan detaylıca değerlendirdiğini iddia etmektedir. Spiliadis, isyanın siyasi kanadında yer aldığı için anılarında Ulusal Rum Meclis kararları ve Avrupa devletleriyle yapılan siyasi ve diplomatik yazışmalar hakkında çok ayrıntılı bilgi vermektedir.¹¹

Spiliadis, hatıratının ilk cildinde kronolojik olarak 1821-1823 tarihlerinde cereyan eden olayları değerlendirmiştir. Bu ciltte öncelikle isyanın başladığı Eflak, Boğdan, Mora coğrafyaları hakkında bilgilendirme yaparak isyanın gerçekleştiği bölgelere yoğunlaşmıştır. Mora İsyanı'nın fiili, fikrî ve tarihî dayanağı olan Filiki Eteryia Cemiyeti ve Aleksandros İpsilandis'in öncülüğünde gerçekleşen Memleketeyn (Eflak ve Boğdan) İsyanı'nın gelişiminden bahsetmiştir. Bu ciltte ayrıca isyanın ikinci aşaması olarak belirttiği Mora'daki ayaklanma hakkında bilgi vermiştir. Tepedelenli Ali Paşa'nın Rum İsyanı'ndaki rolü ve Sultan II. Mahmud'un isyana müdahalesini izah etmiştir. Bu ciltte yer verilen bir diğer önemli bilgi Tripoliçe'nin isyancılar tarafından alınması sırasında Türkler ile Rumlar

¹⁰ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, Önsöz.

¹¹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, Önsöz.

arasındaki olayların değerlendirilmesidir. Yazar, hatıratında isyanın sıçradığı Ege Denizi'nde Sakız Adası olaylarının bu isyanın genişlemesine etkisi ve Avrupa devletlerinin isyana karşı olan bakış açılarını tartışmıştır. Bunların dışında bu süreçte isyanı etkileyen faktörler arasında yer alan dinî algıları aktarmıştır.¹²

Spiliadis, hatıratının ikinci cildinde 1823-1826 yılları arasında meydana gelen olayları anlatmış, isyanın ekonomik ve siyasî boyutunu ortaya koyan değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu ciltte, birinci cilde nazaran Ege'deki Osmanlı-Mısır, İngiltere, Fransa, Rusya ve Rum isyancılara ait olan donanmaların faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir. Mısırlı İbrahim Paşa'nın isyana dahil olmasını Rum isyancıların başarılarını mağlubiyete dönüştürme çabası olarak değerlendirmiştir. Devamında isyan sürecinin Türkler lehine değiştiğini vurgulamış ve Rum İsyanı'nı sonlandırmaya yönelik önemli hamleleri izah etmiştir. Ayrıca isyancı Rum sergerdeler arasında çıkan husumetlerin isyanı yavaşlattığını değerlendirmiş, Batılı devletlerin bu sergerdelerle yürüttüğü siyasi ve diplomatik diyalogu ortaya koymuştur.¹³

Spiliadis, anılarının üçüncü cildinde 1826-1827 tarihlerini ele almış, İbrahim Paşa'nın Mora'ya nüfuz etmesi hakkında bilgi vermiştir. İngiliz ve Fransız donanmalarının Rum isyancılara açıktan destek vermesiyle Osmanlı donanmasını ve ordusunu akamete uğratması konuları aktarılmıştır.¹⁴

Spiliadis, eserin dördüncü cildinde Rum İsyanı'nın son yılları ve isyan sonunda bağımsız Yunanistan Krallığı'nın kurulduğu dönem olan 1827-1843 tarihleri arasındaki olaylar ve önemli aktörler hakkında bilgi vermiştir. Bu ciltte Yunanistan'ın ilk başkanı olan İoannis Kapodistrias Hükümeti'nin faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Kapodistrias'ın suikaste uğramasının ardından Yunan Kralı I. Otho dönemindeki (1832-1863) olaylar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.¹⁵

¹² Nikolaos Spiliadis, *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος* (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksudıyla Yazılmış Hatıralar), (Atina: X. Noti Kravia, 1851) C. 1, Önsöz.

¹³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, Önsöz.

¹⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, Önsöz.

¹⁵ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, Önsöz.

1. SPİLİADİS'İN HATIRATINDA RUM İSYANI ÖNCESİNE DAİR ALGI VE GÖZLEMLER

1.1. Spiliadis'in Hatıratında Filiki Eteryay

Spiliadis hatıratında, Rum İsyanı'nın başlamasına sebebiyet veren faktörlere dair gözlemlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Spiliadis, Mora'daki Rum İsyanı'nın başlamasından evvel Balkan coğrafyasında siyasî konjonktürden bahsetmiştir. Bu sebeple Rum İsyanı'nın perde arkasındaki olayları izah etmiştir. Rigas Fereos,¹⁶ Fransız İhtilali fikirlerinden etkilenerek hazırlamış olduğu devrimci anayasa bildirimlerini 1797'de basımevi sahibi olan bir Yunanlıya göndermişti. Ancak ilgili mektup, olan bitenden haberi olan ve o sırada bir gezide olan Koronios'un eline değil, yanlışlıkla *işin* içinde

¹⁶ 1757 yılında Teselya'nın Velestin kasabasında dünyaya gelen Rigas, aslen Ulah kökenli olsa da zaman içinde Helenleşmiştir. O dönemde birçok kişinin yaptığı gibi İstanbul'a giden Rigas, burada özel öğretmenlik yapmış; ticaretle ilgilenmiş ve İpsilandis ailesinin sekreteri olarak çalışmıştır. Bu sırada eğitimine devam eden Rigas yabancı dilleri ve Batı dünyasının kültürünü öğrenmiştir. Fransız İhtilali'nden etkilenmiş olan Rigas Ekim 1797'de, bir ayaklanmayı ve Fransa'daki rejime benzer bir gelişmeyi hedefleyen eylemlerine gizlilik içinde hız vermiştir. İnsan Hakları Bildirgesi'ni ve anayasa ilkelerini hazırlamış ve bastırmıştır. Bu iki metin, bir arada *Rigas'ın Anayasası* olarak bilinmiştir. Bu anayasanın ilk cümlelerinde *Hellenlerin evlatları olan halk ki Rumeli'de, Küçük Asya'da (yani Anadolu'da), Akdeniz'in adalarında, Eflak ve Boğdan'da yaşamaktadır ve Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkese (Hristiyanlara ve Türklere, hiçbir din farkı gözetmeksizin ona göre herkes Tanrı yaratığı ve evladıdır)* sözleriyle Osmanlı yönetimini eleştirmiştir. Düşünürün istediği, düşlediği ortam için somut koşullar henüz oluşmamıştır. Bu bağlamda Osmanlı yönetiminin o yıllardaki koşulları bu anayasanın hedeflerine uygun olmamıştır. Gelişmekte olan dinamik kentli bir cemaatin içinde hareket eden Rigas'ın isteklerinin Batı Avrupa burjuvazisinin istekleri doğrultusunda olması, Osmanlı toplumu ile çelişmiştir. Bir yanda hukuk alanında hareket serbestliği ve mal güvencesi arayan yeni bir sınıfın yeni gereksinimleri öte yanda da eski düzenin devamında kendi çıkarlarının devamlılığını gören tutucu güçler olmuştur. Bu *Anayasa*, Viyana'dan Trieste'ye sandıklar içinde, sözde bir ticaret malı olarak ulaştırılmış ve peşlerinden de (19 Aralık 1797) Rigas gitmiştir. Bildiriler, basımevi sahibi olan bir Yunanlıya gönderilmiştir. Ancak ilgili mektup, olan bitenden haberi olan ve o sırada bir gezide olan Koronios'un eline geçmemiş bilakis Dimitrios Oikonomou'nun eline geçmiştir. O da olayı Avusturya polisine ihbar etmiştir. Avusturya yönetimi yayınlara el koymuş, Rigas'ı tutuklamış ve sorgulamıştır. Sorgulanmanın ardından Osmanlı uyruklu olan, aralarında Rigas'ın da bulunduğu se-kiz kişi 10 Mayıs 1798 tarihinde Belgrad'ta Osmanlı yönetimine teslim edilmiştir. Rigas ve arkadaşları vatana ihanetten dolayı suçlu bulunmuş ve idama mahkûm edilmişler. Rigas Fereos'un hazin sonu hakkında bkz. Herkül Milas, *Yunan Ulusunun Doğuşu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 87-116.

olmayan ortağı Dimitrios Oikonomou'nun eline geçti. O da olayı Avusturya polisine ihbar etti. Bu ihbar üzerine Avusturya yönetimi yayınlara el koydu, Rigas'ı tutukladı. Rigas'ı sorgulamasının ardından tutuklayıp Osmanlı Hükümeti'ne teslim etti. Osmanlı kuvvetlerine teslim edilen Fereos, Osmanlı tarafından vatana ihanet suçlamasıyla idam edilmiştir. Rigas'ın ölümü Filiki Eteryaya Cemiyetinin kurulmasına yol açmıştır.¹⁷ Spiliadis'in verdiği bilgiler ışığında Nikolaos Skoufos, Athanasios Tsakalof ve Emmanouil Ksanthos tarafından 1814 yılında Odessa şehrinde Rumlar üzerinde ulus olma ve devlet kurma algısı oluşturmak, Rumları Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeye teşvik etmek misyonuyla Filiki Eteryaya Cemiyetinin temeli atılmıştır. Filiki Eteryaya Cemiyeti tüccarlar, sanatkârlar ve münevverlerden oluşmaktaydı. Tüccarlar ve münevverler Avrupa'nın ticaret ve sanat merkezlerinde Yunan kültürünü yaymaktaydı.¹⁸ Filiki Eteryaya'nın misyonu bu bölgelerde ikamet eden Rumlar'ı cemiyete dâhil ederek Ortodoksları Osmanlı yönetimine karşı isyan etmeye teşvik etmektir. Yazar, Filiki Eteryaya'yı Rum İsyanı'nın sürekliliği için isyanın alt yapısını oluşturan cemiyet olarak değerlendirmiştir. İoannis Kapodistrias'ın Filiki Eteryaya'ya dâhil olması isyanın etki alanını genişletmiştir.¹⁹

Spiliadis, Filiki Eteryaya'nın kurucu üyeleri arasında yer alan Ksantos, Tsakalof ve Skoufos'un Rus Çarlığı'nın Dışişleri Bakanı olan İoannis Kapodistrias'a²⁰ cemiyet ile işbirliği yapması teklifinde bulduklarını iddia etmiştir. Bu hususta Avrupa devletlerinin Eflak ve Boğdan'da çıkacak olan isyanı desteklemeleri için diplomatik girişimlerde bulunan Kapodistrias'ın çabaları sonuç vermeye başlamıştır. Buna göre Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açmamış fakat Rum isyancı kuvveti lideri olan Aleksandros Mavrokordatos'a

¹⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 2-3.

¹⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 21.

¹⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 3-5.

²⁰ 1816-1822 yılları arasında Rusya Dışişleri Bakanlığı görevini icra etmiş olan İ. Kapodistrias, Korfu kökenli soylu bir aileden gelmekteydi. Yunan İsyanı'nın başarı ile sonuçlanması üzerine Yunanistan'ın ilk başkanı seçilen Kapodistrias, ülkeyi bir yandan modernleştirirken diğer yandan ise Rusya benzeri bir yönetim kurmaya çalıştı. Kapodistrias'ın modernleşme hamleleri, Yunan İsyanı'na katılan bazı soylu ailelerin tepkisini çekmiş, 27 Eylül 1831'de o dönem Yunanistan'ın başkenti olan Anabolu kentinde Mavromihalis ailesinden iki kardeşin düzenlediği suikasta hayatını kaybetmiştir. İoannis Kapodistrias'ın hayatı için bkz. Başak, "Yunanca Kaynaklara Göre Yunan İsyanın İlk Dönemlerinde Yedi Ada," ..., 253.

Rum başkaldırısını başlatması için silah ve para yardımıyla bulacağını taahhüt etmiştir. Spiliadis'in verdiği bilgilere göre Kapodistrias, Rum İsyanı'nı siyasî ve diplomatik olarak yönlendirmiştir. Dolayısıyla Kapodistrias'ın Rus Dışişleri Bakanlığı görevini icra ettiği sırada isyanı başlatması için Aleksandros İpsilandis'i görevlendirmiştir.²¹

1.2. Spiliadis'in Hatıratında Aleksandros İpsilandis'e Dair Algı ve Gözlemler

Aleksandros İpsilandis,²² Spiliadis tarafından Rum isyancıların elebaşısı olarak nitelendirilmiştir. Buna göre Spiliadis, İpsilandis'in Filiki Eteryas mensuplarına göndermiş olduğu yazılarda Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olarak gördüğü İstanbul'un isminin *altın şehir* olarak zikredilmesi İpsilandis'in *Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırma* fikri olarak değerlendirilmiştir.²³ Spiliadis'e göre İpsilandis'in Hristiyanlığı aşağılayan *Türkleri Asya'nın steplerine* gönderme fikri Balkan coğrafyasında yaşayan Ortodoksları kurtarma planı olarak ifade edilmiştir. İpsilandis bu hedef doğrultusunda Ulah, Romen, Bulgar, Sırp, Rum ve Karadağlılardan oluşacak 50.000 kişilik kuvveti Eflak ve Boğdan'a saldırtacaktı. Rum isyancılar Ege adalarına saldırıp İstanbul'u denizden kuşatacaklardı. İstanbul'u kuşatacak olan isyancı güçler *Bizans İmparatorlarını selamlayıp* Türklerin egemenliğini sonlandıracaklardı. Yazar, İpsilandis'in Bizans kavramını kullanmasını Rumlar'ı isyana kanalize etmek için isyanı tarih ile ilişkilendirme çabası olarak değerlendirmiştir. Spiliadis, 50.000 kişilik isyancı kuvvetiyle Osmanlı Devleti'ne saldırma planının başarısızlıkla sonuçlanacağını Türklerin deyimıyla *arabayla tavşan tutması* şeklinde yorumlamıştır.²⁴

1.3. Spiliadis'in Hatıratında Eflak ve Boğdan İsyanı

²¹ Spiliadis *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 5-6.

²² Aleksandros İpsilandis, Eflak voyvodalarından Fenerli Konstantin İpsilanti'nin oğludur. Küçük yaşta Rusya'ya gitmiş, askerî okullarda okumuş, Rus Harp Akademisi'ni bitirmiş, Napolyon'a karşı Dresden Savaşı'nda, Çar'ın ordusunda savaşarak yaralanmış ve hızla yükselerek Çar I. Aleksandr'ın yaveri olmuştur. Aleksandros İpsilandis'in yaşamı hakkında bkz. Meral Bayrak, "1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı" (Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1999), 49.

²³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 7-9.

²⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 195-196.

Spiliadis'e göre İpsilandis, Rum İsyanı'nı öncelikli olarak Mora'da başlatmayı planlamış fakat 1820'de Ali Paşa'nın Sultan II. Mahmud'a karşı isyan etmesini büyük bir fırsat olarak değerlendirmiştir.

Buna göre Osmanlı kuvvetlerinin ekseriyetinin Ali Paşa İsyanı'nı bastırmak amacıyla Epir bölgesine takviye olarak gönderilmesinden dolayı Eflak ve Boğdan'daki Osmanlı askerlerinin sayısının azalması, İpsilandis'in Rum İsyanı'nı Eflak ve Boğdan'da başlatmayı tercih etmesinde önemli rol oynamıştır. Spiliadis de isyan sürecini Ali Paşa'nın değiştirdiğini iddia etmiştir. Rum isyancılar, Sultan II. Mahmud'a isyan eden Ali Paşa'yı desteklemişlerdir. Ali Paşa, Sultan'a karşı kendi safında yer alacağını düşündüğü Rum isyancıları silahlandırmıştır. Bu bağlamda Rum isyancılar *Tiran* olarak algıladığı Sultan II. Mahmud'a karşı savaşmak için hazırlık yapmışlardır. Buna göre Osmanlı merkezi hükümetine karşı Ali Paşa'nın yanında yer alan Rum isyancılar, Sultan'ı mağlup edip Rumları esaretten kurtaracaklarına dair bir yanılgıya kapılmışlardır.²⁵

Ali Paşa'nın paralı askerleri arasında yer alan Nikolaos Stouraris öncülüğündeki Rum isyancılar, Tepedelenli Ali Paşa'nın silahlarını ele geçirip Epir'in Aspropotamo bölgesindeki Türkleri öldürmüşlerdi.

Rum isyancılar Ali Paşa'nın silahlarını Osmanlı kuvvetlerine karşı kullanmıştı. Bu nedenle Spiliadis, Rum isyancıların Osmanlı Devleti'ni Müslüman Paşa'nın silahıyla vurmaya çalışıp Sultan ile Paşa arasındaki husumeti derinleştirerek kendi lehine çevirmekte muvaffak olduğunu açıklamıştır. Çıkan ihtilaftan yararlanmak isteyen başıbozuk asi niteliğindeki Suliotlar,²⁶ Sultan'a karşı Ali Paşa'yı desteklemişlerdi. Osmanlı Devleti'nin kendisini bir tehdit unsuru olarak algıladığını idrak eden Ali Paşa, şehirdeki Rumları silahlandırarak Yanya'nın surlarını tahkim ettirmiştir. Ömer Vrionis Paşa,

²⁵ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 7-9.

²⁶ 1821 tarihinde çıkan Rum İsyanı'nda Epir bölgesinin Yanya şehrinde ikamet eden Souliyotlar, Sultan II. Mahmud'a karşı isyan bayrağını çeken topluluk arasında yer almıştır. Souliyotların Osmanlı askerlerine karşı uzun süre direnenek kararlılıklarını ispat etmeleri, Mora'daki isyancılarda Osmanlı kuvvetlerine karşı galip gelinebileceği algısını oluşturmayı başardıkları için örnek teşkil etmiştir. Souliyotların serencamı ile ilgili bkz. Kolektif, *Η Ελληνική σημασία της Μακεδονίας (Makedonya'nın Yunanca Anlamı)*, (Atina: Anesti, 1904), 824.

Ali Paşa'nın almış olduğu önlemlerden dolayı Yanya'nın düşmesinin uzun zaman alacağını öngörmüştür. Bu sebeple Sultan II. Mahmud'un Ali Paşa'nın kellesini alma isteği, Ali Paşa'nın Rum isyancıları silahlandırmasına sebep olmuştur.²⁷

Spiliadis'in verdiği bilgilere göre Sultan II. Mahmud, 1820 yılında Ahmed Hurşid Paşa'yı Mora'ya vali olarak atamıştır. Sultan, Ali Paşa'nın güçlenmesini engellemek için tecrübesine ve sadakatine itimat ettiği Hurşid Paşa'yı Ali Paşa İsyanı'nı bastırması için Epir'e göndermiştir. Ayrıca Hurşid Paşa'nın Epir'e hareket etmesinden yararlanmak isteyen Kapodistrias, Arhimandrit (Manastır'ın Başrahibi) Grigorios Dikaios'a (Papaflesas) silahları Mora'ya sevk etmesi yönünde talimat vermiştir. Arhimandrit, silahları Mora'ya sevk ettikten sonra Rusya'dan mühimmat desteği alacağını düşünmüştü. Spiliadis'e göre Moralı kocabaşılar ve din adamları Rusya'nın desteği öncesinde isyan fikrini sır gibi saklamayı başarmışlardı. Rusya, İoannis Vladimirov aracılığıyla Rum isyancı elebaşlarına göndermiş olduğu yazıda Rum İsyanı'nın başlangıcında isyancılara para, erzak ve mühimmat yardımında bulunmuş ve 60.000 askeri Mora'ya sevk ederek Osmanlı Devleti'ne savaş açacağına dair söz vermişti. Spiliadis, Rusya'nın vadettiği yardım gelmeyince Mora'daki Rum isyancıların hayal kırıklığına uğradığını, isyancılar arasında isyanın başarısızlıkla neticeleneceği algısının oluşmasına neden olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Spiliadis'in anılarında verdiği bilgiye göre Eflak ve Boğdan'da isyan devam ederken Rum isyancı elebaşısı Dikaios, Spiliadis'i Filiki Eteryaya Cemiyeti'ne hizmet etmesi için Trieste'ye göndermişti. Fakat Spiliadis Kasım 1820'de Mora'ya gidip, ticaret ile meşgul olup isyana katkı sağlamak için İstanbul'da kalmayı tercih etmiştir. Spiliadis Mora'ya hareket etmezden evvel Arhimandrit'in mühürlü bağış defterini kontrol etmişti. Bağış defterindeki usulsüzlükleri ve yolsuzlukları gözlemleyen yazar, İstanbul'daki Rus elçiliğinin postanesinden Moskova'daki Eteryaya üyesi Manthon Rizaris'e cemiyette yapılan usulsüzlükleri detaylıca izah eden bir yazı göndererek durumu aktarmıştı. Spiliadis, gözlemini teyit etmek amacıyla Kudüs Patriği'ne de mektup yazmış ve bağışlar

²⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 157.

²⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 11-12.

konusunda eksiklik olduğunu izah etmiştir. Kudüs Patriği'nin ba-
ğış olayını doğrulamasıyla Arhimandrit, Dimitrios Perakas ve Athanasios Kanarakis'in yapmış olduğu kanunsuzluklar onaylanmıştı. Bu nedenle vatana ihanet suçunu teşkil eden bu davranışları dolayısıyla Arhimandrit, Dimitrios Perakas ve Athanasios Kanarakis'in cezalandırılması için bir yazı kaleme almış ve bunu Hristoforos Perrevas aracılığıyla Rus vatandaşı olan Dimitrios Paleologou'ya göndermiştir. Filiki Eteryası üyesi olan Arhimandrit, Dimitrios Perakas ve Athanasios Kanarakis'in yolsuzluklarını ortaya çıkardığı için Spiliadis'e suikast düzenlemeyi planlamıştır. Suikasta uğrayacağını öğrenen Spiliadis, risk alarak Mora'daki Papaflesas'a sığınmıştır.²⁹

Rum isyancı elebaşlarından Papaflesas 1 Ocak 1821 tarihinde Anabolu'ya hareket ettikten sonra Rum isyancılar elebaşlarından Grigorios Dikaios, Papaflesas ile görüşme gerçekleştirmiştir. Ardından Argos'a geçen Spiliadis, Argos'ta günlerce bekletilmesinden sonra Tripoliçe'ye gönderilmiştir. Tripoliçe'de yolsuzluk davasına karışan Eteryası üyesi Panayotis Arvalin ile karşılaşacağı için Tripoliçe'ye gitmekten vazgeçmiştir. Nikolaos Spiliadis Mora'ya gitmezden önce isyana katkı sağlamak amacıyla Filiki Eteryası hazinesine 2.000 kuruş bağışta bulunmuştu.³⁰

Hatıratına göre Eflak ve Boğdan'daki Rum İsyanı'nın başlamasından önce Bükreşli Ulah olan Theodoros Vladimirescu, Dostluk Cemiyetinin yönlendirmesiyle 18 Ocak 1821 tarihinde Ulah köylerini, bölgede Osmanlı Devleti'ni temsil eden Fenerli Rum Voyvodoları'na karşı isyana teşvik etmişti. Aleksandros İpsilandis'in Vladimirescu'ya destek vermesiyle Rum İsyanı, ilk defa 22 Şubat 1821 tarihinde Aleksandros İpsilantis önderliğinde Boğdan'ın Yaş şehrinde başlamıştı.³¹

²⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 24-25.

³⁰ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 26-27.

³¹ 21 Şubat 1821'de Aleksandros İpsilandis Eflak ve Boğdan'a girmeden evvel Karavias'ın isyancı kuvvetleriyle birlikte Kalas şehrindeki Osmanlı muhafızlarını, masum Türkleri, tüccarları ve denizcileri katletmişlerdir. Türklere ait işyerlerini ise yağmalamıştır. Karavias, İpsilandis'in şehre girdiği vakit Yaş şehrinde Rum isyancılar teslim olan Türk muhafızları ve tüccarları katletmiştir. Eflak ve Boğdan İsyanı'nın süreci hakkında bkz. Athanasios Vakalopoulos, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (Çağdaş Helenizm Tarihi)*, (Selanik: Ant. Stamouli, 1980), C. 4, 184-185.

Buna göre İpsilandis komutasındaki Rum isyancılar, Yaş şehrinde 60 Türk askerini öldürmüş ve Topuzcu isimli Türk komutanın evini de yakmıştı. Yaşanan bu olayın ardından Rum isyancılar Ulahlar ile müşterek hareket ederek Osmanlı Hükümeti'ne karşı isyan bayrağını çekmişti. Galati şehri limanındaki 12 Türk gemisini ateşe vermişlerdi. Yaşanan bu vahim olayın ardından Rum isyancılar Ulahlar ile ortak şekilde Osmanlı Hükümeti'ne karşı isyan etmişti. Spiliadis, İpsilandis'in Osmanlı *Tiranlığı'ndan* kurtulmaları için Eflak ve Boğdan Ortodokslarını Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmeleri için ikna etmeye çalıştığı şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.³² Eflak ve Boğdan'daki Ortodoksların isyana yeterince destek vermemeleri sonucunda isyan Osmanlı kuvvetleri tarafından kısa sürede bastırılmıştır. Spiliadis, Eflak ve Boğdan'daki Rumların Osmanlı'ya karşı başlatmış oldukları isyanın başarısızlığının sebebini Theodoros Vladimirescu'un ihanetine bağlamıştır.³³

Eflak ve Boğdan'da isyan devam ederken Spiliadis 29 Ocak 1821'de Avlonya'dan Trieste'ye ulaşmak için gemiye binmiştir. Rahipler geminin içinde ayın yaptığı esnada Filiki Eteryaya üyesi Spiliadis'in ağızına silahı dayayıp bir el ateş açmıştır. Ancak kurşun beynine ulaşmayıp çenesinden çıktığı için yaralanmıştır. Suikast sonrası gemi Spiliadis'in ameliyat edilmesi için Avlonya'da üç gün bekletilmiştir. Spiliadis taburcu olup Trieste'ye vardığında Memleketeyn'de Aleksandros İpsilandis öncülüğünde başlayan isyanın başarısız olduğu haberini almıştır. Bunun üzerine Ceneviz üzerinden Livorno'ya hareket ederek isyan sürecinin nasıl işleyeceğine dair Tsakalof ile görüşme yapmıştır.³⁴

2. SPİLİADİS'İN HATIRATINDA RUM İSYANI SÜRECİNE DAİR GÖZLEMLER VE DEĞERLENDİRMELER

2.1. Spiliadis'in Mora'daki Rum İsyanı'nın Başlamasına Dair Algı ve Gözlemleri

Mora'daki isyanın arifesinde, 21 Mart 1821³⁵ tarihinde Rum isyancılar Kalavrita Kalesi'ni ele geçirdikten sonra isyancılara sesle-

³² Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 36-37.

³³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 34-35.

³⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 28-29.

³⁵ Nikolaos Spiliadis'in Hatıratında geçen tarihler Jülyen takvimine göre verilmiştir.

nen elebaşı Theodoros Kolokotronis; *Türkler kutsal topraklarımıza silah, para ve atlar getirdiler. Bizler de Tanrının yardımıyla Türklerin ganimetlerini ele geçirip çıkacak olan savaşlarda halkımızın özgürlüğü için kullanacağız* demıştır. Kolokotronis, Türkler ile girişilen çatışmalar sayesinde Türkleri Mora'dan söküp atacaklarına dair çıkarımda bulunmuştur. Spiliadis, Kolokotronis'in Türkleri Mora'dan çıkarma arzusunun Türklerle karşı olan nefretinden ve Türklerin ganimetlerini ele geçirme hevesinden kaynaklandığını ifade etmiştir.³⁶

Spiliadis'in hatıratına göre isyanın başlangıcından evvel Livorno'da ikamet ettiği sırada Petrobey Mavromihalis,³⁷ 25 Mart 1821 tarihinde Rum isyancı güçlerinin başkomutanı sıfatıyla Aya Lavra Manastırı'nda Balya Badra Metropolitisi Germanos'un Rum isyancıları Osmanlı Devletine karşı isyan etmeye teşvik etmesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı Rum başkaldırısını başlatmıştır. Yazara göre 18. yüzyılda Osmanlı boyunduruğunda yaşayan Morali Hristiyanların gün geçtikçe haklarının ellerinden alınmasıyla yaşam koşullarının ağırlaştığını ifade etmiştir. Mora'daki Hristiyanların bir yüzyıl daha Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayamayacaklarını belirten yazar, Rum İsyanı'nın başlatılması kararının alındığını ifade etmiştir. Spiliadis, Osmanlı yönetiminin Rumlara karşı baskı seviyesini arttırmış olmasından dolayı Rumlara soluk alacak ortam bırak-

³⁶ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 411.

³⁷ Ailesi Osmanlı yönetimine karşı 1770 yılında isyan eden Petrobey, gençliğinde Mora dağlarında topladığı başıbozuk çetelerle Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyan etmeye teşebbüs etmiştir. Daha sonra yakalanacağını anlayınca o dönem Fransız hâkimiyetinde bulunan Yedi Ada'ya geçerek burada Fransızlardan askerî eğitim almış, bu sırada Milliyetçilik fikri ile tanışmıştır. Nitekim 1818'de Filiki Eterya üyesi olmuştur. Petrobey, 1822 senesinde emrindeki isyancı çetelerin yönetimini oğluna bırakarak siyasete atılmıştır. Aynı dönemde Batı kamuoyunun desteğini sağlamak için dönemin Avrupalı liderlerine mektuplar yazmıştır. Rum İsyanı'nın başarıya ulaşmasından sonra Meclise girmiştir. Yunanistan'ın ilk başkanı olan Kapodistrias'ın ünlü Yunan ailelerin siyasi etkinliğini kırmak için halk önünde bu ailelerin reislerini tutuklatması Petrobey ile Kapodistrias arasında sonu suikastla bitecek bir düşmanlığın başlamasına neden olmuştur. Kapodistrias'ın en sonunda Petrobey Mavromihalis'i bir görüş ayrılığı nedeniyle tutuklatması bölgede geniş bir tepki doğurmuş, Mavromihalis ailesinden 2 kardeş Yunanistan Krallığı'nın ilk başbakanı olan Kapodistrias'ı aile onurlarını aşağıladığı gerekçesiyle öldürmüştür. Bu suikastta Petrobey'in rolü net olmasa da daha sonra Kral Otho döneminde tekrar siyasete girmesine izin verilmiştir. Petrobey hakkında detaylıca bilgi için bkz. Ünal, Yunanca Kaynaklara Göre Yunan İsyanı'nın İlk Dönemlerinde Yedi Ada," ..., 257.

madığını iddia etmiştir. Spiliadis, Rum elebaşlarının, Rum ulusunun yüzyıllar boyunca *Osmanlı Tiranlığı altında meyve veren bir ağaç gibi hayatlarını idame ettirmek için çaba sarf ettiklerini* ifade etmiştir³⁸

Mora'nın Valtetsi bölgesinde, 12-13 Mayıs 1821 tarihlerinde Rum isyancılar ile Osmanlı kuvvetleri arasında küçük çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Bu bağlamda Buşatlı Mustafa Paşa'nın komutasındaki Osmanlı askerleri ile Theodoros Kolokotronis komutasındaki Rum isyancılar arasında cereyan eden muharebe sonucunda Rum isyancılar, Türk birliklerine ait 8 sancağı ele geçirmiş; ateşli silahları tahrip edip Türkler için mühim olan beş kutu barut ve ateşli silahları imha etmiştir. Bu sebeple Türklerin ikmal sıkıntısı çekmesine neden olmuştur. Bu olay Mustafa Bey'e bağlı Türk kuvvetleriyle birlikte Rum isyancılara karşı savaşan Kâhya Bey'in birliklerinde yer alan Arnavut askerler ile Türk kökenli askerler arasında anlaşmazlığa yol açtığı için Türklerin Tripoliçe'ye çekilmelerine sebep olmuştur.

Spiliadis, Valtetsi'nin Rum isyancılar tarafından ele geçirilmesini, Tripoliçe'nin zapt edilmesinin yolunu açması olarak değerlendirmiştir.³⁹

2.2. Spiliadis'in Tripoliçe Katliamına Dair Algı ve Değerlendirmeleri

Mora Yarımadası'nda isyanın yayılması, kalelerin kuşatılması ve katliam haberlerinin alınması üzerine Osmanlı idarecileri birtakım askerî tedbirler almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Rum çetelerinin Kalavrita'daki Müslümanlara saldırdıkları haberinin Tripoliçe'ye ulaşmasıyla şehrin idarecileri, Osmanlı Hükümeti'nden acil yardım talep etmiştir. Kalavrita saldırısından kısa bir süre sonra Argos şehrinde yaşanan çatışmalar, Yanya'da Ali Paşa'yı kuşatmış durumdaki Osmanlı ordusuna haber verilince 3.500 askerden oluşan bir birlik Anabolu'ya sevk edilmiştir. Bu ordu güzergâh boyunca bazı isyancıları etkisiz hale getirmeyi başarmıştır. Anabolu'ya ulaşan Osmanlı askerleri, şehirdeki kuşatmayı kaldırmıştır. Anabolu'ya ulaşan Osmanlı askerleri, Rum başibozukların Tripoliçe güzergâhında pusulanmaları sebebiyle şehre yardım ulaştıramamıştır. Tripoliçe, Mora'nın yönetim merkezi olduğundan vaktiyle Salla-

³⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 73-74.

³⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 147.

baş Ahmed Paşa tarafından etrafı surlarla çevrilmişti. Şehrin güvenli olacağını düşünen birçok Müslüman buraya sığınmıştır.⁴⁰

Tripoliçe'de meydana gelen olayların tanığı olan Kanellos Deligiannis *Μή κάνετε κανένα κίνημα διότι απολλύεται οι εν Τριπολιτιά αδελφοί μας* (*Sakın isyana kalkışmayın zira Tripoliçe'de kardeşlerimizi kaybediyoruz*) sözleriyle isyanın başlamasından evvel Rum çetelerini Tripoliçe'yi kuşatmamaları hususunda uyarmıştır. Rum İsyanı'nda birçok Türk'ü öldürdüğü için Rumca *Türk Kıran* manasında kullanılan *Turkofagos* lakaplı Nikitaras Stamatopoulos'un adamları Hurşid Paşa tarafından esir edilmiştir. Petrobey Mavromihalis, Hurşid Paşa'dan adamlarını iade etmesini isteyince Paşa tekrar barışın temin edilmesi şartıyla yalnız Pikoulakis'i Osmanlı askeri gözetiminde Mora'nın güneyinde bulunan Mani'ye göndermiştir. Ancak Rumlar, Pikoulakis'e eşlik eden 3 Türk askerini öldürmüştür. Spiliadis'e göre Rum isyancıların Türk askerlerini öldürmeleri Türkler üzerinde Rum isyancılara güvenilmeyeceği algısı oluşturmuştur. Rumlar, Mora'nın en mühim şehirleri arasında yer alan Tripoliçe'nin ele geçirilmesini kutsal bir görev olarak görmekteydi. Tripoliçe'deki Türkler Rumlar'dan intikam almak için şehirdeki kocabaşları ve din adamlarını linç etme teşebbüsünde bulunmuştur. Spiliadis, Hurşid Paşa'nın Tripoliçe'de esir olarak tutulan Hristiyanları emanet olarak nitelendirmesi ve Rum isyancılara karşı koz olarak kullanmak istemesi sebebiyle kocabaşların ve din adamlarının öldürülmelerine izin vermediği çıkarımında bulunmuştur.⁴¹

Hurşid Paşa, şehrin içinde bulunduğu durumu idrak etmesinden dolayı Rumlar ile mutabakata varması için Tripoliçe Kadısı'ndan izin istemiştir. Tripoliçe Kadısı'nın izin vermesiyle Theodoros Kolokotronis, Diliyannis, Panagiotis Krevatas, Paleon Patron Gemanos, Şeyh Necip Efendi ve Kadı ortak noktada buluşarak, şehrin teslimi için gerekli koşulları değerlendirmiştir. Bu noktada Tripoliçeli Türkler, Rum isyancıların Avrupalı büyük devletlerden 40 gemi temin ederek gemiler aracılığıyla Müslümanları Mora'dan İzmir'e taşıyacıklarına dair teminat⁴² vermelerini, Müslümanların ve

⁴⁰ Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan* (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2022), 36.

⁴¹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 69, 73, 99.

⁴² Mora genelinde yaşayan Türkler, Rum isyancıardan canlarına, mallarına ve namuslarına zeval gelmeyeceğine dair yemin aldıktan sonra teslim olmuşlardır. Esir

eşyalarının Milos Adasına taşınması için 1.800 binek hayvanın kendilerine teslim edilmesini, göç esnasında Milos-Tripoliçe güzergâhının serbest bırakılmasını, anlaşmaya mutabık kalınması açısından gemilere ulaşıncaya kadar halkın ve hayvanların iâşe sorununun giderilmesi için kendilerine yiyecek temin edilmesine dair talep-lerini iletmişlerdir. Buna mukabil olarak Rum isyancılar ise Türk-lerin, Balya Badra'da sebep oldukları yıkım için 10 milyon, Vostitça için 4 milyon, Korinth için 6 milyon, Argos için 8 milyon, Tripoliçe için 16 milyon ve 8 milyon kuruş savaş tazminatıyla birlikte toplamda 52 milyon kuruş tazminat talebinde bulunmuşlardır. Ayrıca şehrin içerisinde bulunan silahlar ve eşyaların Rumlara teslim edilmesi karşılığında Müslümanların can güvenliğini sağla-mak için Rum askerler gemilere varana dek Müslümanlara refakat garantisinin verilmesini istemiştir.⁴³

Rum isyancı elebaşlarının bir kısmı Arvanit (Hristiyan Arnavut) olmaları nedeniyle Osmanlı Devleti'ndeki Arnavut paşalar ve subaylar ile Türklere karşı işbirliği yapabilecekleri kanaatine sahiptirler. Osmanlı ordusunda görev yapan Arnavut komutanlar, Türk-lerin Rum isyancılar ile anlaşamadığını gözlemleyerek şehrin düşeceğine dair çıkarsamada bulunmuşlardı. Bundan dolayı Theodoros Kolokotronis ile önce müzakere sürecine girip Rum başrahiplerin ve kocabaşların şehri serbestçe terk etmelerine izin vereceklerine dair Rum isyancılara söz vermiştir. Rum isyancılar kaledeki Müslüman Arnavutlarla anlaşarak kaleyi daha kolay ele geçirecek-lerini düşündükleri için Arnavutlara karşı ılımlı siyaset izlemiş-lerdi. Arnavut birliklerinin Komutanı olan Elmas Bey, Türklerin Rumlara ile anlaşamayacağını idrak edince Kolokotronis ve Diliyan-nis'e bağlı

alınan Türkler köle olarak isyancılar arasında taksim edilmiştir. Köleler arasında güzel kızlar dışındakiler gece vakti gökyüzünde ay ışığının belirgin olmaya başlamasıyla katledilmiştir. Rahip Ambrosios Frantzis'e göre sabah vakti, Türk ağası isyancılarla karşılaştığında esirlerin durumu hakkında bilgi talep edince isyancı elebaşları da ironi tarzında *έφαγε το φεγγάρι (Ay Yedi)* diyerek ağaya alaycı bir şekilde cevap vermişlerdir. İsyancılar *Ay Yedi* ifadesiyle kendilerine mukavemet göstermeksizin teslim olan Müslümanları gece vakti ay ışığında öldürdüklerini ima etmektedirler. Bu ifade isyan boyunca Rum başıbozuklar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Türk esirlerin hikâyesi için bkz. Amvrosios Frantzis Filikou , *Επιτομή της Ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του έτους 1715, και λήγουσα το 1837 (Yunanistan'ın Doğuşundan 1715'ten 1837'e Kadar Olan Tarihinin Özeti)*, (Atina: Vittoria tou Konstantinou Kastorhi kai Sintrofias, 1839), 335.

⁴³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 251-252.

isyancıların şehri yağmaladıktan sonra ganimetlerin 3/1'inin kendileriyle paylaşılması karşılığında anlaşmaya varmış-tır. Rum isyancı elebaşları ile anlaşma hususu Arnavut ile Türk subaylar arasında tefrikaya yol açmıştır. Buna göre Arnavutlar şehrin teslimini savunurken Türkler ise şehrin ve taşranın ikmal sorununu çözmek maksadıyla Osmanlı Hükümeti'nden 1.000 lira talep etmiştir. Manolis Dounias, kardeşi Vasilis Dounias ve beraberindeki Rum isyancılar 23 Eylül (Gregoryen takvimine göre 5 Ekim 1821) 1821 tarihinde önceden tanıdığı tabyadaki Türk askerleriyle konuşmak amacıyla tabyanın üzerine ipe tırmanmışlardır. Dounias ve beraberindekiler tabyadaki Türk askerlerini öldürerek, kalenin içine atlayıp, Anabolu yönündeki kapıyı arkadan açıp şehirden içeri girmişlerdir. Bu olaya tanıklık eden Kâhya Bey şaşkınlık içerisinde şehrin alınışını izlemiş ve olayı Hürşid Paşa'ya bildirmiştir. Spiliadis, Tripoliçe'nin Rum isyancılar tarafından ele geçirildiği 23 Eylül 1821 tarihinde şehre ulaşmıştır. Böylece Rum isyancıların vatan olarak gördükleri Tripoliçe'yi ele geçirdiğine tanıklık etmiştir. Ona göre Tripoliçe'deki Arnavut komutanların Rum isyancılar ile işbirliği yapması, Osmanlı kuvvetlerindeki Türk ve Arnavut askerler arasında çıkan husumetlerin boyutunun göstergesi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴

Spiliadis'in hatıratına göre Türklerin Mora'nın bir kazası olan Galaksidi'deki Rum isyancıları öldürdükleri haberi Tripoliçe'ye ulaştığı vakit 23 Eylül 1821'de Rum isyancılar, Tripoliçe'de Türkleri kadın, erkek, çocuk, yaşlı ayrımı yapmaksızın katletmeye başlamış⁴⁵ ve evlerini yağmalamıştır. Türklerin evlerine giren isyancılar Türklerin mukavemeti ile karşılaşmıştır. Bu sebeple katledilmekten korkan Türkler, düzensiz isyancılara teslim olup esir düşmeyi kabul etmiştir. Katliamın yaşandığı esnada Baltacı namında bir Türk, Müslümanların katledildiğini görünce önüne çıkan Hristiyanları öldürerek sonunda kendisini de cephanelikle birlikte havaya uçurmuştur. Buna mukabil dindaşları olan Müslüman kadınların ve çocukların katledildiklerini izleyen Arnavutlar, silahlarını çekmek üzere iken liderleri tarafından yapılan antlaşma gereği elim

⁴⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 28-29, 247, 249, 251-253.

⁴⁵ Enian Dimitrios'a göre Rum isyancılar (işgalciler) Tripoliçe'de geçmişin intikamını arayış içerisinde olmuşlardır. Konu hakkında detaylıca bilgi için bkz. Dimitrios Enian, *Απομνημονεύματα (Hatıralarım)*, (Atina: Pelekanos, 2011), s. 57.

olayı seyretmek durumunda kalmışlardır. Diliyannis, kardeşi Arnavutlar tarafından katledilen Theodoros'un intikamını almak için Tripoliçe'den anlaşma gereği Vostitsa sahiline götürülen 2.000 Arnavut paralı askeri öldürmeyi planlamıştır. Fakat Theodoros Kolokotronis bu hususta Diliyannis ile tartışmasına rağmen Arnavutları muhafaza etmiştir. T. Gikas ve P. Markezis komutasında 500 Rum isyancı eşliğinde Arnavut paralı askerler Vostitsa sahiline güvenli bir şekilde ulaşmışlardır. Rum isyancı elebaşları Tripoliçe'de 30 Eylül 1821 tarihinde Elmas Bey, Velikoyannis, Vehos Demi, Terpani, Çameryalı Salih Efendi ve Zaçi Grivas'ın güvenli bir şekilde şehirden ayrılmalarını garanti eden teminat belgesini imzalamıştır. Arnavut komutanlar, Arnavut esirleri muhafaza edip 16 sandık⁴⁶ değerli eşyayı da beraberinde gönderdiği için Kolokotronis'e hürmetlerini sunmuştur. Şehirden ayrılan 2.000 Arnavut yanlarında az miktarda para, gümüş ve silah da bulundurdukları için Rum askerler tarafından Kalavrita'ya kadar takip edilmiştir. Spiliadis verdiği bilgiler ışığında Tripoliçe'deki Arnavut komutanların ve askerlerin katliama tanıklık edip seyirci kalmasını kendi çıkarlarının şehrin çikarından daha fazla önem arz etmesi olarak nitelendirmektedir.⁴⁷

Arnavutların Tripoliçe'den ayrılmalarının ardından P. Krevatas, Plapoutas, Diliyannis ve P. Mavromihalis öncülüğündeki isyancı elebaşları ile Tripoliçe Hükümet Sarayı'na giren Rum isyancılar, sarayı yağmalayıp değerli eşyaları ganimet olarak almıştır.⁴⁸

⁴⁶ Rum isyancı elebaşları ile Türk paşalar arasında birtakım müzakereler yapılmıştır. Yapılan müzakereler neticesinde Rum isyancı elebaşları Türk beyleri ile canlarının emniyeti ve mallarının güvence altına alınması şartıyla bir antlaşma imzalanmıştır. Ganimetten yararlanmak için köylerini terk eden binlerce Hristiyan Tripoliçe'de toplanmıştır. Theodoros Kolokotronis, Türk beyleri dışında Arnavut askerlerin lideri olan Elmas Bey ile ayrıca bir antlaşma imzalamıştır. Yapılan antlaşmaya göre Kolokotronis şehirde bulunan ganimetlerden dört milyon kuruş değerinde olan 13 sandık altını Elmas Bey'e teslim ettikten sonra sandıklar 800 Arnavut asker tarafından Rumeli'ye (Coğrafi tanımlama olan Rumeli Atina, Eğriboz ve Attiki bölgelerini kapsamaktadır) taşınacaktı. Tripoliçe'de çaresiz kalan Türk kadınları değerli eşyalarını ilk kadın Rum isyancıların elebaşısı olan Mpoumpoulina'ya teslim etmek zorunda kalmışlardır. Tripoliçe'deki Arnavut komutanların Rum isyancı kuvvetleri arasındaki münasebetleri hususunda bkz. Kiriakos Simopoulos, *Πως είδαν οι ξένοι την Ελλάδα τον '21, (Yabancılar '21 Yunanistan'ını Nasıl Gördü)*, (Atina: İdiotiki Ekdosi, 1979), C.1, 260-261.

⁴⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 254-255.

⁴⁸ Rum isyancılar elde ettikleri ganimetler sonunda kendi aralarında bir hazine oluşturmuştur. İsyancı liderler arasında en tecrübeli olan Theodoros Kolokotronis

Bu hususta isyancıların dikkatsizliği yüzünden saray kundaklanırken değerli eşyalar da kül olmuştur. Sarayın ateşe verilmesinin ardından ilk etapta 300 Türk ve 50 hane Yahudi ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca Mora'nın muhtelif bölgelerinden Tripoliçe'ye sığınan Türkler'in ekseriyeti katledilmiştir.⁴⁹

Esir olan Türkler erkek, kadın, çocuk,⁵⁰ yaşlı ve engelli ayrımı yapılmaksızın hunharca öldürülmüştür.⁵¹ Tripoliçe sokakları Türklerin cesetleriyle dolup taşmıştır.⁵² Türkleri katleden Rum isyancılar din ayrımı gözetmeden Rumlara kötü muamelede buldukları gerekçesiyle Yahudilerin de (50 hane) vahşice yaşamlarına son vermiştir. Spiliadis, Tripoliçe'de Müslümanların dışında Yahudilerin de katledilmesini Rum isyancıların Ortodoks olmayanlar dışındakilerin varlığına tahammül edememesi şeklinde değerlendirmiştir.⁵³

2.3. Spiliadis'in Sakız İsyanı'na Dair Algı ve Gözlemleri

Rum İsyanı'nın boyutu Mora'yı aşır başta Sakız Adası olmak üzere diğer adalara da yayılmıştır. Rusya'nın, Sakız Adası'ndaki Rum isyancıların Osmanlı boyunduruğundan kurtulması için tüm

yeni oluşan hazineden kendi payına kırk milyon kuruş ayırması sebebiyle silah arkadaşları tarafından *ganimetçi* lakabıyla anılmıştır. Rum isyancı elebaşlarından olan Petrobey Mavromihalis hazine bütçesinden iki milyon lirayı kendi zimmetine geçirip iki deve ve 20 katır yüklü altını Mani'ye göndermiştir. Rum isyancı elebaşısı Theodoros Kolokotronis'in ganimetleri elde etmesi konusuna bkz. Athanasios, Vakalopoulos, *İstoria tou Néou Ellinismou* (Yeni Yunanistan Tarihi) V. Cilt, Ant. (Selanik: Stamoulis, 1980), 669.

⁴⁹ Fotakos, Rum isyancıların Τόσην ήτο η μέθη των δια να σκοτώνουν Τούρκους (Türkleri öldürecek kadar sarhoş olduklarını yani gözlerini kararttıklarını) ifade etmiştir. Türklerin hazin sonu hakkında bkz. Fotios Hrisanthopoulos Fotakos, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως* (Yunan İsyanına Dair Hatıralar), (Selanik: Pelekanos, 2011), C. 1, 170.

⁵⁰ Theodoros Kolokotronis komutasındaki Rum isyancı güçleri üç gün boyunca Tripoliçe'yi yağmalamışlardır. Üç gün boyunca Rumlar silahsız Türkleri, Musevileri, kadınları, çocukları ve bebekleri katletmiş ve işkenceye maruz bırakmıştır. Tripoliçe'deki Müslümanların ortadan kaldırılması olayı için bkz. Tasos Vournas, *İstoria της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας* (Yakın Dönem ve Çağdaş Yunanistan'ın Tarihi), (Atina: Pataki, 1997), C. 1, 104.

⁵¹ Theodoros Kolokotronis ve Papatsonis'in verilerine göre şehirdeki 30.000-32.000 kişi katledilmiştir. Tripoliçe'de yaşanan vahşetin boyutu için bkz. Spiridon Trikopis, *İstoria της Ελληνικής Επαναστάσεως* (Yunan İsyanı Tarihi), (Atina: Grammata, 2020), C. 2, 92-94.

⁵² Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 256.

⁵³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 246.

sorumluluğu üstleneceklerini beyan etmesi üzerine Rum isyancılar, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir. Sakızlı Rumlar maddi güce sahip olmadıklarından dolayı Rusya'dan ve civar adalardaki Rumlardan destek alıp isyana katkı sağlamayı istemiştir. Bu bağlamda Rusya, Rumların adada zor durumda kaldığını anladığından Rumlara yardım ederek emellerini gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdi. Mpournias liderliğinde 150 Sakızlı Rum isyancı ve Likourgos öncülüğünde 500 Sisamlı Rum, koordineli olarak 30 Mart 1822 tarihinden itibaren Sakız Adası'nın güneyinde yer alan Aya Eleni bölgesinde bulunan Türkleri kısıp alıp kalede mahsur bırakmıştı. Spiliadis, Rum isyancıların Türklerin kalenin içinde uzun süre kalmayıp teslim olacağı yanlıısına düştüklerini belirtmiştir.⁵⁴ Sultan II. Mahmud, Sakız Adası'nda ayaklanma çıktığı haberini alır almaz Kaptan-ı Derya Nasuhzade Ali Paşa'nın başında bulunduğu donanmayı Sakız Ayaklanması'nı bastırmak için görevlendirmiştir. Girit kökenli olan Kaptan-ı Derya 7 hat gemisi, 20 korvet ve 20 firkateyn ile toplam 13.000 Türk askeri ile 12 Nisan 1822'de Sakız Adası'na çıkarma yapmıştır. Bu nedenle kalede mahsur kalan Türkler Nasuhzade Ali Paşa'nın yardıma gelmesiyle taarruza geçmiştir, bu arada Rum isyancılar şehir merkezine 4 saatlik mesafede bulunan Aya Yorgi'deki Müslümanlara saldırmışlardır.⁵⁵ Nitekim şehir merkezini ele geçiren Türk birlikleri, ahşap evlere sığınmaya çalışan Rum isyancıları yakalamaya çalışırken muhtelif yerlerde yangın çıkmasına sebep olmuştur. Köylere sığınan isyancıları yakalamak için Hristiyan köylerine baskın verip köyleri yakılmış birçok isyancı öldürülmüş ve 5.000 isyancı esir olarak alınmıştır. Yaşanan bu olayların ardından birçok isyancı, Rum köylerine sığınmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Kaptan-ı Derya İzmir'deki Fransız, İngiliz ve Rus konsoloslarını huzuruna davet edip teslim olmaları şartıyla isyancıları affedeceğini bildirmiştir. Ayrıca Sultan'a biat edip din ve milleti üzerine yemin eden Hristiyanların bağışlanacağını ve Osmanlı Devleti'nin muhafazası altında olacaklarını beyan etmiştir. Spiliadis'e göre Sakız olaylarının Avrupa kamuoyunda Hristiyan katliamı olarak empoze edilmesi sebebiyle Avrupa devletleri Sakız

⁵⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 338- 339.

⁵⁵ Sisam'daki İslam nüfusu toplu olarak katledilmiştir. Sisam'daki Müslümanların toplu infazı hususu için bkz. Palaion Patron Germanos, *Υπομνήματα περί της Επανάστασεως της Ελλάδος από του 1820 μέχρι του 1823 (1820'den 1823'e kadar Yunan devrimi üzerine notlar)*, (Atina: Petros Mazaris, 1837), 56.

Adası'nda yaşanan olaylardan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutmuştur.⁵⁶

Sakızlı Rum isyancıların elebaşısı olan Antonios Mpournias, Kaptan-ı Derya ve 700 seçilmiş Hristiyanı gönderip isyancıların affedilmesini talep etmiştir. Kaptan-ı Derya Paşa, seçilmişlerden kendisinden af dilemeleri için ayaklarına kapanmalarını emretmiştir. Çatışmaların devam etmesi sırasında bir hastane ve 72 kilise hasar görmüştür. Rum isyancıların bir kısmı Nasuhzade Ali Paşa'dan af dilemeyi reddederek Bizans döneminde İmparator Konstantinos Monomahos'un inşa etmiş olduğu Aya Mina Manastırı'na sığınmışlardır. Bu sebeple Türk kuvvetleri, Rumları isyana yönlendirdiği gerekçesiyle adanın başrahibini infaz etmiştir. Bu bağlamda Spiliadis, adadaki Türk kuvvetlerinin isyana katıldıkları gerekçesiyle 23.000 Hristiyanın ölümüne sebep olduğunu iddia etmiştir. Yazar, aralarında kadın ve çocuklardan oluşan 47.000 Hristiyanı da esir alarak Kuzey Afrika ve Anadolu sahillerine sürgün ettiğini iddia etmiştir. Sultan II. Mahmud, Sakız Adası'nda bulunan Mastihohoria Bölgesi'ndeki köylerde sakız üretimi yapılması sebebiyle bu köylerin halkını affetmiştir. Birçok Hristiyan cezalandırılacakları sebebiyle bu köye sığınmıştır. Sakız olayları Avrupa kamuoyu tarafından yakından takip edildiği için Avrupa devletlerinin dikkatini Rum İsyanı'na çevirmesine sebep olmuştur.⁵⁷

2.4. Spiliadis'in Avrupalılara Dair Algı ve Değerlendirmeleri

Spiliadis'e göre İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Rum İsyanı'na isyanın başladığı ilk yıllarda dâhil olmayıp sonraki yıllarda dâhil olmaları, Rum isyancıların Avrupalılara karşı öfke ve nefret ile yaklaşmasına neden olmuştur. Bu minvalde Aleksandros Mavrokordatos, Rum isyancılar ile Avrupalı diplomatlar arasında irtibatı sağlayan Rum isyancı İoannis Orlandos'a göndermiş olduğu yazıda Mısırlı İbrahim Paşa'nın her cephede galip geldiğini, Rum isyancıların ise paniğe kapılıp gündün güne gerilediklerini belirtmiştir. Şayet Rum isyancı güçlerin İngilizlerin yardımından mahrum kalmaları durumunda isyanın son kaleleri olan Balya Badra ve Eğriboz'un düşmesiyle Rumların verdikleri mücadele başarısızlıkla sonuçlan-

⁵⁶ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 340-341.

⁵⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 342-343.

mış olacaktı. İngiltere ve Fransa'nın çıkarlarının örtüşmesi, siyasi ve diplomatik olarak iki devleti bir araya getirmiş ve bu ikili ittifaka Rusya'yı dâhil etmiştir. Üç büyük devletin Osmanlı Devleti'ne karşı bir araya gelmesi Theodoros Kolokotronis tarafından *Tanrı vatanımızın hürriyetini imzalamış ve imzasını iptal etmeyecektir (Ο Θεός υπέγραψε την ελευθερία της πατρίδας, και δεν ακορώνει την υπογραφή του)* şeklinde yorumlamıştır. Kolokotronis Ortodoks inancına çok bağlı olduğu için dini, siyasete ve savaşa dâhil etmiştir. Spiliadis'e göre Rum Hükümeti, Andreas Miaoulis aracılığıyla 25 Temmuz 1826 tarihinde yabancı devlet elçilerine göndermiş oldukları yazılarda Mora'daki Hristiyanların *Barbar Türklere* karşı bir araya geldiklerini fakat İngiltere'nin bu savaşta tarafsız olduğundan şikâyetçi olmuştur.⁵⁸

Spiliadis, Rum İsyanı'nın trajikomik bir hâl aldığını ifade etmiştir. Buna göre Rum isyancı gruplar birbirleriyle çatışırken İbrahim Paşa Mora'yı ele geçirmeye başlamıştı. Yazar, Rumları kurtaracakları yerde adeta Hz. Muhammed ve dini ile işbirliği içerisinde olup Hristiyanları yok etmeleri için Türklere yardım ettikleri gerekçesiyle Avrupalı Hristiyanları eleştirmiştir. Spiliadis, Avrupalıların bu tutumunu *sanki gökyüzünden bir ses (Tanrı) Doğu Hristiyanlığını yok edin* dercesine Avrupalı Hristiyanların Türklerin galibiyetlerine karşı sessiz kaldıklarını ifade etmiştir. Ona göre Tanrı, hükümdarları arasında ikilik çıkararak İsrail oğullarını cezalandırdığı gibi Rum isyancılar arasında çıkan menfaat çatışmalarını ve birbirlerine düşmelerini Tanrının bir nevi cezalandırması olarak yorumlamıştır. Tanrı, Avrupalıların ikircikli tavırlarına rağmen Hristiyanları yani Haçın düşmanlarına karşı Ortodoks Hristiyanları koruyup muhafaza etmeye devam etmektedir. Spiliadis, Rum isyancılar sadece Türklere değil Türk dostu Hristiyanlar ile de savaştıkları için *diz çöküp gözyaşlarının göklere ulaşırcaasına ağlayarak Tanrı'dan Türk dostu Hristiyanların Türklere karşı savaşması için dua ettiklerini* ifade etmiştir.⁵⁹

Spiliadis'in verdiği bilgiye göre Anabolu'daki Rum Ulusal Meclisi, genel sekreteri Panagiotis Kodrikas'ı Avusturya İmparator-

⁵⁸ Nikolaos, Spiliadis, *Απομνημονεύματα διά τα χρησιμεύσασιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar)*, (Atina: X. Nikolaidou Filadelfeos, 1852), C. 2, 292-293, 380.

⁵⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 2, 528.

luğu'na elçi olarak göndermişti. Rum Hükümeti Avusturya İmparatoru'na Hz. İsa'nın Viyana'yı Türklerden kurtardığını hatırlatmıştı. Fransız ve İspanyol Kralına, Tanrı'nın Fransa ve İspanya'yı Müslüman Araplardan (Mavri ifadesiyle Müslüman Arapları ifade etmektedir) kurtardığını belirtmiştir. Prusya ve İngiltere krallıklarını Tanrı, Türklerin gazabından kurtarmıştı. Papa'ya ise Türklere karşı Hristiyanların birlikte hareket etmeleri gerektiğini izah etmişti. Themistoklis ve Büyük İskender'in Yunanlıları Kserkses ve Dara'nın zulmünden kurtardığını belirtmiştir. Atina, kültür ve dinin ışığını Atina'ya gelen Aziz Pavlos'a borçludur. Ruslar da dindaşları olan Ortodokslara karşı Osmanlı Devleti'ne savaş açıp Türklerin ilerlemesini durdurmalıydı.⁶⁰

2.5. Spiliadis'in Yunanistan Krallığı'nın Kurulma Aşamasına Dair Algı ve Tespitleri

Spiliadis'in hatıratına göre Rus Çarı Aleksander'in ölümü Balkan coğrafyasındaki Ortodoksları hüzne boğmuştur. Yeni Rus Çar'ı Nikola'nın Osmanlı Devleti ile anlaşacağı düşüncesi Rumları üzümüştü. Ancak Çar Nikola tahta çıktığında Osmanlı Devleti ile uzlaşmak istemiş fakat Rusya'nın çıkarlarını gözetmesi ve İngiltere ile Yunanistan konusunda anlaşması Rum isyancıların bağımsızlık umudunu canlandırmıştı.⁶¹ Rumların isyanı devam ederken Rusya, Osmanlı Devleti'ne ultimatö verip Osmanlı ile Ruslar arasında 1812 yılında imzalanan Bükreş Antlaşması'nın kapsamını genişletmeyi planlamıştır. Buna göre Sultan II. Mahmud, Osmanlı Devleti'nin zayıf durumda olmasından dolayı 7 Ekim 1826 tarihinde Rusya ile Akkerman Antlaşması'nı imzalayarak Rusya'nın isteklerini kabul etmek zorunda kalmıştır. Rusya, İngiltere ve Fransa Rumların bağımsız bir devlet olmaları için bir araya gelmiştir.⁶² Rusya, Osmanlı Devleti'nin antlaşma şartlarını kabul etmediği takdirde İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanlıklarına Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açacağını bildirmiştir. Bu minvalde İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'nin şartları kabul etmemesi durumunda Rusya'yı destekleyip donanmalarıyla Rusya'ya yardım edeceklerini taahhüt etmişti. Rum isyancılar Osmanlı Devleti'nden ateşkes talep edip ardından birtakım imtiyazlar talep etmeyi plan-

⁶⁰ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 2, 383-384.

⁶¹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 37.

⁶² Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C.4, 14.

amıştır. Sultan II. Mahmud Rumların bağımsız bir devlet olmasına karşıydı. Rusya, 7 Ekim 1826 tarihinde imzalanan Akkerman Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nin ticaretini engellemekle kalmayıp Karadeniz'de Osmanlı'yı hareket edemez hale getirmişti. Ayrıca Balkan coğrafyasında Osmanlı Hristiyanlarını devlete karşı kışkırtmaktaydı. Spiliadis'e göre Rusya, Osmanlı Devleti'nin Akkerman Antlaşması'nın koşullarının hepsini kabul ettiği için antlaşmayı onaylamıştır. Akkerman Antlaşması Osmanlı kuvvetleri ile Rum isyancılar arasındaki mücadeleyi sona erdirmeyip bilakis hızlandırmıştır. İngiltere ve Fransa'nın arabuluculuğuyla Osmanlı Devleti ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 6 Temmuz 1827 tarihinde Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Rusya ve dönemin güçlü devletleri Osmanlı Devleti'ne Yunanistan'ın bağımsızlığını kabullendirmekte mutabık kalmıştır. Rusya, amacının Osmanlı Devleti'ni parçalamak olmadığını sadece bölgedeki dengeyi sağlamak olduğunu izah etse de Osmanlı Devleti'nin topraklarını ele geçirmeyi kendisine misyon edinmişti. Bu antlaşma ile İngiliz Bakan Stratford Canning, Yunanistan'ın sınırlarının Mora ve Atina bölgelerini içereceğini Osmanlı diplomatı Reisülküttap Reis Efendi'ye iletmiştir.⁶³

Londra Antlaşması gereği Kiklad Adaları ve Eğriboz Adası'nın sınırlar içerisine dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. İbrahim Paşa kuvvetleri, antlaşma gereği Fransız kuvvetleri ile çatışmaktan uzak kalmıştır. Kaleleri Fransız ordusuna mukavemetsiz bir şekilde teslim etmiştir. İbrahim Paşa'nın Mora'dan çekilmesiyle Rumların Mora'da tarım ve çiftçilikle uğraşmaya başlaması, devlet nizamının oluşumunun başlangıcı şeklinde yorumlanmıştır. Spiliadis, Osmanlı Devleti'nin kurulacak olan Yunanistan Devleti'nin Mora'dan ibaret kalması fikrini savunduğunu iddia etmiştir. Rusya, İngiltere ve Fransa, Yunanistan'ın sınırlarına Mora'nın dışında Atina'nın da dâhil edilmesini talep etmiştir. Bu bağlamda Atina'nın eski Yunan medeniyetinin beşiği olması, tarihî ve kültürel öneminden dolayı Yunanistan sınırları içerisine dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁴

⁶³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 20, 27-29, 37, 40-41.

⁶⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 30-31, 83-87.

Londra Antlaşması'nın ardından İngiltere, Fransa ve Rusya elçileri kurulacak olan Yunanistan Devleti'nin sınırları, vatandaşlık verilmesi ve bölgedeki Müslüman nüfus⁶⁵ hakkında izahat istemiştir.

Rum Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin Yunanistan Devleti'nin sınırlarını belirlemesine karşı çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin belirleyeceği sınırlara Kapodistrias Hükümeti'nin karşı çıkması, bu bölgelerde yaşayan halklar arasında çatışma ortamının artmasına sebep olmuştur. Rum Hükümeti, Tesalya ve Epir'in ekseriyetini Osmanlı Devleti'ne bırakacaklarını bildirmiştir. Nüfusun ekseriyeti Rumlardan oluşan Epir'in Sagiada köyünün Yunanistan sınırlarına dâhil edilmesini talep etmiştir. Çünkü bu bölgede yaşayan Rumlar yedi yıl boyunca Rum isyancılar ile birlikte Osmanlı kuvvetlerine karşı savaş vermişti. Rum isyancılar, Avrupalı diplomatlardan Girit'in kendilerine verilmesini talep etmiştir. Ancak Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve Osmanlı Devleti bu isteği reddetmiştir. Büyük devletler de bu konuda Osmanlı Devleti ve Kavalalı'nın kararını desteklemiştir. Bu sebeple Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile ilişkilerinin zedelenmesini istemeyen Fransa, Girit'in Kavalalı'nın elinde kalmasını kabul etmiştir.⁶⁶

Spiliadis, Türklerin askerî kuvvetine güvendiği için Avrupa devletlerinin arabuluculuk teklifini reddettiğini belirtmiştir. Spiliadis'e göre Türklerin bu tutumu Rumların her daim silahlı hazır vaziyette çatışma için hazırlıklı olmaları gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Türk Hükümeti sınır düzenlemesini Otris Dağları'ndan Narda Körfezi'ne kadar çekmek istemiştir. Ayrıca Rumların ekseri-

⁶⁵ Büyük devletlere ait temsilciler 1828 tarihinde Yunanistan'ın yöneticisi olan İoannis Kapodistrias'tan Mora'da Yunan İsyanı öncesinde yaşamış olan ve Yunanistan Krallığı'nın kurulmasından sonra Mora'da ikamet etmekte olan Müslümanların nüfusları hakkındaki demografik verileri talep etmişlerdir. Kapodistrias, Büyük devletlerin elçilerine göndermiş olduğu raporda, 1821'den önce Mora'da ikamet eden Müslümanların sayısını 42.750 olarak ifade ederken 1821'-den sonrasında bölgede yaşayan Müslüman sayısını ise sıfır (0) olarak belirtmiştir. Yunanistan Krallığı'nın kurulmasının ardından Yunanistan'da Müslüman nüfus kalmamıştır. Mora'daki Müslüman nüfusun demografik verileri hakkında bkz. Mikhail Khoulirakis, *Γεωγραφική διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος (Yunanistan'ın Coğrafi, idari ve Demografik Gelişimi) 1821 - 1971*, (Atina: Ethniko Kentro Kinonikon Erevnon, 1973), C. 1, 31.

⁶⁶ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 108-111.

yetle yaşadığı Magnisia Vadisi'ni de Osmanlı sınırları içerisinde dâhil etmek istiyordu. Spiliadis'e göre Osmanlı Hükümeti Avrupa devletleri elçilerine Osmanlı Devleti mağlup olduğu için sınırları büyük veya küçük olarak şekillenecek olan Yunanistan'ı tanıyacağını beyan etmiştir. Ancak bunu Eğriboz Adası'nın Osmanlı Devleti'ne kalması şartıyla kabul edeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Avusturya ve Fransa, Rum isyancılara para göndermeye devam etmiştir. Rusya da Osmanlı Devleti'ne antlaşmayı kabul ettirmek için savaşa devam etmiştir. Fransa, Yunanistan Hükümeti'ne aylık 500.000 frank para yardımında bulunmaya başlamıştır. İngiltere de Yunanistan'ın kalkınması için 2.800.000 sterlin kredi vermiştir. Bu minvalde Rusya, Rum Hükümeti'ne aylık 1.500 ruble para yardımında bulunmaya devam etmiştir. Rusya, İngiltere ve Fransa yeni kurulacak olan Yunanistan Krallığı'na kredi verme yarışına girmiştir. Avrupa devletlerinin Rum Hükümeti'ne verdiği kredi Yunanistan Krallığı'na siyasî, iktisadî ve askerî olarak nüfuz etmek olarak nitelendirilmektedir.⁶⁷

Spiliadis'e göre Avrupa devletleri elçileri, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne yıllık 1.500.000 kuruş savaş tazminatı ödemesi gerektiğini belirtmişti. Ancak bu savaş vergisi Yunan Hükümeti'ne ağır gelmiştir. Dolayısıyla Yunanistan vergi düzenlemesi talep etmiştir. Ayrıca ödenecek savaş vergisi için mühlet istemiştir.⁶⁸ Avrupa Devletleri Girit ve Sisam'ın idaresini Osmanlı Devleti'ne bırakmıştır. Yunanistan Hükümeti isyan sürecinde Osmanlı Devleti'ne verdiği zarar için yıllık 1.500.000 kuruş ödeme yapmayı kabul etmiştir. Ancak yeni kurulacak olan devletin ekonomik gücü olmadığı gerekçesiyle tazminatını taksitle ödemeyi kabul etmiştir. Kapodistrias, Türk kuruşunun İspanyol para birimi değerinde ödenmesi talebinde bulunmuştur. Kapodistrias Hükümeti, Avrupa devletlerinden İbrahim Paşa'ya bağlı kuvvetlerin Tripoliçe ve Korint şehirlerine vermiş oldukları hasarın tazminatını hükümetlerine ödenmesini talep etmiştir. Rum Hükümeti, İbrahim Paşa'nın bu iki şehri Rum isyancılardan geri aldığı sırada vermiş oldukları hasarın tazminatını hükümetlerine ödemeleri durumunda buna

⁶⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 114-117,118-123.

⁶⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 125.

mukabil olarak kendi hükümetlerinin de üzerine düşen tazminat bedelini ödeyeceğini belirtmiştir.⁶⁹

Spiliadis'in verdiği bilgilere göre İoannis Kapodistrias, Yunanistan Krallığı içerisinde yaşayan Müslümanların, devleti terk etmeden önce mülklerini Yunanistan Devleti'ne bırakıp tazminatlarının Yunanistan tarafından karşılanacağını beyan etmiştir.⁷⁰ Buna göre Osmanlı Hükümeti Rum İsyanı'na katılan Rumlar için genel af çıkaracaktı. Osmanlı Hükümeti Yunanistan'ı terk edip Osmanlı Devleti'ne yerleşmek isteyen Müslümanlara vatandaşlık verecektir. Yunanistan ise Osmanlı Devleti'ne göç edecek Müslümanlara mülkleri karşılığında tazminat ödemeyi kabul edecektir.⁷¹ Rum Hükümeti'nin yeni kurulacak olan krallıkta Müslümanlara ait mülklerin tazminatını ödeme tarihlerini uzun vadeye yayması, tazminatı ödememe gayesi olarak nitelendirilmektedir.⁷²

Spiliadis'in verdiği bilgiler ışığında Rusya, Osmanlı-Rus Savaşı öncesi savaşmak istemediğini dolayısıyla iyi ilişkiler kurulması taraftarı olduğunu belirtmiştir. İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaş çıkmasını istememiştir. Büyük devletler, Osmanlı Hükümeti'nin Londra Anlaşması'nın şartlarını kabul etmediği için Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açacağı konusunda Sultan II. Mahmud'u uyarmıştır. Kapodistrias, 1828'de cereyan eden Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla Rusya'nın İstanbul'a ilerlemesini desteklemiştir. Rus askerlerini Korint Körfezi'ne davet eden Kapodistrias, Rus ordusundan Edirne'ye kadar olan bölgedeki Hristiyanları Osmanlı boyunduruğundan kurtarmasını talep etmiştir. Ayrıca İngiliz ve Fransız donanmasını da Korint'e davet etmiştir. İngiliz ve Fransız donanması Korint Körfezi'ne gelirken Rusya savaş durumunda olduğu için ordularını körfeze getirememiştir. Spiliadis; İngiliz, Fransız ve Rus donanmalarının barış halinde oldukları Osmanlı ve Mısır donanmalarını bombalaması sonucunda Osmanlı ve Mısır donanmasının yok olduğunu belirtmiştir. Navarin Faciası'ndan sonra Osmanlı-Rus Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti 14 Eylül 1829 tarihinde Rusya ile Edirne Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmanın 10. maddesinde 14 Aralık

⁶⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 128-129.

⁷⁰ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 185-187.

⁷¹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 188-189.

⁷² Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 149.

1827’de imzalanan Londra Antlaşması’nda Yunanistan Krallığı’nın kurulması hususu kabul edilmiştir.⁷³

İngiltere’nin diplomatik girişimleri sonucu Edirne Antlaşması Londra Protokolü’yle değiştirilmiştir.⁷⁴ Buna göre Yunanistan Krallığı, Londra Protokolü’yle (3 Şubat 1830) kurulmuştur. Spiliadis’e göre Türkler ile yapılan antlaşma İngiltere, Fransa ve Rusya garantörlüğünde gerçekleşmeseydi yapılan bu antlaşma Yunanistan için bir yıkım olacaktı.⁷⁵

3. SPİLİADİS’İN HATIRATINDA RUM İSYANI SÜRECİNDE TÜRLERLE VE ARNAVUTLARA DAİR ALGI VE GÖZLEMLER

3.1. Spiliadis’in Rum İsyanı Sürecinde Türklere Dair Algı ve Değerlendirmeleri

Spiliadis Rum İsyanı sürecinde Türkler hakkında birtakım gözlemlerde ve değerlendirmelerde bulunmuştur. Spiliadis’in belirttiğine göre Rum isyancılar tarafından Mora Eyaleti’nin merkezinde bulunan Tripoliçe’nin 23 Eylül 1821 tarihinde istila edildiği sırada isyancılar tarafından şehirde açılan sandıklardan para, değerli eşya, Osmanlı Türkçesiyle yazılı belgeler ve Hz. İsa’nın ikonu çıkmıştır. Tripoliçe’nin ele geçirilmesinin ardından ganimetten istifade edebilmek maksadıyla Mora’nın değişik bölgelerinden gelen Rum isyancılar şehre akın etmişti. Hazinesinin az olması sebebiyle Rum isyancıların elebaşları, halka ait olan her şeyin ganimet olduğu düşüncesiyle ele geçirdiklerini ganimetten sayıp isyancılar arasında taksim etmiştir. Spiliadis, Hz. İsa’nın ikonunun sağlam ve yıpranmamış bir şekilde şehirde muhafaza edilmesini Türklerin dinî sembollere ne kadar saygılı olduğu şeklinde yorumlamıştır.⁷⁶ Tripoliçe Kuşatması sırasında Türkleri katleden Rum isyancıların bir kısmı günah işledikleri gerekçesiyle hüzünlenip ağlamıştır. Bu nedenle Rum Piskopos Elous Anthimos, Türkleri katleden Rum isyancıların Mora’daki Hristiyanları kurtarmak için Türkleri katlet-

⁷³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 40-41, 80, 184-185.

⁷⁴ Yunan Krallığı’na dair yapılan müzakerelerde ve antlaşmalarda Türklerle Rumların bir arada yaşayamayacakları, bu nedenle Türklerin Mora’yı tamamen terk etmeleri talebi ön plana çıkartılmıştır. Bu konuda detaylıca bilgi için bkz. Örenç, *Balkanlarda İlk Dram*, 119-209.

⁷⁵ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 193, 260.

⁷⁶ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 249.

tiklerini ifade ederek isyancıları teselli etmiştir. Rum isyancı elebaları, Türkleri salgın hastalık taşıdıkları gerekçesiyle öldürdüklerini ifade edip katliamı meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁷⁷

Tripoliçe şehrinin düşmesinin ardından Hurşid Paşa, Mavromihalis ailesinin evinde esir olarak tutulan haremını kurtarmak maksadıyla Mavromihalis ile pazarlık yapmak zorunda kalmıştır. İngiliz gemisi para ve Rum esirleri Korint Limanı'na getirmiştir. Hurşid Paşa, Mavromihalis'e 150.000 kuruş altın karşılığında haremını ve değerli eşyaları almayı teklif etmiştir. Mavromihalis, değerli eşyaların Rum milletinın ganimeti olduğunu ve haremın de Rum ulusunun malı olduğunu ifade etmiştir. Mavromihalis, 150.000 kuruşluk fidye aldıktan sonra Rum Hükümeti Meclisinden Hurşid Paşa'nın haremını istemiş; hükümet de haremını Mavromihalis'e vermiştir. Hurşid Paşa haremını teslim aldıktan sonra çekinecek bir şeyi olmadığı için az sayıda askerıyla Mora'ya saldırı düzenleyip aklı sıra intikam almak istemiştir. Spiliadis, Hurşid Paşa'nın haremına olan ilgisini haremını devletinden daha fazla sevmesi şeklinde yorumlamıştır. Spiliadis'e göre Hurşid Paşa'nın haremının savaş sonuna kadar Rum isyancıların elinde koz olmasının gerekliliğini ifade etmiştir.⁷⁸

Spiliadis hatıratında Giritli Türkler ile Rumların benzer geleneklerinden bahsederek Türkler hakkındaki intibalarını belirtmiştir. Spiliadis'in izlenimlerine göre Türk kültüründe din ve vatan sevgisi önemli değerler arasında yer almaktadır. Bu hususta Giritli Türkler de her daim bu değerlere bağlı kalmıştır. Spiliadis'in verdiği bilgiler ışığında Türklerin Girit'in merkezî bölgelerinde refah içinde yaşadıklarını belirtmiştir. Buna mukabil Giritli Rumların ise Türklerle nazaran kırsal bölgelerde fakirlik içerisinde hayatlarını idame ettirdiklerini ifade etmiştir.⁷⁹ Spiliadis'in hatıratına göre Girit'in Grampousi kasabasında ikamet eden Türkler ve Rumlar aynı yemekleri, aynı kıyafetleri, aynı dili ve lehçeyi kullanmaktadır. Yazar, kültürel ve gündelik yaşam tarzı olarak birbirlerinden ayırt edilmeyecek halde olan iki toplumu birbirinden ayıran tek unsurun din faktörü olduğunu ifade etmiştir. Yazar, adada yaşayan Türklerle Mahmutis ve Mehmetis şeklinde hitap edilmesini Türkler ile

⁷⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 256.

⁷⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 238, 253, 256.

⁷⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 2, 353.

Rumların kültürlerinin ne kadar iç içe geçtiği şeklinde değerlendirilmektedir.⁸⁰

3.2. Spiliadis'in Rum İsyanı Sürecinde Arnavutlara Dair Algı ve Gözlemleri

Spiliadis hatıratında Müslüman Arnavutlara yönelik olumlu ve olumsuz algılara yer vermiştir. Örneğin Kalamata şehrinde hasat dönemi geldiği için şehrin dışında yer alan ovalardaki ekili arazilerin mahsullerini toplamak için surların dışına çıkan Müslümanlar ve Hristiyanlar, ürünleri toplayıp şehirde görevli olan Osmanlı memurlarına teslim etmişti. Bu bağlamda şehirdeki Osmanlı subaylarından Arnavut asıllı Ali Bey, çok cesaretli ve hayırsever olduğu için hasılatın %10'unu haremi için alıp %90'unu halka vermiştir. Bu sebeple Ali Bey, Rumlar nezdinden hayırsever ve vefakâr bir imaj oluşturmuştur.⁸¹ Rum isyancılar Tripoliçe'yi ele geçirdikleri vakit komutan Arnavut kökenli Plapoutas, Osman isminde bir Türk askerini esir etmiştir. Esir olmasına rağmen kendisine iyi muamelede bulunan Plapoutas, Osman'ı birliklerine dâhil etmiştir. Mısır ordusuna karşı girişilen küçük çaplı muharebelerde yer almış ve Rum isyancıların sancağını taşımıştır. Ölene kadar Rum olarak kalmayı tercih etmiştir. Spiliadis, Osman'ın bu tutumundan dolayı Rum isyancıların da Müslüman Arnavutların da isyanı destekleyebileceği değerlendirmesinde bulunmuştur.⁸²

Spiliadis'in verdiği bilgiye göre Rum Hükümeti iyi ilişkiler içerisinde olduğu Arnavut kökenli Koniçalı İslambey'e, İnebahtı'da olmasından dolayı 3 Ocak 1829 tarihinde kendisine yazı göndermişti. İslambey'e gönderilen yazıda İnebahtı civarındaki kalelerin Rum isyancılar tarafından karadan ve denizden muhasara altına alınacağını dolayısıyla Rum Hükümeti'nin Rum dostu olan İslambey'e, hanesine ve evine zarar verilmemesi hususunda dikkat edeceği bildirilmiş fakat bunun gerçekleşmesi için İslambey'den İnebahtı'nın mukavemetsiz şekilde teslimini talep etmiştir. Rum isyancılar, 2.500 direnişçi ile İnebahtı civarındaki kaleleri muhasara altına alarak Arnavut askerlere teslim olmaları halinde kendilerine ve ailelerine zeval gelmeyeceğini bildirmiştir. Kalelerin iç kısım-

⁸⁰ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 2, 452.

⁸¹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 1, 226.

⁸² Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 2, 502.

larında bulunan 100 Arnavut asker teslim olmak yerine çatışmayı tercih etmiştir. Fransız askerler çatışmaya dahil olmayıp gözlemlemekle yetinmiştir. 13 Mart 1829'da Arnavut askerlere mukavemet göstermenin bir faydası olamayacağını anlayınca Rum isyancılarla bir antlaşma yapmıştır. Yapılan antlaşmaya göre Arnavut askerler, haneleri, silahları ve hayvanları ile birlikte Rum isyancıların esiri olmayı kabul etmiştir. Esir olarak alınan Müslüman Arnavutlar güvenli bir şekilde Avlonya'ya gemilerle sevk edilmeyi kabul etmiştir. Rum isyancıların elebaşısı Paparrigopoulos, 20 Mart 1829 tarihinde kale kumandanlarından Hacı İbrahim Bey'e kaleyi teslim etmelerini bildirmiştir. Rum isyancılar, İbrahim Paşa'nın İslambey ve diğer beyler arasındaki husumetleri bildiği için İnebahtı'yı teslim edeceği kanaatine varmışlardır. Hacı İbrahim Paşa Rum isyancıların teklifini kabul etmediği gerekçesiyle çatışmalar devam etmiştir. Türklere büyük zayıf verdiren Rum isyancılar, Türklerin erzak eksikliği çektiğini tespit etmiştir. Fransızların, Rum isyancılara yardım etmesiyle Hacı İbrahim Paşa zor durumda kalmıştır. Yanya'dan takviye kuvvet isteyen İbrahim Paşa'ya yardım gelmeyince paşa Rum isyancılar ile anlaşmak zorunda kalmıştır. Paparrigopoulos, İslambey'e göndermiş olduğu yazıda Hacı İbrahim Paşa'yı ve diğer beyleri kaleyi teslim etmeleri için ikna etmesini tavsiye etmiştir. İslambey de Hacı İbrahim Paşa'yı ikna edip İnebahtı'nın 28 Nisan 1829'de Rum isyancılara teslim edilmesini sağlamıştır. Sözü edilen tarihte kaleye Rum isyancıların bayrağı çekilmiştir. Spiliadis'in ifadesine göre isyancılar, muhasara altına aldıkları kaleleri ele geçirmek için İslambey'i bir aracı olarak kullanmaya çalışmışlardır.⁸³

4. SPİLİADİS'İN HATIRATINDA YUNANİSTAN KRALLIĞI DÖNEMİNE DAİR ALGI VE GÖZLEMLER

4.1. Spiliadis'in Hatıratında İoannis Kapodistrias'ın Türk Emlaklarına Dair Politikaları Hakkında Algı ve Değerlendirmeler

İoannis Kapodistrias, 5 Şubat 1829'da Spiliadis'i Spiridon Trikupis'in yerine Yunanistan'ın başbakanı olarak atamıştır. İcra etmiş olduğu başbakanlık görevine paralel olarak Dışişleri Bakanlığı

⁸³ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 163-165.

ve Ticaret Bakanlığı görevlerini de sürdürmüştür.⁸⁴ Spiliadis'e göre *Kapodistrias'ta Sokrat'ın ahlakı, Themistokles'in vatanseverliği ve Aristidis'in adaleti* vardı. Kapodistrias'ın ölene kadar dinine bağlı ve sadık bir Hristiyan olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Yunanistan Krallığı, Londra Antlaşması (3 Şubat 1830) ile gemilerle ticaret yapma hakkına sahip olmuştur. Yunan ticaret gemileri Osmanlı Devleti ile ticaret yapma hakkı elde edip İstanbul'a seyahat edecek olan ticaret gemilerinde Yunan bayrağı bulundurma hakkına sahip olmuştur. Rum İsyanı'nın sona ermesiyle harabeye dönen Mora'nın tekrar kalkınması amacıyla halk zeytin, elma ve üzüm üretimine teşvik edilmiş; Mora genelinde atölyeler açılmıştır. Ayaklanmaya katılan isyancılara vatandaşlık verilmiştir. Başkan, vatandaşlık verdiği Rumlara 20.000 adet palmiye fidanı hediye etmiştir. Osmanlı Döneminde (1460-1830) Mora'da Osmanlı Vergilendirme Sistemi dışında başka bir malî düzen halk tarafından bilinmemekteydi. Osmanlı Vergi Sistemine alternatif bir sistem tesis edip uygulayamadığı için Türk hâkimiyetindeki vergilendirme düzeni bir müddet daha kullanılmıştır. Yunanistan Başkanı İoanis Kapodistrias, Rum İsyanı'na katılan Rumlara Mora ve Atina'daki kamulaştırılan Türklerin mülklerini cüzi bir vergi karşılığında kiralamıştır. Türklerin evleri ve arazilerine yerleşen Rum isyancılar, sekiz yıl boyunca Yunanistan Krallığı'na ev ve arazilerin vergilerini ödemeleri şartıyla bu mekânların sahipleri olmuştur. Mülklerini terk etmek istemeyen Müslümanlar, Hristiyan olmaları şartıyla mülklerinde ikamet etmek hakkına sahip olmuşlardır. Kapodistrias Hükümeti Ortodoksluğu kabul eden Müslüman Türklere mülklerini iade etmiştir.⁸⁶ İoannis Kapodistrias; Avrupa devletlerinin elçilerinin 1821 yılı öncesinde Mora, Orta Yunanistan ve Eğriboz'da Osmanlı Devleti'ne ait vakıf, tımar, zeamet, hisarlar, ordugâhlar, devlet daireleri, Türklerin evleri ve arazileri hakkında izahat istemesinden dolayı yabancı devletlerin büyükelçilerine konuyla ilgili yazı göndermiştir. Yunanistan Krallığı, Müslümanlara ait mülk ve vakıf arazilerinin tazminatını geciktirip ödememiştir.⁸⁷

⁸⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 41.

⁸⁵ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 43-44.

⁸⁶ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 260, 266-267.

⁸⁷ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 112-113.

4.2. Spiliadis'in Yunan Kralı I. Otho Dönemine Ait Algı ve Gözlemleri

Spiliadis, Kapodistrias'ın 27 Eylül 1831 tarihinde uğradığı suikast sonucu öldürülmesinin ardından Yunanistan İdari Komitesinin Başkanı (27 Eylül 1831) seçilmiştir. Kapodistrias'ın yerine geçici olarak iktidara gelen Augoustinos, 28 Mart 1832'de vazifesinden istifa etmiştir. Spiliadis, 1832 tarihinde siyasî kariyerine son vermiştir. Siyasî kariyerine son veren Spiliadis, Yunan Kralı Otho'ya karşı muhalif çizgide siyaset izlemeye devam etmiştir. 25 Mayıs 1834 tarihinde Theodoros Kolokotronis ile Dimitris Plapoutas'ın idam ile yargılandığı mahkemeyi eleştirmiş ve hükümete karşı tavır almıştır. Mahkemeye bir tepki olarak 28 Temmuz 1834'te Kral I. Otho'nun siyasî danışmanı olan Joseph Ludwig Graf von Armanberg'e karşı bir isyan teşebbüsünde yer almıştır.⁸⁸ Yunan Kralı I. Otho'ya karşı isyana katılanların bir kısmı idam cezasına çarptırılırken bir kısmı da serbest bırakılmıştır. İsyana karışan Mitropetrovas idam edilmiş, Tsiambalis ömür boyu hapse mahkûm edilmiş, Spiliadis ise suçsuz bulunduğu için serbest bırakılmıştır. 24 Nisan 1839 tarihinde Filortodoks Cemiyeti hükümet tarafından ifşa edilmiştir. Yunan jandarmaları, Kapodistrias'ın kardeşi Georgios Kapodistrias'ın evine baskın yaptıktan sonra cemiyetle ilgili dokümanları ele geçirmişlerdir. Ele geçirilen dokümanlarda *Hristiyanlığın savunulması, iç siyasette değişim ve dış siyasette Yunanistan Krallığı'nın Türk vilayeti haline getirilmesinin engellenmesi için mücadele etmek* ibareleri yer almıştır. Spiliadis'e cemiyetin kurucu üyesi olması hakkında birtakım suçlamalar yöneltilmiştir. İoannis Kolletis'in cemiyetin Rusya ile bağlantısı olduğu iddiasında bulunması, cemiyetin dağılmasına sebep olmuştur.⁸⁹

Anadolu, Yunanistan Krallığı'nın ilk başkenti olduktan sonra Yunan Ulusal Parlamentosu⁹⁰ bu şehirde açılmıştır. Sonra bu şeh-

⁸⁸ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 47, 51.

⁸⁹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 52-53.

⁹⁰ Anadolu şehrinde yer alan Ağa Paşa Camii 1832 tarihinde kurulan Yunanistan Krallığı'nın ilk meclis binası olarak kullanılmıştır. Yunan Ulusal Meclis binası hakkında detaylıca bilgi için bkz. Kalliopi Amigdalou ve İlias Kolomvos, *Η Μετάβαση από το Οθωμανικό στο Ελληνικό Κράτος στη χωρική διάσταση: Το Τζαμί του Ναυπλίου που μετασκευάστηκε στο πρώτον εν Ελλάδι Βουλευτήριον 1825* (Osmanlı Devleti'nden Yunan Devleti'ne Geçişin Mekânsal Boyutu: 1825 Yılında Anadolu

re yerleşen Spiliadis, ekonomik durumu kötü olmasına rağmen başkentteki Fransız elçisi Ruan'a ait üç odalı ve bir zemin kata sahip evde eşi ve dört çocuğu ile birlikte yaşamıştır. 1840'ta Yunanistan Krallığı'nın Ekonomi Bakanı Georgios Karagiannaopulos'un girişimleri sayesinde Rum İsyanı sürecinde ve Yunanistan Krallığı'na yapmış olduğu katkılardan dolayı aylık 53-54 drahmi maaşa bağlanmıştır. 20 Mayıs 1842'de Yunan Kralı, devlete yapmış olduğu hizmetlerden dolayı kendisine tapınak şövalyelerini temsil eden altın haç takdim etmiştir. Yunan Kralı ile arası düzelmeye başlayan Spiliadis'e 10 Şubat 1844 tarihinde yine kral tarafından Rum İsyanı mücadelesini temsil eden gümüş haç hediye edilmiştir. Spiliadis 1843-1855 yılları arasında devlet tarafından kendisine yapılan yardımlar ile hayatını idame ettirmiştir. 1853'ten sonra emekli maaşına bağlanmıştır. Öte yandan Spiliadis birçok kez kralın karşısına çıkıp ekonomik durumunu arz etmiş olsa dahi istediğini elde edememiştir. Kral her defasında hükümetini ve siyasetini destekleyip desteklemediğini sorduğunda üstü kapalı cevaplar vermesinden dolayı ekonomik yardım alamamıştır.⁹¹

SONUÇ

Nikolaos Spiliadis, *Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar* isimli dört ciltlik anılarında Rum İsyanı ve Yunan Krallığı'nın kurulmasına dair izlenimlerini okuyucuyla paylaşmıştır. Spiliadis, Yunanlı tarihçiler tarafından Rum İsyanı'nın gerçek tarihçisi olarak değerlendirilmektedir. Ancak Spiliadis, Rum isyancıların siyasî kanadında yer almasından dolayı hatıratını taraflı bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Genellikle Türkler hakkında olumsuz algıları vurgulayan Spiliadis, Rumlar hakkında ise olumlu algıları öne çıkartmıştır. Yunanistan'da Spiliadis'in hatıratı hâlâ Rum İsyanı sürecini detaylıca izah eden önemli bir kaynak eser olarak kabul edilmektedir. Kapodistrias Hükümeti'nde aktif rol alan Spiliadis, Kapodistrias'ın suikaste uğramasından sonra Yunanistan Kralı I. Otho tarafından muhalif olarak algılandığı için siyasî kariyerini sonlandırmak mecburiyetinde kalmıştır. Dolayısıyla yazarın hatıratının genç kuşaklara aktarılması süreci uzamıştır. Spiliadis'in Yunan Kralı I. Otho ile olan ilişkisi 1840 tarihi itibarıy-

Camiî'nin Yunanistan'ın İlk Parlamento Binasına Dönüştürülmesi", *Ta Ιστορικά (Tarih Metinleri)*, 67 (2023): 74.

⁹¹ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 54-58.

la düzelmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Yunan Kralı ile ilişkilerini pekiştiren Spiliadis el yazmalarının ve notlarından oluşan anıların ilk cildini 1851'de, ikinci cildini 1852 ve üçüncü cildini 1857'de yayımlamıştır. Spiliadis'in ömrü vefa etmediği için diğer el yazma nüshalarını bir cilt halinde yayımlayamamıştır. Hatıratın dördüncü cildi ölümünden 103 yıl sonra 1971 tarihinde yayımlanmıştır.

Spiliadis, isyan sürecine dair yazdığı anılarında Müslüman din adamlarının Müslümanları Rumlara karşı kıskırttıklarını vurgulamıştır. Sultan II. Mahmud'un isyancılara karşı cihad ilan etmesinin ise Avrupa devletleri nezdinde isyanı meşrulaştırdığını ve din savaşı olarak algılanmasına sebep olduğu değerlendirilmektedir. Buna mukabil Rum isyancılar da kilise ve Doğu Hristiyanlığını İslâm'a karşı kullanmıştır. Spiliadis; İngiltere, Fransa ve Rusya gibi Avrupalı güçleri isyana yardım etmekte geç kaldıkları ve yeterince destek vermedikleri konusunda eleştirmiştir. Hatıratta İslam ve Hristiyanlık vurgusunun yapılması ise isyanın başkaldırı boyutundan çıkıp dinî boyuta taşındığını ortaya koymaktadır. Spiliadis, Mora dışında yaşayan Rumların Osmanlı boyunduruğundan kurtulmalarının elzem olduğu algısını oluşturmak istemiştir. Bu bağlamda Patrik V. Grigorios'un Rum İsyanı'nı engelleyemediği gerekçesiyle suçlanıp idam edilmesi Rum İsyanı'nın genişlemesine yol açmıştır. Patriğin idamı Avrupa kamuoyunda da Ortodoks Rumların katledildiği algısını oluşturmuştur. Rum isyancılar tarafından *Bizans* kavramı Rum İsyanı'nı kültürel boyuta taşımak için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda yazar, kavramlar üzerinden isyancıları ve Avrupa devletlerini etkilemeye çalışmıştır.

Hatıratın muhteiyatının birer parçası olan Sultan II. Mahmud, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ahmed Hurşid Paşa, Tepedelenli Ali Paşa gibi aktörlerin üstlenmiş oldukları vazifeler hakkında detaylıca bilgi verilmiştir. İsyana olan katkıları ve zararları değerlendirilmiştir. Yazar, eserlerinde Osmanlı Devleti'ndeki Arnavut paşaların ve Osmanlı ordusunda vazifeli olan Arnavut komutan ve askerlerin Rum isyancılarla işbirliği yapma sebeplerini açıklamıştır. Spiliadis, Rum isyancı gruplar arasındaki Hristiyan Arnavut askerlerin Osmanlı ordusundaki Müslüman Arnavut askerleri ikna edip işbirliği yaparak Tripoliçe'nin ele geçirilmesini kolaylaştırdığını iddia etmiştir. Bu bağlamda Arnavutlara karşı olumlu algılar

beslemesi ve onları övmesi Arnavut askerlerin isyana katkı sağladıkları algısını oluşturmaktadır. Buna göre Türkler hakkında menfi düşünceler zikrederken Arnavutlar hakkında olumlu fikirler taşımaktadır. Spiliadis, Rum isyancıların kendi aralarında çekişmelerini isyanın uzaması şeklinde yorumlamıştır. Yunanistan Krallığı'nı terk etmeyen Müslüman Türklerin vaftiz olup Hristiyan olmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir.

Spiliadis'in Tripoliçeli olması ve akrabalarının çoğunu Tripoliçe kuşatması sırasında kaybetmesinden dolayı anılarında en çok Tripoliçe Katliamı üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Rum isyancıların katliam esnasında vicdan azabı çektikleri fakat Rum papazlarının isyancıları teselli etmeleri sonucu yaptıklarından dolayı pişmanlık duymadıkları gözlemlenmektedir. Spiliadis, Sakız Adası'ndaki Rum başkaldırısının Osmanlı Devleti'ni Avrupalı devletler karşısında zor durumda bıraktığını ifade etmiştir. Girit Adası'nda Rumların isyana destek verdiklerini belirten yazar, Kıbrıslı Rumların Osmanlı Hükümeti'nin erken müdahalesiyle isyana tam mahiyetiyle destek veremediğinden de yakınmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı kuvvetlerine yardıma gelmesiyle Rum isyancıların elde etmiş oldukları kazanımları kaybetmeye başladığını izah etmiştir. Nitekim 1826 yılından itibaren İngiltere, Fransa ve Rusya Rum isyancıları desteklemeye başlayınca Osmanlı ve Mısır kuvvetleri Mora'da güç kaybetmiştir. Navarin Bozgunu ile Osmanlı ve Mısır donanması imha edilmiştir. Spiliadis, 1827 Navarin Baskını'nı Rum İsyanı sürecinin son safhalarından birisi olarak algılayıp Osmanlı Devleti için Mora'da sonun başlangıcı olarak değerlendirmiştir.

Yazar, Sultan II. Mahmud'un Rusya'ya karşı zayıf durumda kaldığı gerekçesiyle Rusya'nın isteklerini kabul etmek zorunda kaldığını belirtmiştir. İngiltere, Fransa ve Rusya Londra Antlaşması'yla yeni kurulacak olan Yunanistan Krallığı'nın sınırlarını belirlemeye çalışmıştır. Kapodistrias Hükümeti Yunanistan sınırlarına Atina, Eğriboz, Girit ve Sisam adalarının dâhil edilmesi için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Avrupa devletleri Girit ve Sisam'ı Osmanlı Devleti'ne bırakırken Mora, Atina, Kiklad Adaları kısmını ve Eğriboz Adası'nı Yunanistan Krallığı'na dâhil etmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda Türklerin Ruslara mağlup olmasıyla Osmanlı Devleti, Edirne ve Londra antlaşmalarıyla Yunan

Krallığı'nın kurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır. Yunanistan Krallığı'nın kurulması Balkan coğrafyasında Ortodokslar tarafından örnek alınmıştır. Bu doğrultuda Balkanlardaki Ortodokslar, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını elde etmek için asiler gibi Rum isyancı gruplar oluşturup Osmanlı Devleti'ne isyan etmeye başlamışlar ve Avrupa devletlerinin de desteğini kazanıp bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Amigdalou, Kalliopi ve Kolovos, İlias. "Η μετάβαση από το Οθωμανικό στο Ελληνικό κράτος στη χωρική διάσταση: Το Τζαμί του Ναπλίου που μετασκευάστηκε στο πρώτον εν Ελλάδι βουλευτήριον 1825." (Osmanlı Devleti'nden Yunan Devleti'ne Geçişin Mekânsal Boyutu: 1825 Yılında Anabolu Camiinin Yunanistan'ın İlk Parlamento Binasına Dönüştürülmesi). *Τα Ιστορικά (Tarih Metinleri)*. 67 (2023): 58-76.

Bayrak, Meral. "1821 Mora İsyanı ve Yunanistan'ın Bağımsızlığı." Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, 1999.

Enian, Dimitrios. *Απομνημονεύματα (Hatıralarım)*. Atina: Pelekanos, 2011.

Filikou, Amvrosios Frantzis. *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος αρχομένη από του ετους 1715, και λήγουσα το 1837 (Yeni-den Doğmuş Yunanistan'ın 1715'ten 1837'e Kadar Olan Tarihinin Özeti)*. Atina: Vittoria tou Konstantinou Kastorhi kai Sintrofias, 1839.

Fotakos, Fotios Hrisanthopoulos. *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως (Yunan İsyanına Dair Hatıralar)*. C. 1, Selanik: Pelekanos, 2011.

Khouliarakis, Mikhail. *Η Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος 1821-1971 (1821-1971 Yunanistan'ın Coğrafi, İdari ve Demografik Gelişimi)*. C. 1. Atina: Ethniko Kentro Kinonikon Erevnon, 1973.

Kiel, Machiel. "Tripoliçe." Ankara: TDVİA, 2012. C. 41. 314-315.

Kolektif. *Η Ελληνική σημασία της Μακεδονίας (Makedonya'nın Yunanca Anlamı)*. Atina: Anesti, 1904.

- Milas, Herkül. *Yunan Ulusunun Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Öreñç, Ali Fuat. *Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*. İstanbul: Babiali Kültür Yayınları, 2022.
- Palaion Patron Germanos. *Υπομνήματα περί της επαναστάσεως της Ελλάδος από το 1820 μέχρι του 1823 (1820'den 1823'e Kadar Yunan Devrimi Üzerine Notlar)*. Atina: Petros Mazaris, 1837.
- Simopoulos, Kiriakos. *Πώς είδαν οι Ξένοι την Ελλάδα του '21 (Yabancılar '21 Yunanistan'ını Nasıl Gördü)*. C. 1, Atina: İdiotiki Ek-dosi, 1979.
- Spiliadis, Nikolaos. *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar)*. C. 1. Atina: X. Nikolai-dou Filadelfeos, 1851.
- Spiliadis, Nikolaos. *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar)*. C. 2. Atina: X. Nikolai-dou Filadelfeos, 1852.
- Spiliadis, Nikolaos. *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar)*. C. 3. Atina: X. Nikolai-dou Filadelfeos, 1857.
- Spiliadis, Nikolaos. *Απομνημονεύματα διά να χρησιμεύσωσιν εις την νέαν ιστορίαν της Ελλάδος (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar)*. C. 4. Atina: X. Noti Kra-
via, 1971.
- Spiridon, Trikoupi. *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης (Yunan İsyanı Tarihi)*. C. 2. Atina: 24 Grammata, 2020.
- Suçıkar, Tarkan. "XV-XVII. Yüzyıl Osmanlı Kaynaklarında Yıldırım Bayezid ve Timur Algısı." *Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmed Vakıf Üniversitesi*, 2014.
- Ünal, Başak. (2023). "Yunanca Kaynaklara Göre Yunan İsyanın İlk Dönemlerinde Yedi Ada." *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 13 (2023): 241-271.

Vakalopoulos, Athnasios. *İστορία του νέου Ελληνισμού (Çağdaş Hele-
nizm)*. C. 5. Selanik: Ant. Stamouli, 1980.

Verrarou, Stavroula. "Οι κτηματικές αποζημιώσεις των
νεοφώτιστων (Yeni Hristiyanların Mülklerinin Tazmini)
1830-1853." *Τα Ιστορικά (Tarih Metinleri)*. 76 (2023): 63-90.

Vournas, Tasos. *İστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας (Yakın Dö-
nem ve Çağdaş Yunanistan Tarihi)*. C. 1. Atina: Pataki, 1997.

EKLER

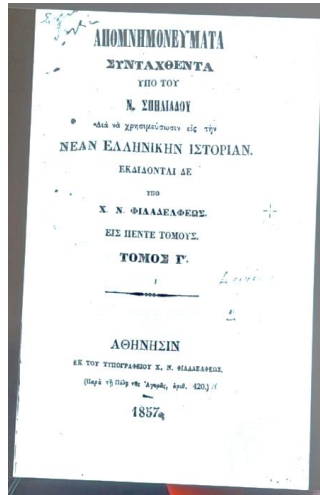
Resim 1

Nikolaos Spiliadis.⁹²

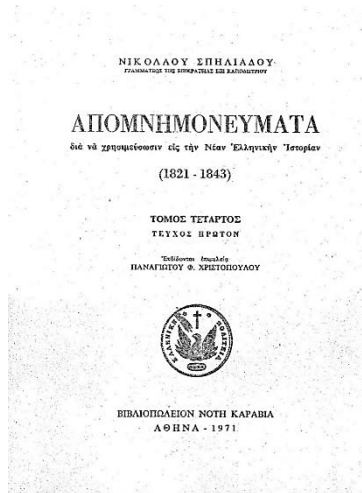
Resim 2

⁹² Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 1.

Nikolaos Spiliadis'in Hatratının III. Cildi.⁹³

Resim 3

Nikolaos Spiliadis'in Hatratının IV. Cildi.⁹⁴

Resim 4

⁹³ Nikolaos Spiliadis, *Απομνημονεύματα διὰ τὰ χρησιμεύσασιν εἰς τὴν νέαν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος (Yunanistan'ın Yeni Tarihinde Faydalı Olması Maksadıyla Yazılmış Hatıralar)* Atina: X. Nikolaidou Filadelfeos, 1852), C. 3, 1.

⁹⁴ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 1.

Bu el yazması nüshada 6 Temmuz 1827 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması'ndan bahsetmektedir. Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin Rum Hükümeti ile Osmanlı Hükümeti'ni uzlaştırmak amacıyla diplomatlarını İstanbul'a göndermelerine dair bilgi verilmektedir.⁹⁵

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

⁹⁵ Spiliadis, *Απομνημονεύματα...*, C. 4, 81.

**BALANCING IDENTITY AND LIBERTY:
A COMPREHENSIVE ANALYSIS OF LIBERAL
NATIONALISM**

**KİMLİK VE ÖZGÜRLÜĞÜ DENGелеMEK:
LIBERAL MİLLİYETÇİLİĞİN KAPSAMLI BİR ANALİZİ**

Ali ÇİÇEK

*Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
Yıldızeli Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü,
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı,
alicicek@mail.com, ORCID: 0000-0001-9875-2400..*

Geliş Tarihi: 3 Ağustos 2024; **Kabul Tarihi:** 13 Ekim 2024

Received: 3 August 2024; **Accepted:** 13 October 2024

ABSTRACT

Nationalism studies examine political and cultural nationalism as fundamental frameworks for understanding nation-building and identity formation. Political nationalism emphasizes the importance of sovereignty, self-determination and governance structures that support these principles. In contrast, cultural nationalism focuses on preserving and promoting shared heritage, language and traditions that define a community's distinctive identity. Liberal nationalism, on the other hand, seeks to balance collective identity with the protection of individual rights and freedoms and seeks to harmonize these elements in a democratic context. Leading thinkers such as Yael Tamir, David Miller and Will Kymlicka have engaged in rigorous debates about the merits and challenges of liberal nationalism. These thinkers address the complexities and tensions that arise in different and pluralistic contexts regarding liberal nationalism and explore its potential to promote inclusive and harmonious societies. One critical debate focuses on the applicability of liberal nationalism, particularly in societies with significant ethnic, cultural and religious diversity. This article aims to fill an important gap in the literature by providing a comprehensive analysis of the strengths and weaknesses of liberal nationalism. It compares this ideology with other forms of nationalism,

such as ethnic and civic nationalism, providing a nuanced understanding of its distinct features and potential benefits. The article also assesses the applicability of liberal nationalism through literature reviews. By examining the theoretical foundations and practical implications of liberal nationalism, this study offers a perspective on its role in contemporary democracies. It highlights how liberal nationalism can be a viable framework for nation-building that respects collective identity and individual rights and offers a balanced approach to governance in increasingly diverse societies.

Keywords: Liberalism, Nationalism, Liberal Nationalism, Identity, Liberty.

ÖZET

Milliyetçilik çalışmaları, ulus inşası ve kimlik oluşumunu anlamak için temel çerçeveler olarak siyasi ve kültürel milliyetçiliği incelemektedir. Siyasi milliyetçilik egemenliğin, kendi kaderini tayin hakkının ve bu ilkeleri destekleyen yönetim yapılarının önemini vurgular. Buna karşılık kültürel milliyetçilik, bir topluluğun kendine özgü kimliğini tanımlayan ortak miras, dil ve geleneklerin korunması ve desteklenmesine odaklanır. Liberal milliyetçilik ise kolektif kimlik ile bireysel hak ve özgürlüklerin korunması arasında denge kurmaya çalışarak bu unsurları demokratik bir bağlamda uyumlaştırmaya çalışmaktadır. Yael Tamir, David Miller ve Will Kymlicka gibi önde gelen düşünürler, liberal milliyetçiliğin yararları ve zorlukları hakkında titiz tartışmalar yürütmektedir. Bu düşünürler, liberal milliyetçiliğe dair farklı ve çoğulcu bağlamlarda ortaya çıkan karmaşıklıkları ve gerilimleri ele alırken, kapsayıcı ve uyumlu toplumları teşvik etme potansiyelini araştırmaktadır. Kritik tartışmalardan biri, özellikle önemli etnik, kültürel ve dini çeşitliliğe sahip toplumlarda liberal milliyetçiliğin uygulanabilirliğine odaklanmaktadır. Bu makale, liberal milliyetçiliğin güçlü ve zayıf yönlerinin kapsamlı bir analizini sunarak literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu ideolojiyi etnik ve sivil milliyetçilik gibi diğer milliyetçilik biçimleriyle karşılaştırarak farklı özelliklerinin ve potansiyel faydalarının incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Makale ayrıca, liberal milliyetçiliğin uygulanabilirliğini literatür taramaları ile değerlendirmektedir. Liberal milliyetçiliğin teorik temellerini ve pratik sonuçlarını inceleyen bu çalışma, çağdaş demokrasilerdeki rolüne ilişkin bir perspektif sunmaktadır. Liberal milliyetçiliğin ulus inşası için hem kolektif kimliğe hem de bireysel haklara saygı duyan ve giderek çeşitlenen toplumlarda yönetim için dengeli bir yaklaşım sunan nasıl uygulanabilir bir çerçeve olabileceğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Milliyetçilik, Liberal Milliyetçilik, Kimlik, Hürriyet.

INTRODUCTION

In the study of nationalism, political and cultural nationalism serve as fundamental frameworks for understanding how nations

and national identities are constructed and maintained. Political nationalism focuses on the sovereignty and self-determination of a nation-state, emphasising political unity and governance. In contrast, cultural nationalism centres on preserving and promoting a nation's cultural heritage, language, and traditions. These concepts are integral to the theory of liberal nationalism, which attempts to synthesise elements of both political and cultural nationalism within a liberal democratic framework. Liberalism and nationalism are two powerful and often antagonistic ideologies of modern political theory. While liberalism emphasises individual rights, freedom and universal values, nationalism usually focuses on collective identity, national autonomy and cultural cohesion. Although these two ideas are often thought to conflict with each other, some important thinkers of modern political theory have developed the concept of 'liberal nationalism' by combining these two ideologies.

Liberal nationalism is an ideology that seeks to balance a nation's collective identity and unity with the protection of individual rights and freedoms. Scholars such as Yael Tamir, David Miller, and Will Kymlicka have extensively debated the merits and limitations of this theory, exploring its potential to harmonise national solidarity with liberal democratic values. Despite its theoretical appeal, liberal nationalism faces criticisms regarding its practical applicability and internal coherence, particularly in multi-cultural and multi-ethnic societies. With roots in the traditions of Enlightenment, rationalism, liberalism and republicanism, liberal nationalism was developed by early liberal nationalist political thinkers such as Joh Stuart Mill, Ernest Renan and Giuseppe Mazzini. It is a political conception of nationalism that is compatible with the fundamental values of liberalism such as freedom, equality, tolerance, individual rights and democratic governance, that is xenophobic and inclusive rather than exclusive. Both the early liberal nationalists mentioned above and contemporary liberal nationalists such as Yael Tamir, Davil Miller and Will Kymlicka have sought to justify the value of national identity by arguing that individuals need national identity to lead meaningful autonomous lives, and liberal democracies need national identity to function well (Tok, 2013: 266-67).

Liberal nationalism, a relatively new concept, represents a political approach that both protects individual freedoms and acknowledges the importance of national identity. Proponents of this theory argue that national identity plays a significant role in individuals' social lives and self-realization while asserting that this identity does not conflict with liberal values. Liberal nationalism views national identity not as a tool of oppression, but as a fundamental element of individual freedom and democratic participation. Liberal nationalism contends that nationalism is not inherently aggressive or exclusionary; rather, it creates a sense of community in which individuals can better express themselves. According to this understanding, individuals need a kind of common cultural framework to maintain their social lives, and this framework is often provided through national identity. However, this does not mean advocating for an exclusionary nationalism; on the contrary, it demonstrates that national identity can be compatible with individual rights within the framework of liberal values.

The number of studies on liberal nationalism theory is quite limited. Tamir, Miller and Kymlicka are known as contemporary theorists of liberal nationalism theory. The liberal nationalism theory of these authors will be analysed in detail in the following sections of the study. In addition to these authors, *In Defence of Liberal Nationalism*, Lind (1994) argues that the theory of liberal nationalism makes it possible for nation-states to accommodate different ethnic or cultural groups. In this work, Lind emphasises the right of nations to self-determination through liberal nationalism and opposes the domination of one group over another. The simple idea that every nation should have its own state accompanied by the corollary that one ethnic or cultural group should not collectively rule over another has been the most powerful full political force of the past two hundred years as discussed by the author. Lind argues that nationalism remains a powerful political force on a global scale and that every nation should ideally have its own state. Facilitating this is the liberal theory of nationalism. According to Moore (2001), liberal nationalism theory argues that shared national identity promotes liberal justice and democratic governance, enhancing social justice

and citizen participation within representative institutions. The author examines a prominent normative defence of nationalism, which links shared nationality with the attainment of the goods of liberal justice and democratic governance and argues that there is a close relationship between democracy and shared national identity. According to Moor, the two most important contributions of liberal nationalism to political theory are the following: Shared nationality promotes liberal justice and democratic governance and national identity aids representative institutions and citizen participation.

Hechter (2024) points out that the ideology of nationalism can be quite functional and compatible with a democratic political regime if restraining measures are taken. According to him, nationalism is not an ideology that should be rejected wholesale, and it has often followed a synchronous course with democracy and liberalism. Restraining nationalism and synthesising it with liberalism can offer a political system that can yield very positive results in the age of nation states. For this, he proposes policies such as co-socialisation, various arrangements in electoral systems, federation structures, and strong decentralised structures (Hechter, 2024: 203-230). In line with his proposals, Hechter argues that an inclusive nationalism that is compatible with liberal democracy is possible. Although the author does not diagnose the system that prioritises these nationalist-liberal values as liberal nationalism, his ideas contribute to the theory of liberal nationalism.

Tok (2013), in his study titled *Liberal Nationalism*, argues that nationalism and liberalism have struggled together for the establishment of nation states in the historical process, that the nation state, which is a homogenous political unit, provides the political and social conditions in which liberal democracy can function best, and that under these conditions, liberal nationalism theory can successfully synthesise these two seemingly different political currents. According to Tok, liberal nationalism is an understanding of nationalism based on the universal principles of rationalism, progress and individual autonomy, which are the universal principles of enlightenment, and this understanding adopts the existence of fundamental rights and freedoms based on a common humanity (Tok, 2013: 269). Tok is of the opinion that democracy will be of better quality thanks to the homogeneity of

the nation-state in terms of common national language, culture and identity (2013: 283). Therefore, Tok's study argues that liberalism and nationalism can be synthesised, and a successful model can be put forward.

Although there are some sources in the literature that can be seen as a kind of synthesis of liberalism and nationalism and that these two ideologies can be a model in harmony with each other, there is no work that analyses Tamir, Miller and Kymlicka's arguments for liberal nationalism together by using a comparative method, revealing the similarities and differences in the way contemporary thinkers view this concept. Therefore, it has been determined that there is such a gap in the relevant literature. This article aims to fill a gap in the literature by providing a comprehensive analysis of liberal nationalism through the lenses of political and cultural nationalism. It will critically examine liberal nationalism's strengths and weaknesses and compare it to other forms of nationalism. It will also explore whether liberal nationalism can be considered a romantic ideal or a feasible political theory. The methodology involves a thorough review of existing literature and theoretical frameworks and an analysis of historical and contemporary examples. The following sections will delve deeper into the typologies of nationalism, the theoretical underpinnings of liberal nationalism, and the ongoing debates about its viability. This structured approach will offer a nuanced understanding of how liberal nationalism operates at the intersection of political and cultural nationalism and its implications for modern democratic societies.

1. NATION, NATIONALISM AND DISTINGUISHING POLITICAL AND CULTURAL NATIONALISM

The concepts of nation and nationalism are central to understanding the dynamics of identity, sovereignty, and statehood. A nation is often defined as a group of people who share common cultural traits, language, and historical experiences. In contrast, nationalism is the ideological movement that seeks to promote and sustain a nation's interests and identity. Nationalism can be broadly classified into various typologies, including political and cultural nationalism, each with distinct characteristics and objectives. The concepts of nation and nationalism have been

extensively studied, yielding a vast body of literature. Since the 19th century, these topics have remained central to academic inquiry, reflecting their enduring relevance and complexity. Prominent thinkers such as John Stuart Mill, Ernest Renan, Ernest Gellner, Anthony Smith, Hans Kohn, Eric Hobsbawm, Elie Kedourie, Benedict Anderson, and Azar Gat have significantly shaped the discourse on nations and nationalism. Their perspectives have been widely accepted and frequently cited, providing foundational insights into the typologies and theories of nationalism. This study also aims to evaluate these thinkers' perspectives on the concepts of nation and nationalism, examining their views through both cultural and political lenses.

John Stuart Mill, a 19th-century English philosopher, defines nation as *a portion of mankind united amongst themselves by common sympathies which did not exist between them and any others* (Smart, 1992). Mill emphasised the importance of shared identity and collective sentiments, which unite people within a nation. He believed that national identity was crucial for political stability and effective governance and argued that a government was more likely to succeed if it governed a nation rather than just a group of people. Mill's conceptualisation of nationalism leans toward civil nationalism, as he focused on the common political and civic values that unite people rather than ethnic or cultural homogeneity (Grader, 1985).

Ernest Renan, a French historian and philosopher, offers a seminal definition of a nation in his 1882 lecture *What is a Nation?* Renan argued that a nation is *a soul, a spiritual principle* formed by a shared legacy of memories and the will to live together. According to Renan, a nation is not based on race, language, or religion but on its people's shared history and collective experiences. He viewed nationalism as civic nationalism, emphasising individuals' voluntary association and consent to form a political community (Renan, 2018). Renan's definition highlights the importance of collective memory and shared aspirations in forming a national identity.

Ernest Gellner, a 20th-century philosopher and social anthropologist, defines nationalism as *a political principle which holds that the political and the national unit should be congruent* (Gellner,

2008). Gellner's theory posits that nationalism is a product of modernity, emerging from the need for social cohesion in industrial societies. He argued that nationalism is rooted in the need for a standardised, homogenised culture that facilitates communication and economic development (Hall, 1998). Gellner's perspective aligns more with civic nationalism, as he emphasised the role of state institutions and cultural homogenisation in forming national identity.

Anthony D. Smith, a prominent British sociologist, defines a nation as *a named human population sharing a historic territory, common myths and historical memories, a mass, public culture, a common economy and common legal rights and duties for all members* (A. Smith, 2013). Smith's ethno-symbolic approach highlights the importance of shared myths, symbols, and historical memories in constructing national identity. He distinguishes between civic and ethnic nationalism, arguing that modern nations often incorporate elements of both. Smith's work emphasises the deep historical roots and cultural dimensions of nationalism, positioning it as both a political and cultural phenomenon (Hutchinson & Smith, 1994; Smith, 2009).

Hans Kohn, a historian of nationalism, distinguishes between Western civic and Eastern ethnic nationalism. Kohn argues that civic nationalism, prevalent in Western Europe, is based on political and legal equality, citizenship, and shared values. In contrast, ethnic nationalism, common in Eastern Europe, is based on common ancestry, language, and culture. Kohn's definition highlights the ideological differences between civic and ethnic nationalism, emphasising the inclusive, democratic nature and the exclusive, ethnocentric nature of ethnic nationalism (Kohn, 1944).

A Marxist historian, Eric Hobsbawm defined nations as *invented traditions* constructed through social engineering and political manipulation (Hobsbawm & Ranger, 1992). Hobsbawm argued that nationalism is a modern phenomenon emerging from the socio-economic transformations of the Industrial Revolution. He viewed nationalism as a tool used by elites to create a sense of unity and legitimacy. Hobsbawm's analysis aligns with civic nationalism, as he emphasises the role of state institutions and political processes in constructing national identity (Hobsbawm, 2021).

Elie Kedourie, a British historian, defined nationalism as a political doctrine that holds that humanity is naturally divided into nations, each with the right to self-determination and sovereign statehood (Kedourie, 1993). Kedourie was critical of nationalism, viewing it as a destructive and irrational force. He argued that nationalism often leads to conflict and exclusion. Kedourie's perspective aligns more with civic nationalism, as he emphasised the political dimensions of nationalism and the principle of national self-determination (Kitromilides, 2005; Ozkirimli, 2017).

A political scientist and historian, Benedict Anderson defined nations as *imagined communities* socially constructed through shared experiences and media consumption (Anderson, 1983). Anderson argued that the rise of print capitalism and mass media facilitated the creation of a shared national consciousness. He emphasised the role of cultural and symbolic elements in constructing national identity. Anderson's definition is compatible with both civic and cultural nationalism as it emphasizes the importance of shared experiences and cultural production in the formation of national communities.

Azar Gat, a historian and political scientist, offers an evolutionary perspective on nationalism. He argues that nationalism is rooted in deep-seated human instincts for group solidarity and territoriality and that modern nationalism emerged from combining these ancient instincts with political and economic conditions (Gat, 2012). Gat's perspective bridges the gap between civic and ethnic nationalism, as he acknowledges the role of cultural heritage and political institutions in forming national identity.

These thinkers offer diverse and nuanced perspectives on nation and nationalism. While some, like Mill and Gellner, emphasise the civic and political dimensions, others, like Renan and Smith, highlight the cultural and historical foundations. The ongoing debate among these scholars reflects the complexity of nationalism as a social and political phenomenon, demonstrating its multifaceted nature and the interplay between civic and cultural elements. Understanding these perspectives is crucial for analysing contemporary nationalist movements and their implications for global politics. From this perspective, providing a detailed analysis of political and cultural nationalism will facilitate a better

understanding of the foundational grounds upon which the theorists above base their ideas.

Political nationalism emphasises creating and maintaining a sovereign state for a particular nation. It focuses on political unity, self-determination, and the governance structures necessary to achieve these goals (Çiçek & Taylan, 2023; Spencer, 2014). This form of nationalism is often associated with the establishment of nation-states and the pursuit of political autonomy. Thinkers such as John Stuart Mill and Ernest Gellner have contributed significantly to the discourse on political nationalism, highlighting its role in forming modern states and political identities. In contrast, cultural nationalism prioritises preserving and promoting a nation's cultural heritage, language, and traditions. It is concerned with maintaining a nation's distinct cultural identity, often in the face of external influences and internal diversity. Cultural nationalists argue that a solid cultural foundation is essential for a nation's survival and flourishing (Spencer, 2014). This perspective is evident in the works of Johann Gottfried Herder and Anthony D. Smith, who emphasise the importance of shared cultural symbols and practices in fostering national cohesion.

While political and cultural nationalism are often intertwined, they can be distinguished by their primary focus and objectives. Political nationalism is primarily concerned with the political and territorial aspects of nationhood, advocating for establishing and preserving a nation-state. Cultural nationalism, on the other hand, is more focused on the cultural and social dimensions of national identity, seeking to nurture and sustain a nation's cultural heritage (Uzun, 2020).

These distinctions are not mutually exclusive; they often complement each other. For instance, a political nationalist movement may draw on cultural symbols and traditions to rally support for political objectives. In contrast, a cultural nationalist agenda may seek political recognition and protection for cultural practices and institutions. The interplay between political and cultural nationalism is crucial for understanding the multifaceted nature of national identity and how it can be expressed and sustained.

2. UNDERSTANDING LIBERAL NATIONALISM

Liberal nationalism, a concept developed to reconcile the seemingly contradictory ideologies of liberalism and nationalism, is grounded in the belief that a national community can serve as a context where liberal principles can flourish. Drawing on the works of scholars like Yael Tamir, particularly her books *Liberal Nationalism* (1993) and *Why Nationalism* (Tamir & Rodrik, 2019), this approach posits that national identity and cultural membership are vital for the promotion and sustenance of liberal democratic values. Liberal nationalists argue that a sense of national belonging provides the social cohesion necessary for the functioning of a democratic state, enabling individuals to exercise their rights and freedoms within a stable and supportive community.

Central to liberal nationalism is the notion that national identity does not inherently conflict with liberal values such as individual rights, equality, and democratic participation. Tamir emphasises that when understood as a voluntary affiliation based on shared culture, language, and history, national identity can enhance the civic virtues required for a healthy democracy. This view contrasts sharply with more exclusionary or ethnic-based forms of nationalism, which often prioritise homogeneity and can undermine liberal democratic principles by marginalising or discriminating against those who do not fit the national mould.

One of the critical distinctions of liberal nationalism from other forms of nationalism lies in its inclusive and civic-oriented nature. Unlike ethnic nationalism, which connects national identity to ethnicity, race, or descent, liberal nationalism bases belonging on shared political values and civic participation (Moore, 1999; Tamir, 1993). This civic dimension allows for a more inclusive form of nationalism that accommodates a political community's diversity. Tamir and other proponents argue that this form of nationalism supports liberal democracy by fostering a sense of solidarity and mutual responsibility among citizens, essential for collective decision-making and social justice. Another distinguishing feature of liberal nationalism is its commitment to individual rights and the rule of law. Unlike authoritarian or illiberal nationalisms that may prioritise state power or collective goals over individual freedoms, liberal nationalism insists that national identity must be compatible

with protecting individual liberties. This entails a balance between collective national identity and individual autonomy, ensuring that the state respects and upholds the rights of all citizens, regardless of their background or beliefs. Tamir's work underscores that liberal nationalism seeks to create a political culture where individuals can freely express their identities while contributing to the common good (Tamir, 1993: 11).

Liberal nationalism also differs from other forms of nationalism in its approach to cultural preservation and multiculturalism. While traditional nationalists might resist cultural pluralism, liberal nationalists advocate for multiculturalism that respects and protects cultural diversity within a shared national identity framework. This approach recognises the importance of cultural heritage and the need for minority cultures to thrive within the nation-state, thus promoting social harmony and integration rather than division (Couture et al., 1996). Tamir's writings highlight that a nation can be both culturally rich and unified by common political values and institutions. In addition, liberal nationalism's emphasis on democratic participation and civic education sets it apart from other nationalisms that might rely on coercion or propaganda to maintain national unity. Liberal nationalists argue that fostering a sense of national identity through democratic means—such as inclusive civic education, public deliberation, and participatory governance—ensures that national loyalty is freely chosen and not imposed. This voluntary aspect of national identity aligns with liberal principles of freedom and consent, reinforcing the legitimacy and stability of the democratic state (Kaufmann, 2000; Tamir, 1993).

Moreover, liberal nationalism's vision of the nation-state as a vehicle for achieving social justice and economic equality marks another point of differentiation. While some nationalisms may focus primarily on cultural or territorial claims, liberal nationalism concerns how national identity can support broader social and economic goals. This includes advocating for policies that reduce inequality and promote social welfare, ensuring that all members of the national community have the opportunity to thrive. Tamir's analysis suggests that a just nation is one where national solidarity translates into tangible benefits for all citizens, enhancing

individual and collective well-being (Tamir, 1993; Tamir & Rodrik, 2019). In conclusion, liberal nationalism presents a nuanced and inclusive national identity harmonising with liberal democratic values. Emphasising civic participation, individual rights, cultural pluralism, and social justice offers a compelling alternative to more exclusionary or authoritarian forms of nationalism. Tamir's work provides a robust theoretical foundation for understanding how national identity a source of unity and strength in a diverse and democratic society can be, highlighting the potential for nationalism to support rather than undermine liberal ideals. This theoretical framework invites further exploration and application in contemporary political contexts, where the challenges of globalisation and multiculturalism call for innovative approaches to national identity and civic belonging.

The theories of liberal nationalism proposed by Yael Tamir, David Miller, and Will Kymlicka hold significant importance in the literature due to their innovative integration of liberal values with nationalist principles. These scholars argue that national identity and cultural cohesion can coexist with the liberal commitment to individual rights and equality. Tamir, for instance, emphasises the moral importance of national identity for personal autonomy and collective self-determination, arguing that a sense of belonging to a national community enriches individual lives (Tamir, 1993: 57). Miller asserts that national identity fosters social justice and democratic engagement, enhancing citizens' willingness to support redistributive policies and participate in civic duties (Miller, 1995). Kymlicka, on the other hand, focuses on the role of cultural membership in securing individuals' autonomy and well-being, positing that minority rights within a liberal framework can preserve cultural diversity while upholding liberal democratic values (Kymlicka, 1996: 96-97; Tomasi, 1995).

The theories of Tamir, Miller, and Kymlicka address critical questions about the compatibility of nationalism with liberalism, offering a normative framework that reconciles national loyalty with liberal principles. These scholars respond to the challenges posed by globalisation and multiculturalism, advocating for a form of nationalism that is inclusive and respectful of diversity. Their work is pivotal in providing a theoretical basis for understanding

how national identity can be harmonised with the rights of individuals in a pluralistic society. By doing so, they contribute to contemporary debates on citizenship, multiculturalism, and the role of the nation-state in a globalised world, making their theories essential for scholars and policymakers seeking to navigate the complexities of national identity in modern liberal democracies.

2.1. Yael Tamir's Theory of Liberal Nationalism

Yael Tamir's exploration of liberal nationalism offers an insightful approach to reconciling the seemingly conflicting principles of national identity and liberal democracy. In her foundational work *Liberal Nationalism*, Tamir proposes that national identity is not merely a cultural or political construct but a fundamental element of individual self-fulfilment. She argues that individuals find a significant portion of their identity in their national affiliation, which imbues their lives with a sense of belonging, direction, and purpose (Tamir, 1993: 26). This connection between the individual and the nation is essential, Tamir contends, because it allows people to feel anchored within a broader social context. Without this sense of belonging, individuals may struggle to achieve personal development and a deep sense of fulfilment (Tamir, 1993: 19). Tamir's assertion that national identity is a source of personal and social cohesion underscores her belief that liberalism and nationalism are not mutually exclusive. Contrary to classical liberal thinkers who view nationalism as inherently illiberal and hostile to individual rights, Tamir emphasizes that nationalism, when properly construed, can enhance both individual autonomy and collective well-being. In fact, she posits that a well-constructed national identity, one that is inclusive and respectful of diversity, can bolster the very foundations of liberal democracy (Tamir, 1993: 6). National identity, in this context, is not an impediment to individual freedoms but rather a vehicle through which citizens can develop a sense of solidarity and mutual trust elements that are indispensable for the smooth functioning of any democratic society (Lorberbaum, 1994: 237).

The nation in Tamir's imagination is based on a group becoming self-aware and acting in a *sense of we* (Tamir, 1993: 65). A set of common objective characteristics of a nation such as religion, territory, language are sufficient for a *sense of we*. For this reason, the

members of a nation are thought to constitute a privileged cultural community, a fraternal community that is conscious of its own specific existence. According to Tamir, this fraternity emerges when the national community sees itself as a community of common destiny and origin (1993: 86). Each member of this nation consciously chooses to belong to it, and this plebiscite is renewed every day. This is why nations are considered cultural groups that are the product not only of history but also of human will (Kirloskar-Steinbach, 2001: 109). One of the most striking features of Tamir's theory is her insistence that national identity does not have to conflict with liberal democratic values such as individual rights and freedoms. In her view, these two concepts can and should be harmonized (Perry, 2014: 2). The key, she argues, is to cultivate a form of national identity that is inclusive, open, and based on mutual respect. This kind of national identity does not seek to erase differences or enforce homogeneity but rather to provide a common framework within which diverse groups can coexist and flourish. Tamir envisions a society where individuals enjoy the autonomy to express their personal identities while simultaneously feeling a deep connection to a larger national community. This dual sense of belonging – to oneself and to the nation – is, for Tamir, the hallmark of a healthy and functioning liberal democracy (Tamir, 2019: 425-26).

Moreover, Tamir addresses the long-standing criticisms often levelled against nationalism, particularly the accusation that nationalism is inherently exclusionary and discriminatory. She acknowledges that nationalism has, in many historical instances, been associated with xenophobia, racism, and authoritarianism. However, she argues that these negative outcomes are not the inevitable result of nationalism itself but rather of *illiberal* nationalism – forms of nationalism that are rooted in exclusionary, chauvinistic, or authoritarian ideologies. In contrast, liberal nationalism, as Tamir conceives it, can avoid these pitfalls by adhering to the core liberal principles of justice, equality, and respect for individual rights (Berezin, 2022: 243).

Tamir's liberal nationalism, therefore, represents a significant departure from more conventional, illiberal forms of nationalism that prioritize the nation's interests at the expense of marginalized

or minority groups. She insists that it is possible to foster a sense of national solidarity without resorting to exclusionary practices. For Tamir, the challenge lies in constructing a national identity that is both meaningful and inclusive - one that provides individuals with a sense of belonging while also respecting cultural diversity and promoting social justice (Tamir, 1993: 99-100). This vision of nationalism, rooted in liberal democratic principles, offers a path toward a more cohesive, yet pluralistic, society. A crucial aspect of Tamir's argument is her belief that national identity can serve as a powerful tool for promoting social justice. She contends that a shared national identity can help to bridge the gap between different social, ethnic, and cultural groups, fostering a sense of common purpose and mutual obligation. By encouraging citizens to view themselves as part of a larger national community, liberal nationalism can help to combat social fragmentation and inequality (Tamir, 1993: 11). Tamir is careful to note, however, that this form of nationalism must be constructed carefully, with a firm commitment to the principles of justice and equality. National identity, in her view, should not be used as a pretext for excluding or marginalizing certain groups but should instead be a unifying force that brings people together (Kirloskar-Steinbach, 2001: 112).

Tamir's approach to liberal nationalism also challenges the assumption that nationalism is inherently backward-looking or reactionary. While many critics of nationalism argue that it is a relic of the past, rooted in antiquated notions of ethnic or cultural homogeneity, Tamir sees it as a forward-looking and progressive force. In her view, nationalism can play a vital role in the modern world by helping individuals navigate the complexities of globalization and multiculturalism. By providing a sense of belonging and stability in an increasingly interconnected and diverse world, national identity can help individuals maintain a sense of continuity and purpose in their lives (Tamir, 1993: 29). In contrast to the pessimistic view that nationalism necessarily leads to conflict and division, Tamir offers a more optimistic vision. She believes that liberal nationalism, when properly articulated, can foster a sense of shared identity and mutual respect that transcends the differences between individuals and groups. This, in turn, can promote social solidarity and cohesion, making it easier for liberal

democratic societies to address the challenges posed by diversity and pluralism. For Tamir, the key is to ensure that national identity is inclusive, flexible, and adaptable – capable of accommodating a wide range of cultural, ethnic, and religious differences while still providing a sense of common purpose and belonging (Tamir, 1993: 70).

Another critical element of Tamir’s theory is her emphasis on the role of the state in shaping national identity. She argues that the state has a responsibility to construct and promote a national identity that reflects the values of liberal democracy. This means that the state must actively work to ensure that national identity is inclusive, egalitarian, and respectful of diversity. It must also provide the institutional framework necessary for individuals to express their personal identities while simultaneously fostering a sense of shared belonging (Tamir, 1993: 62). In this way, Tamir sees the state as playing a central role in the construction of a liberal national identity.

Tamir’s theory also has important implications for contemporary debates about multiculturalism and immigration. She argues that liberal nationalism can provide a framework for integrating immigrants into the national community without requiring them to abandon their cultural identities. By promoting a national identity that is inclusive and respectful of diversity, liberal nationalism can help to create a society in which individuals from different cultural backgrounds can coexist and contribute to the common good. This, in turn, can help to address the tensions and challenges that often arise in multicultural societies (Tamir, 1993: 158-63). In summary, Tamir’s theory of liberal nationalism offers a compelling and nuanced argument for the compatibility of national identity with liberal democratic values. She provides a framework for understanding how national identity can contribute to individual and collective well-being without compromising the principles of justice, equality, and respect for diversity. By advocating for an inclusive and respectful approach to national identity, Tamir’s theory addresses many of the criticisms traditionally levelled against nationalism. It provides a vision for a harmonious and cohesive society in which individuals can enjoy

both personal autonomy and a sense of belonging to a larger national community.

2.2. David Miller's Perspective on Liberal Nationalism

David Miller, another critical proponent of liberal nationalism, offers a robust defence of the ideology in his work *On Nationality*. Miller emphasises the importance of national identity for social justice and political stability. He argues that a shared national identity can foster trust and cooperation among citizens, which are essential for the functioning of a liberal democracy. According to Miller, national identity provides a framework for individuals to understand their place in society and their responsibilities towards others (Miller, 1993: 14). David Miller, a pivotal figure in the discourse on liberal nationalism, offers a thorough defence of the ideology through his exploration of the relationship between national identity, social justice, and political stability. In *On Nationality*, Miller argues that national identity plays a fundamental role in fostering trust and cooperation among citizens, both of which are essential for the smooth functioning of a liberal democratic state. Miller's approach highlights the political and moral implications of national identity, stressing that it is not merely a cultural construct but a framework that allows individuals to understand their place within society and their responsibilities toward their fellow citizens (Miller, 1995: 91).

One of the central tenets of Miller's argument is that a shared national identity provides the necessary foundation for social solidarity. He contends that citizens who share a national identity are more likely to trust one another and cooperate in the pursuit of common goals. This sense of mutual trust and cooperation, Miller argues, is indispensable for the realisation of social justice. Without a shared identity that fosters a sense of belonging and mutual obligations, citizens may be less willing to support policies that promote the common good. National identity, therefore, serves as a crucial mechanism for generating the kind of social cohesion necessary for a just and stable society (Miller, 2008). Miller's notion of national identity is deeply intertwined with his broader vision of social justice. He argues that liberal nationalism can provide the ethical foundation upon which a just society can be built. According to Miller, the pursuit of social justice requires a shared sense of

commitment to the common good, which can only be sustained if individuals feel a strong connection to their national community. National identity, in this sense, becomes a moral imperative—it is the source of the mutual obligations that bind citizens together in a shared project of societal well-being. By fostering this sense of shared responsibility, national identity can encourage citizens to support redistributive policies and other measures designed to promote social justice (Miller, 1995: 17-28).

One of the key contributions of Miller's work is his exploration of how liberal nationalism can address the challenges posed by multiculturalism and cultural diversity. In an increasingly globalised and multicultural world, many liberal theorists have expressed concern that nationalism is inherently exclusionary and incompatible with the principles of liberal democracy. However, Miller rejects this view, arguing that a cohesive national identity can, in fact, accommodate cultural diversity. For Miller, the key to balancing cultural diversity and national unity lies in the promotion of common values and principles that all citizens, regardless of their cultural background, can share. This shared framework of values, he argues, is essential for maintaining social cohesion and political stability (Miller, 2008: 3).

Miller's approach to multiculturalism within the context of liberal nationalism reflects a nuanced understanding of the importance of both diversity and unity. While he acknowledges the importance of preserving cultural diversity, he also insists that a shared national identity is necessary for creating a sense of belonging and mutual trust among citizens. Without this shared identity, Miller warns, societies may become fragmented and unable to address the collective challenges they face. Thus, for Miller, liberal nationalism offers a way to balance the realities of cultural diversity with the need for national unity, ensuring that all citizens feel a sense of belonging to the national community (Miller, 1995). Moreover, Miller's theory of liberal nationalism challenges the notion that national identity is inherently parochial or exclusionary. He argues that national identity, when properly constructed, can be inclusive and egalitarian. In his view, the key is to ensure that national identity is based on shared political values rather than ethnic or cultural homogeneity. By promoting a form of

national identity that is rooted in liberal democratic values, such as justice, equality, and mutual respect, Miller believes that liberal nationalism can avoid the exclusionary tendencies that have plagued other forms of nationalism throughout history. This approach, Miller contends, allows liberal nationalism to provide the ethical framework needed to address the complex challenges of cultural diversity and social justice in modern democratic societies (Miller, 2008: 7).

In Miller's framework, the role of the state is crucial in promoting and sustaining a shared national identity. He argues that the state has a responsibility to cultivate a sense of national belonging among its citizens by promoting common values and principles that reflect the ideals of liberal democracy. This involves not only protecting individual rights and freedoms but also fostering a sense of mutual trust and cooperation among citizens. By doing so, the state can help to create the conditions necessary for social solidarity and political stability. Miller's emphasis on the role of the state highlights the importance of institutional support for liberal nationalism, particularly in multicultural societies where maintaining social cohesion can be challenging (Miller, 1995: 87-88).

Miller's defence of liberal nationalism also offers a response to critics who argue that nationalism is incompatible with individual autonomy. He contends that national identity, far from being a threat to individual freedom, can actually enhance personal autonomy by providing individuals with a sense of belonging and purpose. In Miller's view, individuals are more likely to flourish when they feel connected to a larger community that shares their values and principles. National identity, therefore, can be a source of personal empowerment, allowing individuals to navigate the complexities of modern life with a greater sense of confidence and security. This connection between national identity and individual autonomy is central to Miller's vision of a just and stable society (Miller, 2008). Furthermore, Miller's conception of liberal nationalism is deeply rooted in the principles of justice and equality. He argues that national identity, when constructed within the framework of liberal democratic values, can promote social justice by fostering a sense of mutual responsibility among citizens. This sense of responsibility, in turn, can encourage citizens to support

policies that address social inequalities and promote the common good. By integrating the principles of justice and equality with the realities of national identity, Miller's theory of liberal nationalism offers a powerful argument for the compatibility of nationalism with liberal democratic ideals (Miller, 1995).

Miller's work also addresses the potential for conflict between national identity and global citizenship. While he acknowledges the importance of global cooperation in addressing transnational challenges, such as climate change and human rights, Miller argues that national identity remains a crucial component of individual and collective life. He contends that global citizenship, while important, cannot replace the deep sense of belonging and mutual obligation that national identity provides. For Miller, the challenge is to find a balance between the demands of national identity and the imperatives of global cooperation. Liberal nationalism, he argues, offers a way to navigate this tension by providing a framework for understanding how national identity can coexist with global responsibilities (Miller, 2008: 11). In summary, David Miller's theory of liberal nationalism provides a compelling argument for the importance of national identity in promoting social justice and political stability. He offers a robust defence of the idea that national identity, when constructed inclusively and rooted in liberal democratic values, can foster mutual trust, cooperation, and social solidarity. Miller's perspective highlights the potential of liberal nationalism to address the challenges of cultural diversity and social justice, offering a framework for understanding how national identity can contribute to the common good. His work provides a powerful rebuttal to critics who argue that nationalism is inherently exclusionary or incompatible with liberal democracy, demonstrating that national identity can, in fact, be a force for justice, equality, and social cohesion (Miller, 1995).

2.3. Will Kymlicka's Contribution to Liberal Nationalism

Will Kymlicka's contribution to the discussion of liberal nationalism introduces a significant shift in how multiculturalism and cultural diversity can coexist within a liberal democratic framework. In *Multicultural Citizenship*, Kymlicka extends the traditional notion of liberal nationalism by arguing that it is possible to construct a national identity that not only tolerates but actively

accommodates the cultural differences of minority groups. His work offers a pathway for integrating cultural diversity without sacrificing the values of liberal democracy, which he sees as essential for promoting social integration and cohesion. Kymlicka believes that recognising and respecting cultural diversity can strengthen national unity rather than fragment it, an idea that distinguishes his approach from more traditional views of nationalism (Kymlicka, 1996: 61). One of Kymlicka's core ideas is that national identity can and should be built on principles that recognise cultural pluralism (Konak, 2020: 87). Unlike classical notions of nationalism, which often seek to homogenise society through assimilation, Kymlicka's theory of liberal nationalism is grounded in a pluralistic and tolerant approach. He argues that cultural recognition is crucial for the well-being and dignity of individuals, particularly members of ethnic and national minorities. By ensuring that cultural identities are respected within the broader national framework, individuals can fully participate in national life without abandoning their cultural heritage (Kymlicka, 1996: 83-84). This form of liberal nationalism thus creates a balance between individual rights and collective identities, avoiding the pitfalls of assimilationist policies that often alienate minority groups.

Kymlicka's argument for group-differentiated rights is one of the most innovative aspects of his theory. He proposes that, within a liberal democracy, it is possible to have rights that are specific to ethnic or national minorities without undermining the principles of equality and justice. For Kymlicka, the liberal conception of justice must be broad enough to include special protections for minority cultures, ensuring their survival and flourishing within the national context (Kymlicka, 1996: 26). This is a departure from more statist forms of nationalism, where the nation is often equated with a homogeneous cultural identity. Instead, Kymlicka promotes a vision of nationalism that is inclusive and open to diversity, allowing for the coexistence of multiple cultural communities within a single national framework. In line with this, Kymlicka redefines the concept of the nation itself. Drawing from Max Weber, he views nations as historical communities that have a shared territory, language, and mass culture. However, rather than demanding that these communities conform to a singular cultural

identity, Kymlicka argues that liberal nationalism should respect and accommodate their diversity (Kymlicka & Norman, 2000: 1). His theory sets out several key principles for how liberal nationalism should function: it must show sensitivity to other cultural expressions, promote openness in the articulation of citizenship rights, and avoid threatening minority communities with forced assimilation. By adhering to these principles, Kymlicka envisions a form of civic nationalism that is inclusive and respectful of cultural differences, aligning it with liberal democratic values (Kymlicka, 1996: 39-41).

Kymlicka's pluralistic view of liberal nationalism also addresses the practical challenges posed by multiculturalism. He recognises that tensions can arise between the desire for a unified national identity and the need to respect cultural diversity. However, he believes that these conflicts can be mitigated by constructing a national identity that is inclusive of all cultural groups. This requires promoting a common set of values and principles – such as justice, equality, and respect for human rights – that all citizens can share, regardless of their cultural background (Piper, 2002). By doing so, Kymlicka argues that liberal nationalism can create a sense of unity and belonging without erasing the distinct identities of minority groups. Moreover, Kymlicka emphasises that the integration of minority cultures into the national framework does not mean subordinating them to the majority culture. Instead, he advocates for a model where different cultural groups are seen as equal participants in the national community. This allows for a sense of belonging and inclusion that is not contingent upon cultural conformity. For Kymlicka, this approach to liberal nationalism is the best way to ensure that all citizens, regardless of their cultural background, can feel a genuine sense of attachment to the nation. This is especially important in multicultural societies, where the failure to accommodate diversity can lead to social fragmentation and political instability (Kymlicka, 1996: 212).

Kymlicka's theory also highlights the ethical dimension of cultural recognition. He argues that recognising and accommodating cultural diversity is not merely a practical necessity for social cohesion but a moral imperative. In his view, liberal

democracies have a duty to ensure that all citizens, particularly those from minority groups, have the opportunity to maintain their cultural identities while participating fully in the national community. This emphasis on cultural recognition aligns with Kymlicka's broader commitment to justice and equality, as he believes that cultural diversity should be seen as a valuable resource for society rather than a problem to be solved (Tok, 2003). Through this lens, Kymlicka's liberal nationalism offers a framework for addressing the challenges of multiculturalism while upholding the principles of liberal democracy. He contends that policies designed to recognise and accommodate cultural diversity are essential for fostering a sense of belonging and inclusion among all citizens. In his view, the failure to provide such recognition can lead to alienation and social disintegration, which ultimately weakens the fabric of the national community. Therefore, Kymlicka's liberal nationalism is not only compatible with multiculturalism but is also necessary for its success.

One of the most compelling aspects of Kymlicka's theory is its ability to provide a comprehensive response to the critics of multiculturalism who argue that it undermines national unity. By promoting an inclusive national identity that respects cultural differences, Kymlicka's liberal nationalism addresses these concerns head-on. He argues that, far from eroding national unity, cultural recognition strengthens it by creating a more inclusive and cohesive society. In this way, Kymlicka's theory provides a robust defence of liberal nationalism in the context of multicultural societies, showing that it can be a force for social integration and cohesion rather than division (Kymlicka, 1998: 144). Furthermore, Kymlicka's work provides a clear framework for how national identity can be constructed in a way that is both inclusive and respectful of diversity. He advocates for policies that promote civic integration while allowing minority groups to maintain their cultural distinctiveness. By doing so, Kymlicka believes that liberal nationalism can create a more harmonious society, where all citizens feel valued and included. This vision of a multicultural liberal democracy is one of the key contributions of Kymlicka's theory, and it remains highly relevant in today's increasingly diverse societies (İnaç & Ünal, 2013; Konak, 2020).

In conclusion, Will Kymlicka's contribution to liberal nationalism offers a nuanced and inclusive approach to the challenges of multiculturalism and cultural diversity. By advocating for a form of liberal nationalism that recognises and accommodates cultural differences, Kymlicka provides a framework for constructing a national identity that is both cohesive and pluralistic. His theory highlights the potential of liberal nationalism to foster social integration and cohesion while upholding the principles of justice, equality, and individual rights. Kymlicka's work remains an essential contribution to the ongoing debate about the role of national identity in multicultural societies, offering a vision of liberal nationalism that is both morally compelling and politically feasible.

3. IS LIBERAL NATIONALISM A UTOPIA? THE REALIZABILITY OF LIBERAL NATIONALISM

Whether liberal nationalism is a utopian ideal or a realisable political theory is a subject of ongoing debate among scholars. Proponents of liberal nationalism argue that it offers a practical and balanced approach to national identity and democratic governance, capable of addressing the complexities of modern, multicultural societies. They contend that liberal nationalism can create a cohesive and inclusive national community by integrating the principles of liberal democracy with a sense of national solidarity. Yael Tamir, for instance, emphasises that liberal nationalism can promote both collective and individual well-being by ensuring that national identity is inclusive and respectful of diversity. She argues that a well-constructed national identity can foster social solidarity and trust among citizens, which are essential for the functioning of a liberal democracy. Similarly, David Miller contends that a shared national identity can provide the basis for social justice and political stability, promoting mutual trust and cooperation among citizens. However, critics argue that liberal nationalism may be inherently utopian, given its challenges and contradictions in practice. One of the primary criticisms is its potential for internal contradictions, particularly in balancing national identity demands with the protection of individual rights. Critics argue that the emphasis on national identity may lead to exclusionary practices and discrimination against minority groups, thus undermining the

principles of liberal democracy. Additionally, the focus on national solidarity may conflict with the liberal emphasis on individual autonomy and personal freedoms (Mason, 1999; Scavenius, 2017).

Another challenge is the practical applicability of liberal nationalism in diverse and complex societies. Constructing a unified national identity inclusive and respectful of diversity is difficult, particularly in societies with deep-seated ethnic, cultural, and religious divisions. The tension between national unity and cultural diversity remains a central concern for liberal nationalism, raising questions about its feasibility and sustainability in the real world (Chin, 2021). Furthermore, the historical and contemporary examples of nationalist movements often reveal the difficulties in achieving the ideals of liberal nationalism. In many cases, nationalist movements have resorted to exclusionary practices and policies that undermine the principles of justice and equality. The challenges of integrating cultural diversity and promoting social cohesion within a unified national framework highlight the complexities of realising the ideals of liberal nationalism.

Despite these challenges, proponents of liberal nationalism argue that it remains a valuable theoretical framework for understanding and addressing the complexities of national identity and democratic governance. They contend that the principles of liberal nationalism can provide a guide for constructing a cohesive and inclusive national community, even if the ideal may be difficult to achieve in practice fully. By promoting a balance between individual rights and collective identity, liberal nationalism offers a vision for a harmonious and just society. In conclusion, the debate over the realizability of liberal nationalism highlights the challenges and complexities of integrating national identity with liberal democratic principles. While the ideals of liberal nationalism may be challenging to achieve in practice fully, the framework provides a valuable guide for understanding the interplay between national identity and democratic governance. Further research and analysis are needed to explore the potential of liberal nationalism to address the challenges of cultural diversity and social justice in modern, multicultural societies.

CONCLUSION

In exploring the theories of liberal nationalism put forth by Yael Tamir, David Miller, and Will Kymlicka, this essay has highlighted the significant contributions each thinker has made to reconciling national identity with the core principles of liberal democracy. These scholars offer complementary perspectives, each addressing distinct dimensions of how liberal nationalism can function in diverse, modern societies. However, the divergences in their approaches also provide a nuanced understanding of the complexity of balancing national identity and individual rights within a liberal framework. Yael Tamir's theory emphasizes the moral and psychological importance of national identity for both individuals and society. Tamir asserts that a well-constructed national identity is not in conflict with liberal values but is instead essential for promoting personal autonomy and fostering democratic participation. Her argument hinges on the belief that individuals need to feel connected to a larger national community to live fulfilling lives. In her vision, liberal nationalism is inclusive, fostering social solidarity while respecting diversity. Tamir's work stands out for her insistence that national identity, when constructed inclusively, can play a progressive and unifying role in liberal democracies. David Miller, on the other hand, focuses more on the ethical and political dimensions of national identity, particularly in relation to social justice. Miller views national identity as a foundation for fostering trust and cooperation among citizens, which are essential for the functioning of a liberal democracy. His theory posits that a shared national identity creates the social cohesion necessary for individuals to engage in collective decision-making and support redistributive policies. For Miller, liberal nationalism is essential for promoting social justice and political stability. Unlike Tamir, whose focus is on personal autonomy within a national context, Miller's emphasis is on the role of national identity in ensuring the collective well-being of society. Will Kymlicka, meanwhile, extends the debate by focusing on how liberal nationalism can accommodate cultural diversity within a unified national framework. Kymlicka argues that liberal nationalism must not only tolerate but actively accommodate the

cultural differences of minority groups. His concept of multicultural citizenship provides a framework for integrating cultural diversity without undermining the core principles of liberal democracy. Kymlicka's theory emphasizes the moral imperative of cultural recognition, asserting that individuals can only participate fully in national life if their cultural identities are respected. His approach adds an essential layer to the discussion by addressing the challenges of multiculturalism in liberal democracies, which both Tamir and Miller do not explore as deeply.

Despite their different focal points, these three theorists share a common belief in the importance of national identity for the functioning of liberal democracies. Each sees national identity as a vehicle for promoting social cohesion, democratic engagement, and individual autonomy. However, they differ in how they conceptualize the role of national identity in relation to individual rights. Tamir places a strong emphasis on the psychological and emotional aspects of belonging, while Miller is more concerned with the political and ethical implications of national solidarity. Kymlicka, in contrast, focuses on the structural accommodations necessary for integrating cultural diversity within a national framework. Their theories complement one another in significant ways. Tamir's focus on inclusivity and personal autonomy provides a strong moral foundation for understanding the role of national identity in liberal democracies. Miller's emphasis on social justice and political stability offers a practical framework for how national identity can support the functioning of democratic institutions. Kymlicka's work on multiculturalism fills an important gap by addressing the challenges of accommodating cultural diversity within a national framework. Together, these theories present a holistic view of how liberal nationalism can function as a unifying force in diverse, modern societies.

However, liberal nationalism is not without its critics. One of the primary challenges it faces is the potential for internal contradictions, particularly in balancing the demands of national identity with the protection of individual rights. Critics argue that an emphasis on national identity can lead to exclusionary practices, undermining the very liberal values that theorists like Tamir, Miller, and Kymlicka seek to protect. For instance, while Tamir's vision of

liberal nationalism is inclusive, there is always a risk that the emphasis on a collective identity could marginalize those who do not conform to the dominant national narrative. Similarly, while Miller's emphasis on social justice is compelling, his focus on national solidarity may sometimes conflict with the liberal commitment to individual autonomy.

Another challenge is the practical difficulty of constructing a cohesive national identity in multicultural societies. Kymlicka's work addresses this issue by advocating for a pluralistic approach to national identity, but the tension between national unity and cultural diversity remains a central concern for liberal nationalism. The challenge lies in creating a national identity that is inclusive and respectful of diversity while also fostering a sense of belonging and mutual trust. This is particularly difficult in societies with deep-seated ethnic, cultural, and religious divisions, where the boundaries of national identity are often contested. Despite these challenges, the issue of liberal nationalism is likely to become even more important for nation-states in the coming decades. As globalization and migration continue to reshape the demographic makeup of many countries, the question of how to integrate diverse populations within a cohesive national framework will become increasingly urgent. Liberal nationalism offers a promising solution to this challenge, providing a framework for balancing the demands of national identity with the need to protect individual rights and accommodate cultural diversity.

In the future, liberal nationalism could serve as a guiding principle for nation-states seeking to navigate the complexities of global interconnectedness while maintaining social cohesion. The theories of Tamir, Miller, and Kymlicka provide valuable insights into how this might be achieved. Tamir's emphasis on the emotional and psychological importance of national identity, Miller's focus on the political and ethical dimensions of social justice, and Kymlicka's advocacy for multicultural citizenship all offer important contributions to the ongoing debate about the role of national identity in liberal democracies. In conclusion, the theories of liberal nationalism developed by Yael Tamir, David Miller, and Will Kymlicka offer a rich and nuanced understanding of how national identity can coexist with liberal democratic values. Their work

provides a compelling argument for the importance of national identity in promoting social cohesion, democratic engagement, and individual autonomy. While liberal nationalism faces significant challenges, particularly in balancing national identity with individual rights and accommodating cultural diversity, it remains a valuable theoretical framework for addressing the complexities of modern, multicultural societies. As nation-states continue to grapple with these challenges, the insights provided by Tamir, Miller, and Kymlicka will become increasingly relevant, offering a vision for a harmonious and inclusive society that respects both collective identity and individual rights.

REFERENCES

- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities: Reflections On the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Atasoy, F. (2020). *Milliyetçilik Tartışmaları: Sosyolojik Temellendirme Örnekleri*. Ankara: Net Kitaplık Yayıncılık.
- Berezin, M. (2022). "Identity, narratives, and nationalism". In A. Sajo, R. Uitz, & S. Holmes (Eds.), *Routledge handbook of illiberalism* (pp. 237-249). New York: Routledge.
- Chin, C. (2021). "Multiculturalism and nationalism: Models of belonging to diverse political community". *Nations and Nationalism*. 27(1): 112-129. <https://doi.org/10.1111/nana.12657>.
- Couture, J., Nielsen, K., & Seymour, M. (1996). "Afterword: Liberal nationalism both cosmopolitan and rooted". *Canadian Journal of Philosophy Supplementary*. 22: 579-662. <https://doi.org/10.1080/00455091.1997.10716828>.
- Çiçek, A., & Taylan, Ö. (2023). "Sivas Cumhuriyet Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi öğrencilerinde milliyetçilik algısı üzerine bir saha araştırması". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 32: 418-448.
- Gat, A. (2012). *Nations: The long history and deep roots of political ethnicity and nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Gellner, E. (2008). *Nations and nationalism*. İthaca: Cornell University Press.
- Grader, S. L. (1985). "John Stuart Mill's theory of nationality: A liberal dilemma in the field of international relations". *Millennium: Journal of International Studies*. 14(2): 207-216. <https://doi.org/10.1177/03058298850140020801>.
- Hall, J. A. (1998). *The state of the nation: Ernest Gellner and the theory of nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hechter, M. (2024). *Milliyetçiliği Dizginlemek* (A. Yanık, Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. (2021). *On nationalism*. Paris: Hachette UK.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (1992). *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchinson, J., & Smith, A. D. (Eds.). (1994). *Nationalism*. Oxford: Oxford University Press.
- İnaç, H., & Ünal, F. (2013). "The construction of national identity in modern times: Theoretical perspective". *International Journal of Humanities and Social Science*. 3(11): 223-232.
- Kaufmann, E. (2000). Liberal ethnicity: Beyond liberal nationalism and minority rights. *Ethnic and Racial Studies*. 23(6): 1086-1119. <https://doi.org/10.1080/014198700750018423>.
- Kedourie, E. (1993). *Nationalism* (4th ed.). Hampshire: Blackwell.
- Kirloskar-Steinbach, M. (2001). "Liberal nationalism: A critique". *Trames*. 5(55): 107-119. <https://doi.org/10.3176/tr.2001.2.01>.
- Kitromilides, P. M. (2005). "Elie Kedourie's contribution to the study of nationalism". *Middle Eastern Studies*. 41(5): 661-663. <https://doi.org/10.1080/00263200500233166>.
- Kohn, H. (1944). *The idea of nationalism: A study in its origins and background*. New York: Macmillan.
- Konak, İ. (2020). *Liberal ve Komüniteryan Çokkültürlülük*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Köktürk, M. (2016). *Millet ve milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Kymlicka, W. (1996). *Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights* (Reprint ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (1998). *Finding our way: Rethinking ethnocultural relations in Canada*. Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka, W., & Norman, W. (2000). "Citizenship in culturally diverse societies: Issues, contexts, concepts". *Citizenship in diverse societies*. 1: 1-43.
- Lind, M. (1994). "In defense of liberal nationalism". *Foreign Affairs*. 73(3): 87-99. <https://doi.org/10.2307/20046660>.
- Lorberbaum, M. (1994). "Review of Liberal nationalism". *Mind*. 103(410): 236-239.
- Mason, A. (1999). "Political community, liberal-nationalism, and the ethics of assimilation". *Ethics*. 109(2): 261-286. <https://doi.org/10.1086/233896>.
- Miller, D. (1995). *On nationality*. Oxford: Oxford University Press.
- Miller, D. (2008). "Nationalism". In J. S. Dryzek, B. Honig, & A. Phillips (Eds.), *The Oxford handbook of political theory* (pp. 546-562). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxford/hb/9780199548439.003.0029>.
- Miller, M. L. (2010). "From liberal nationalism to cosmopolitan patriotism: Simon Deutsch and 1848ers in exile". *European Review of History: Revue Européenne d'Histoire*. 17(3): 379-393. <https://doi.org/10.1080/13507486.2010.481931>
- Moore, M. (1999). "Beyond the cultural argument for liberal nationalism". *Critical Review of International Social and Political Philosophy*. 2(3): 26-47. <https://doi.org/10.1080/13698239908403282>.
- Moore, M. (2001). "Normative justifications for liberal nationalism: Justice, democracy and national identity". *Nations and Nationalism*. 7(1): 1-20. <https://doi.org/10.1111/1469-8219.00001>.
- Özkirimli, U. (2017). *Theories of nationalism: A critical introduction* (3rd ed.). London: Bloomsbury Publishing.

- Perry, T. (2014). *Autonomy, culture and nationality: The failure of liberal nationalism*. In *APSA 2014 annual meeting paper*.
- Piper, L. (2002). "Do I need ethnic culture to be free? A critique of Will Kymlicka's liberal nationalism". *South African Journal of Philosophy*. 21(3): 180-189. <https://doi.org/10.4314/sajpem.v21i3.31344>.
- Renan, E. (2018). *What is a nation? and other political writings*. New York: Columbia University Press.
- Scavenius, T. (2017). "The Indeterminacy Failures of Moral Cosmopolitanism and Liberal Nationalism". *Journal of Global Ethics*. 13(2): 206-220. <https://doi.org/10.1080/17449626.2017.1364659>.
- Smart, P. (1992). "Mill and nationalism: National character, social progress and the spirit of achievement". *History of European Ideas*. 15(4): 527-534. [https://doi.org/10.1016/0191-6599\(92\)90058-K](https://doi.org/10.1016/0191-6599(92)90058-K).
- Smith, A. D. (2013). *Nations and nationalism in a global era*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Smith, A. D. (2009). *Ethno-symbolism and nationalism: A cultural approach*. New York: Routledge.
- Spencer, V. A. (2014). "Rethinking cultural and political nationalism". *Politics, Groups, and Identities*. 2(4): 666-673. <http://doi.org/10.1080/21565503.2014.970561>.
- Tamir, Y. (1993). *Liberal nationalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Tamir, Y. (2019). "Not so civic: Is there a difference between ethnic and civic nationalism?". *Annual Review of Political Science*. 22(1): 419-434. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-022018-024059>.
- Tamir, Y., & Rodrik, D. (2019). *Why nationalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Tok, N. (2003). *Kültür, kimlik ve siyaset: kültüre ilişkin meseleler için kimlik temelli bir yaklaşım*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Tok, N. (2013). "Liberal milliyetçilik". In A. Öztürk (Ed.), *Res Publica* (pp. 266-285). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Tomasi, J. (1995). "Kymlicka, liberalism, and respect for cultural minorities". *Ethics*. 105(3): 580-603. <https://doi.org/10.1086/293728>.
- Uzun, T. (2020). *Türk Milliyetçiliği ve MHP*. Ankara: Orion Yayınları.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

MAD-JNS

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi/*Journal of Nationalism Studies*

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 2, Ekim/October 2024, ss. 271-279.

ISSN: 2667-4459, E-ISSN: 2667-7911

URL: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi>

DOI: 10.53425/madergisi.1512214

Kitap İncelemesi/*Book Review*

MİLLİYETÇİLİK: Kuram-İdeoloji-Tarih

Yazar: Anthony D. SMITH

Çevirmen: Ümit Hüsrev YOLSAL

Atf Yayınları, 2017.

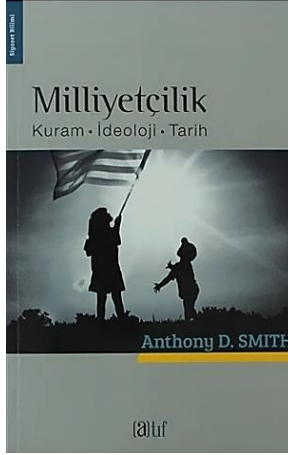
ISBN: 978-6054733071

Coşkun SAĞLIK

Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Sosyoloji ABD, csaglik49@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2255-6715.

Geliş Tarihi: 8 Temmuz 2024; Kabul Tarihi: 14 Ağustos 2024

Received: 8 July 2024; Accepted: 14 August 2024

1939 yılında İngiltere’de doğan Smith, milletlerin kökeni ve milliyetçilik üzerine birçok esere imza atmıştır. Milliyetçilik sosyolojisinin 1970’lerden sonraki en önemli yazarlarından. Londra Ekonomi Okulu’ndan (London School of Economics) Milliyetçilik ve Etnisite Profesörlüğünü alan Smith, 19 Temmuz 2016 tarihinde vefat etmiştir.

Kendisini etno-sembolcü olarak tanımlayan Anthony Smith, milliyetçilik çalışmaları konusunda birçok esere imza atmış ve bu hususta alan yazınına büyük katkılar sunmuş bilim insanıdır. Milliyetçiliğin kökenlerine dair tartışmaların uzadıya sürdüğü mecra, farklı bakış açılarından türetilen kuramlar arasında Smith'in görüşleri önemli yer tutmaktadır. Milletlerin ve milliyetçiliğin, insanlığın ilk var oluşundan beri süregeldiğini söyleyen ilkçi yaklaşımla ve milliyetçiliğin tamamen sonradan yaratıldığı ve milletlerin de milliyetçilikle ortaya çıktığı yönünde görüş bildiren modernist kuramcılarla ters düşmektedir.

Bu kitap milliyetçilik hakkında genel ve temel bilgilerin yer aldığı derleme bir eseri ortaya koymayı hedeflemiştir. Yazarın, kitabın giriş kısmında da bahsettiği gibi bu kitap, milliyetçilik kavramına giriş mahiyetinde bir eser olmakla birlikte öğrencilere ve diğer okurlara literatürdeki bilgilere ek kuramsal bilgi kaynağı sunmaktadır. Kitap içeriği itibariyle altı bölümden oluşmakta ve bu içerikler *Kavramlar, İdeolojiler, Paradigmalar, Kuramlar, Tarihler ve Beklentiler* başlıkları altında toplanmaktadır.

Milliyetçilik kavramını ideoloji üzerinden tanımlayan Smith, milliyetçiliği *üyelerinin bazıları fiili ya da potansiyel bir millet oluşturmayı düşünen bir nüfus adına özerkliğe, birliğe ve kimliğe ulaşmayı ve bunları korumayı amaçlayan ideolojik hareket* olarak açıklığa kavuşturmuştur (2017: 20). İdeolojinin ne kadar milliyetçiliğe uyduğu ve milliyetçiliğin ne kadar ideolojik düşünceyle uyduğu konusu ise yazar tarafından ikinci bölümde kritik edilmiştir. Yazar bunun yanında *millet* ve *ethnie* kavramlarını açıklığa kavuşturmuş ve bu iki kavram arasındaki önemli farklara değinmiştir. Yazarın bu konuda başarılı bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Çünkü Smith'e göre millet, *bir anavatana bağlılığa ve ortak tarihi baz alan halk kültürüne dayanan; ethnîe ise yine ortak mitsel sembollerin anlamları etrafında birleşmiş fakat halk kültüründen yoksun bir topluluğu* ifade etmektedir. Aynı zamanda bu iki kavram arasında ortak kültürel kimlikler bakımından bir örtüşme görülse de milletin etnik bir topluluk olmadığını söylemek gerekir (Smith, 2017: 24). Yine önemli bir kavram olarak millî devlet kavramına değinen Smith, millî birlik ve bütünlüşme üzerinden bu kavramı açıklama yoluna gitmiş ve millî devletlerin neredeyse hiçbirinin türdeş etnik kimliklerden oluşmadığının altını çizmiştir.

Pekala, bu kadar farklı etnisitenin birlikte yaşadığı bir devlette neden üst kimlik olarak tek bir etnik kimliğe gönderme yapılmaktadır? Bu sorunun cevabından; iktidarı ele geçiren milletin kurallarının hüküm sürdüğü, bu iktidarın milliyetçiliğin meşru dayanağı olduğu, bu dayanaktan cesaretle kendi istediği anlayışı yerleştirdiği ve bu yerleştirilen anlayışın tamamen taraflı bir değerlendirmeye maruz bırakıldığı fikirleri çıkarılabilir. Bu noktada *milliyetçilik, kurmaca fikirlerin ideolojileşmiş hâli midir? ve iktidarın ele geçirilmesiyle milliyetçiliğin kurallarının yerleşmeye başlaması ve zihinlere tezahür etmesi durumu tesadüfi midir, eğer öyleyse milliyetçilik ne kadar eskiye dayandırılabilir?* soruları akla gelmektedir. Bu sorular etrafında şekillenen tartışma, kitabı daha derinlikli bir analize sürükleyebilirdi.

Milliyetçiliğin ideolojik boyutlarını ortaya koymaya çalışan Smith, milliyetçi önermelerden çıkardığı temel üç ülkü olan millî özerklik, millî birlik ve millî kimlik kavramlarını tartışmaya açmıştır. İdeolojik düşünce genel olarak toplumun çoğu bireyi tarafından kabul edilmiş ve doktrinleri içselleştirilmiş, belirli bir amaca yönelik olan ilkelerini koruma siyaseti ve felsefesi güden düşünsel bir sistemdir. Hemen hemen her toplumda ideolojiler yaygın olarak yer edindiği için birey, ideolojik yapılanmayla özgürlüğün sınırlarını bir tutma eğilimi göstermiştir ya da toplum tarafından buna zorlanmıştır. Bundan dolayı milliyetçiliğin ideolojik yönünün ağır bastığı söylenebilir. Yazar tarafından da değinildiği gibi temel ülkülerin ideolojik milliyetçilik hareketine can verdiği aşîkârdır (2017: 43).

Çünkü ideolojiler, çoğu zaman özgürlüğün sınırlarını belirlemede ve kendi kuralları çerçevesinde diğer fikirleri dışlamaktadır. Milliyetçilik de diğer millî kimlikleri ve fikirleri dışlaması ve millî birliği oluşturmak üzere millî özerklik gibi bir gayeyi gütmesi dolayısıyla ideolojiktir, denebilir. Fakat Smith, *milliyetçiliğin çekirdek öğretilerinden yola çıkarak onun diğer ideolojilerden ayrı tutulamayacağını, çok defa milliyetçiliğin diğer ideolojilerde ve inanç sistemlerinde ikamet ettiğini ve bunların düşüncelerini ve siyasalarını milliyetçi hedeflere yönlendirdiğini* söylemiştir (2017: 43). Buradan hareketle milliyetçiliğin, *kültürün siyasi savunusu* olduğu veya *ikame siyasi bir dini teşkil ettiği* fikri, yine Smith'in bahsettiği milliyetçiliğin ideolojik temellerinin nereden geldiğine ve neye benzediğine dair düşünceye dayanmaktadır. Milliyetçi ideolojinin bu kadar karmaşık olması ve milletler hakkında net bilgi vermemesi, bir millete mensup kişilerin farklı

tutumlar sergilemesine sebebiyet vermiştir. Yazarın bahsettiği gibi bu tutumlardan bazıları bireyin iradesine göre milletini seçme fikrine (iradecilik) dayanırken bazıları ise milliyetçiliğin faşizme yakınlaşması, kendilerini doğal ve değiştirilemez olarak tanımlamaları ve buna istinaden diğer kültürlerle karışma ihtimalini en aza indirme savaşlarının başlaması (organizmacılık) fikrine dayanmaktadır (2017: 58-61). Yazarın *iradecilik* ve *organizmacılık* kavramlarının ayrımlarını yapması önem arz etmektedir. Fakat bu izahın devamı olarak yazarın, faşizmin köklerinin milliyetçilik içinde nasıl vuku bulduğuna dair eleştiriyi yapması gerekirdi. Bunu göz ardı etmesi konuya dair eksik bir değerlendirme sunmasına sebebiyet vermiştir. Bu kavramların devamı olarak *etnik* ve *yurttaş* milliyetçilik ayrımlarına, *organizmacılık* ve *iradecilik* kavramlarıyla bağlantılı olarak kitapta yer verilmesi yerinde bir analiz olmuştur. Etnik milliyetçiliğin organizmacılığı andıran ortak kimliği ön plana çıkarması ve yurttaş milliyetçiliğin iradeciliği de içine katarak ortak ihtiyaçlara duyulan öncülü sunması önemli bir değerlendirme sunmaktadır. Bunun yanında her iki türdeki milliyetçiliğin içinde ayrımcı politikaları barındırması ve bunun örneklerinin çok olduğu (örneğin Fransa'nın Yahudilere muamelesi) yazar tarafından ayrıyeten belirtilmiştir. Bu da geçmiş ve günümüz milliyetçi anlayışlarının gerçek yüzünü ortaya çıkarmaktadır. Bu gerçek yüzün farklı kaynaklardan (örneğin Will Kymlicka'nın (1998) *Çokkültürlü Yurttaşlık* kitabı) eleştirel argümanlarla desteklenerek daha çok deşifre edilmesi, kitaba farklı ve bilgilendirici bir taraf sunabilirdi. Çünkü yazar, milli devletin tek bir etnik kökene nadiren sahip olduğundan bahsetmiş fakat bunun üzerinden şekillenen siyasi düşüncede milliyetçiliğin nasıl teklife dayanan anlayışla diğerlerini dışlama yoluna gittiğinin fazlaca altını çizmemiştir. Zannımca burada paradoksal ve zıt bir düşünsel alt yapı vardır ve bunun kritiği önem arz etmektedir.

Yazar kitabında milliyetçiliğe dair farklı bakış açılarını ortaya koyan paradigmalara yer vermiş ve bunların temel açıklamalarını yapmıştır. Bu paradigmlar bilindiği üzere *ilkçiler*, *daimiciler*, *organik milliyetçiler*, *modernistler* ve *etnik simgeciler* üzerinden şekillenmektedir. Modası geçmiş ve neredeyse kuramcılar arasında savunucusu pek kalmamış ilkçi yaklaşım, milletlerin her şeyden önce ve doğa durumunda mevcudiyetlerinin olduğunu savunmaktadır. Yazarın bahsettiği gibi Rousseau'ya kadar bu doğaya dönme durumu

götürülebilir. Yine kuramsal temeli üreme içgüdüsünün yakın çevreyle olma eğilimine vurgu yapan ve bu yönüyle milliyetçiliğin genetik ve ilk zamanlardan beri var olduğunu savunan organik milliyetçilik, ilkçi anlayışın farklı bir çeşidini oluşturmaktadır. Daimiciler ise yazarın değindiği gibi milletlerin dolayısıyla milliyetçiliğin kökenlerini olabildiğince eskiye dayandırmaya çalışırlar. Eski, sürekli milletler olarak Fransa, İngiltere, İskoçya ve İspanya gibi milletleri örnek veren bu yaklaşım; daha sonraki bilinçli oluşturulmuş milletlerin, eski kökene sahip sürekli milletlerden ayrılabileceğini savunmuştur (2017: 75).

Yazarın da kitapta bahsettiği üzere Modernistlerin, milliyetçiliği açıklama mantığının altında ise sonradan var olan yaratılmış milliyetçilik anlayışı vardır ve milletler de bu yaratılmış milliyetçiliğin ürünleri olarak ortaya çıkmıştır. Modernist kuramcılara göre milliyetçiliğin ve dolayısıyla milletlerin ortaya çıkma biçimleri değişmektedir. Yazar tarafından modernist paradigmanın çeşitleri olarak alınan bu yaklaşımlar aynı zamanda farklı modernist kuramcılarının milliyetçiliği açıklama şekillerine gönderme yapmaktadır. Modernist paradigmanın toplumsal-iktisadî açıklamasına göre (Tom Nairn ve Michael Hechter) milliyetçilik, sanayi kapitalizmi, bölgesel eşitsizlik ve sınıf çatışmasından; toplumsal-kültürel paradigmaya göre (Ernest Gellner) sanayileşmenin milliyetçiliği teşvik etmesiyle birlikte yeni bir kültür oluşturma ihtiyacından; siyasi paradigmaya göre (John Breuilly, Anthony Giddens ve Michael Mann) siyasî iktidarın kendini meşru kılma noktasında halkı bir arada tutmak için ürettiği bahaneden; ideolojik paradigmaya göre (Elie Kedourie) yıkılan imparatorlukların ardından gerçekte var olmayan milletlerin yaratılması ve milliyetçi ideolojinin Avrupalı kökenlerine dayandırılmasından; son olarak inşacı paradigmaya göre (Eric Hobsbawm ve Benedict Anderson) kozmik dinlerin ve monarşilerin geri çekilmesiyle yerini doldurmak adına icat edilmiş geleneklerden doğmuştur (2017: 72-73).

Bunun dışında etnik simgecilik ya da etno-sembolcülük olarak adlandırılan yaklaşım, millet oluşum sürecini *bilinçli 'icat' süreci bir yana inşa sürecinden çok, önceden var olan kültürel motiflerin yeniden yorumlanması ve daha önceki etnik bağların ve duyarlılıkların yeniden inşa edilmesi süreci olarak* görür (2017: 119). Etno-sembolcü yaklaşım çalışmanın başında da ifade edildiği gibi Smith'in görüşlerini

yansıtmakta, organik milliyetçiliği savunan ilkçiler ve yaratılmış milliyetçiliği savunan modernistlerle ayrı düşmektedir. Yazar bahsi geçen paradigmalardan bilgilendirici açıklamasını tatmin edici bir şekilde yapmış ancak bu fikirlerin kuramsal alt yapı sağlamlığı ve diyalektik çözümleme açısından daha az bilimsel olandan daha bilimsel olana doğru bir sıralama izlememiştir. Karışık olarak verilen açıklama şekilleri, kronolojik düzen açısından doğru bir anlatım şekli sunmamaktadır.

Gerek modernistlerin gerekse etnik simgecilerin ortaya koyduğu yaklaşımları farklı kuramlar altında toplamak mümkün olmakla birlikte yazar tarafından bu kuramlar farklı başlıklar altında toplanmıştır. *İdeoloji ve Sanayicilik* başlığı altında; özellikle çağdaş Elie Kedourie'nin ideolojik milliyetçilik açıklamasına karşı, milliyetçiliği sanayiciliğin aldığı kültürel biçim olarak tanımlayan (2017: 96) ve bu çerçevede kendi kuramını ortaya koyan Ernest Gellner ile sanayi döneminde eşitsiz gelişmenin sonucu olarak sömürgeleştirilmiş çevrenin seçkinlerinin merkezin ekonomik gücüne karşı ileri sürdüğü bir halk hareketi olarak milliyetçiliği gören (2017: 94) Tom Nairn'in fikirleri ele alınmaktadır. Yine yazarın *Us ve Duygu* başlığı altında ele aldığı kuramsal bakış açılarının içinde milliyetçiliğin, bireyin ussal ortak yararlar arayışındaki egemenliği tercih etme iradesine (yurttaş milliyetçiliği) bağlayan Michael Hechter'in ve buna karşı olarak milliyetçiliğin sadece bireysel bir seçim değil aynı zamanda bireyin etnik millete duyulan sevgisinden de ileri geldiğini söyleyen Walker Connor'un fikirleri yer almaktadır (Smith, 2017: 99). Connor'a göre Hechter'in söyledikleri, yurttaş milliyetçiliğini açıklamakta kullanılabilir fakat insanların us dışı şeyler için (duygu) gönüllü ölüme atıldığı gerçeğini ve etnik milliyetçiliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır (2017: 99). Yazarın kitabında bahsettiği diğer bir başlık olan *Siyaset ve Kültür* başlığı altında John Breuilly'nin devletlerin egemenliğini meşru zeminde savunmak için milliyetçiliği geliştirdikleri ve Herder ile Miroslav Hroch'un bahsinden yola çıkarak kültürel açıklamanın da siyasetten ayrı tutulamayacağı fikirleri tartışılmıştır. Yazar aynı zamanda kendi açıklamalarıyla tezat bir durumun olduğunu hatırlatarak kültürün izlerinin modern dönemde de devam ettiğine vurgu yapan Breuilly'ye ve milliyetçiliği kültürel kurumlarla açıklayan yaklaşımın eksikliğine yönelik eleştiri yapmıştır ve bu yerinde bir eleştiri olmuştur.

Çünkü bu açıklamalar dar bir çerçevede ele alınarak milliyetçiliğin, modernist açıklamasının bir kısmını mesnetsiz bırakmıştır. Fakat yine de Breuilly'nin milliyetçiliğin hem modern döneme ait olduğu hem de geçmişe dair bazı köklerinin bulunduğu yönündeki tezat açıklamalarının gerekçelerini tam olarak ortaya koyup buna göre bir eleştiri yapması daha anlaşılır olacaktı.

Anthony Smith'in bu kitabında da yer verdiği gibi modernist yaklaşıma yaptığı eleştirilerin kuramsal alt yapısını etno-sembolcü açıklamalarda bulabiliriz. Bu açıklamalarda modernistlerin *inşa* olarak gördükleri milliyetçiliğin köklerinin kültürel sembollerde ifadesini bulduğu ve geçmişin izlerini taşıdığı fikrine binaen millî yapılanmanın yeniden yorumu yer almaktadır. Buradan hareketle yazarın kendi bakış açısını ortaya koyduğu *yeniden yorumlama* kısmı, yazarın kendi düşüncelerini bir temele dayandırma ve diğer kuramlara karşı kuramsal bakış açısı geliştirme yönünden önemli bir bölümdür.

Milliyetçiliğin tarihine ilişkin farklı görüşler bulunsa da, yazarın da üzerinde uzlaştığı açıklama şekli *modernist* açıklamadır. Çünkü milliyetçiliğin, önceki değerlere ait bazı izleri içerisinde barındırdığı iddia edilse de sonuç itibariyle bunun bir milliyetçi hareket olduğu fikri çoğu zaman çelişkilidir. Yazar bu tarih hakkında daha çok özellikle Hobsbawm'ın eşik ilkesi gereğince 1830-1870 yılları arasında sadece belli ekonomik güce sahip milletlerin yaşayabildiği fikrine ve yine Hobsbawm'ın milliyetçiliğe ilişkin beş madde şeklinde verdiği özelliklerin değerlendirmesine yer vermiştir. Bu özelliklerden en çok tartışılanı tahmin edilebilir ki *milliyetçiliğin milletleri yarattığı* fikridir. Modernist açıklama şekline göre milliyetçilikten önce milletlerin var olduğu çelişkili olmakla birlikte Hobsbawm gibi modernistlerin çoğunun görüşü milliyetçilikten önce milletlerin var olmadığı yönündedir. Bu bakış açısının eleştirisi ise Hasting'in fikirleri üzerinden yapılmış (2017: 135-137) ve modernist açıklamanın milletlerin tarihini izah etmede eksik kaldığı yönündeki görüşleri, karşı açıklama olarak verilmiştir.

Yazarın gerek kendi fikirleriyle gerekse farklı kuramcıların bakış açılarıyla konuya izahat getirmesi, milletlerin geçmişine ilişkin tarihsel-ampirik açıklamayı sunmuştur. Bu yönüyle kitapta, modernistlerin milliyetçiliğin tarihi hakkındaki görüşlerine katılma fakat milletlerin tarihi hakkındaki düşüncelerine karşı çıkma fikri

görülmektedir. Yazarın bu tutumu başka bir noktadan açık vermektedir. Eğer yazar, kitabının beşinci bölümünün ilk cümlesinde belirttiği gibi milliyetçilik tarihinin modernistlerin görüşleriyle uyduğu fikrini ön kabul olarak veriyorsa; o halde milliyetçilik ideolojisi vuku bulmasaydı milletler kendi dilleri ve kültürlerinin nasıl farkına varacaklardı? Yani milliyetçilik ortaya çıkmasaydı milletlerin ortaya çıkması mümkün olabilir miydi? Bu farkına varma hangi kanallarla gün yüzüne çıkacaktı? Milletlerin kendi değerlerini yüceltme ve bu değerler üzerinden bir siyasi savunu geliştirme yöntemi, meşru dayanağını hangi ideoloji üzerinden yürütecekti? Yeni daimici bakış açısı bazı izahatları ortaya çıkarmış olabilir ama neticede millet olma güdüsünün milliyetçi ideoloji ile birlikte gün yüzüne çıktığı gerçeği de bulunmaktadır. Bundan dolayı bahsi geçen soruların cevapları kitapta muğlak kalmaktadır.

Kitapta geçtiği gibi Hobsbawm'ın milliyetçiliğin özelliklerine ilişkin son maddesinde küreselleşme yolunda milliyetçiliğin hükümsüz kalacağı yönünde fikir beyan edilmiştir (2017: 131). Bunun üzerinden tartışmayı son bölüm olan *Beklentiler* başlığı altında veren yazar, milliyetçiliğin küreselleşme yolunda nasıl bir yola gireceğini kritik etmiştir. Farklı bakış açılarının görüşlerine yer veren yazarın kendi bakış açısı daha çok milliyetçiliğin küresel çağda daha da artacağı yönündedir. Fakat milliyetçiliğin günümüzde nasıl renk değiştirdiğini, yabancı ülke vatandaşlarına yapılan muamelelerin milliyetçilik gereği mi? yoksa refahı paylaşmak istememe yönündeki tepkinin yansıması mı? olduğunu tartışmaya açmak daha yerinde olabilirdi.

Sonuç olarak kitap milliyetçiliğin anlaşılması için temel ve genel bilgilerin okuyucuya verilmesi açısından önemli katkılar sunmaktadır. Ayrıca her bölüm sonunda *okuma önerileri* başlığı altında farklı yazarların eserlerini vermesi kitabın başka bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Anthony Smith, millet ve milliyetçilik konusunda büyük kuramcılar arasında yer edinmiş bir yazar olarak takdirleri toplamış birisidir. Hiç şüphesiz bu eser de kayda değer birçok bilgiyi içinde barındırmaktadır. Milliyetçilik konusu içinden çıkılması zor bir alan olmasından dolayı bu alana farklı bakış açısı sunması bakımından Smith'in etno-sembolcü kuramı ve bu kuramın içeriğine kitapta yer verilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Kymlicka, W. (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık*, Çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

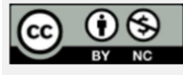
Smith, A. D. (2017). *Milliyetçilik: Kuram-İdeoloji-Tarih* (Çev: Ü. H. Yolsal). Ankara: Atıf Yayınları.

ETİK: Bu makale, yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır.

ETHIC: This article has been prepared in accordance with research and publication ethics, according to the author's statement at the application stage.

ÇIKAR ÇATIŞMASI VE FİNANSAL KATKI BEYANI: Yazarın başvuru aşamasındaki beyanına göre; çalışmanın tarafsızlığı ile ilgili bilinmesi gereken bir mali katkı veya diğer çıkar çatışma ihtimali (potansiyeli) ve ilişki alanı yoktur.

CONFLICT OF INTEREST AND FINANCIAL CONTRIBUTION DECLARATION: According to the author's statement at the application stage; There is no financial contribution or other conflict of interest possibility (potential) and relationship area that should be known about the objectivity of the study.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-Non-commercial 4.0 International License.

AMAÇ-KAPSAM

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi-Journal of Nationalism Studies (MAD-JNS) akademik ve bilimsel olan Milliyetçilik ve Milliyetçilik Teorileri üzerine yapılan araştırma, inceleme, kritik ve çeviri makaleleri yayınlayan, hakemli, açık erişimli uluslararası bir dergidir.

Dergi, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan bilimsel bir yayındır. Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa yayınlanır. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

Derginin temel amacı, disiplinler arası yaklaşımlar ve sosyal bilimlere ait tüm alanlarda milliyetçilik olgusuna yönelik bilimsel ve etik niteliği yüksek orijinal makaleleri yayınlamak ve tüm Dünya'da bu kapsamdaki yayınlara iyi bir örnek teşkil etmektir.

Derginin misyonu, kapsamıyla ilgili makaleler yayınlayarak dünyaya dağıtmak ve bu kapsama yönelik araştırmalar yapan akademisyenleri bir araya getirmektir.

YAZIM KURALLARI

YAZARLAR İÇİN BİLGİ

-Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmif gönüllü olur formunun imzalatıldığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

-Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir.

1. Genel Kurallar

a. Makalelerin, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Makale, bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise mutlaka makalenin ilk sayfasında Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir.

Yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi ilk yayınlama haklarına sahip olacaktır. Yayın Kurulunun, makale kabulü konusunda hem içerik hem de biçim bakımından nihai karar hakkı saklıdır.

b. Dergiye gönderilen yazılar Yayın Kurulunca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

c. Yazardan revizyon istenmesi durumunda, minör revizyonun 2, majör revizyonun ise 4 hafta içerisinde tamamlanarak makalenin dergiye ulaştırılması gerekmektedir.

ç. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinin yazı dili Türkçe olmakla birlikte, İngilizce çalışmalar da yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun en az 150, en çok 200 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler yazıya eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir. (Bkz. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası)

d. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde “Kitap İncelemeleri”ne ve “Çeviri Yazı”lara da yer verilir.

e. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi’ne gönderilen yazıların yazım bakımından son denetimlerinin yapılmış olduğu kabul edilmektedir. Yazı teslim edildikten sonra baskı düzeltmeleri için ayrıca yazara gönderilmeyecektir. Bu nedenle yazım yanlışlarının olağanın üzerinde olması yazının geri çevrilmesi için yeterli görülecektir.

f. Yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

g. Yazılar <https://dergipark.org.tr/madergisi> adresi üzerinden gönderilmelidir.

ğ. Bir adet dergi yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.

2. Kapak Dosyası-Ana Makale Dosyası

Çalışmalarını dergimize gönderen yazarlardan, Ana Makale Dosyası ve Kapak Dosyası talep edilmektedir. Hakem değerlendirme sürecinin gecikmeye uğramaması ve derhal sürecin başlatılabilmesi için yazarların dosyalarını aşağıda belirtildiği şekilde yüklemesi önem arz etmektedir.

a. Kapak Dosyası

Kapak dosyasına öncelikle; Türkçe ve İngilizce başlık yazılmalı, Türkçe ve İngilizce özet ile birlikte anahtar kelimeler eklenmelidir. Başlığın altına sağ tarafa yazarın adı yazılmalı, birden çok yazarlı çalışmalarda virgül kullanılarak yazar adları yan yana yazılmalı, akademik unvan belirtilmemelidir. Yazarların akademik unvanı, çalıştığı kurum (üniversite, fakülte, bölüm veya diğer) adları ve ORCID numaraları (<https://orcid.org/>) * simgesi kullanılarak dipnot olarak eklenmelidir.

b. Ana Makale Dosyası

Milliyetçilik Araştırmaları Dergisinde kör hakemlik uygulaması yürütülmektedir. Bu nedenle hakem değerlendirme sürecinin tüm aşamalarında ana makale dosyasında yazarlara ait kurum, kimlik ve unvan bilgisi yer almamalıdır.

3. Yazım Kuralları

a. Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun İmla Kılavuzu'na uyulması tavsiye edilmektedir.

b. Kâğıt boyutu; özel boyut, genişlik 16 cm, yükseklik 24 cm olmalıdır. Kenar boşlukları üst 3.5 cm, alt 2.5 cm, sağ 2.5 ve sol 2 cm, cilt payı 0 cm olacak şekilde düzenlenmelidir.

c. Çalışmalar Word programına göre 11 punto (dipnotlar 9 punto), Book Antiqua yazı karakteriyle, girinti ilk satır 1 cm, aralık önce 0 nk, sonra 3 nk ve tek satır aralığında yazılmalıdır.

ç. Başlıklar, "1. 2. 3.; 1.1., 1.2.; 1.2.1." şeklinde oluşturulmalı ve 1 cm içeriden başlamalıdır. Birinci derece başlıklarda (YÖNTEM ve BULGULAR dahil) yer alan tüm harfler büyük harfle koyu yazılmalıdır: GİRİŞ, 1. BAŞLIK, 2. BAŞLIK, SONUÇ; KAYNAKÇA gibi. İkinci, üçüncü ve dördüncü derece başlıklarda yer alan kelimelerin sadece ilk harfleri büyük harfle başlatılmalı ve koyu yazılmalıdır.

d. Tablo, şekil ve resimlere numara verilmeli ve adlandırılmıdır. Kaynakları, kaynakça kurallarına uygun biçimde, tablo adları üstte, şekil ile resim adları ise altta verilmelidir. Tüm tablo, şekil ve resimler sayfa kenarlıklarına uygun bir şekilde düzenlenmelidir.

4. Atıflar, Dipnot ve Kaynakça

Dergiye gönderilen çalışmalar “Chicago atıf ve referans stili” veya “APA 6” kurallarına göre hazırlanmalıdır.

a. CHİCAGO (DİPNOT) YÖNTEMİ:

Bilimsel çalışmada kullanılan kaynakların künyesi dipnot olarak sayfa altında gösterilir. İstifade edilen kaynakların ilk ve daha sonra gösterilmesi aşağıdaki örneklere uygun olarak verilmelidir. Dipnotlarda eser künye bilgileri VİRGÜL; Kaynakçada ise NOKTA ile ayrılmalıdır.

Kitap:

a) Tek Yazarlı:

1. Halil İnalçık, Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet, Kronik Kitap, İstanbul 2016, s. 159.

2. İnalçık, Osmanlı'da Devlet..., s. 211-225.

1. Bilal N. Şimşir, Ege Sorunu, TTK, C. 2, Ankara 1989, s. 558.

2. Şimşir, Ege Sorunu, C. 2, 560.

Kaynakçada:

İnalçık, Halil. Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet. Kronik. İstanbul 2016.

Şimşir, Bilal N. Ege Sorunu. TTK. C. 2. Ankara 1989.

b) İki Yazarlı:

1. Ali Ayata ve Gökberk Yücel, Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı, Nobel, Ankara 2015, s. 58.

2. Ayata ve Yücel, Yeni Küresel Düzendeki..., s. 65-70.

1. Mehmet Kaan Çalen ve Halûk Kayıcı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik, Bilgeoğuz, İstanbul 2014, s. 13.

2. Çalen ve Kayıcı, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern..., s. 21.

Kaynakçada:

Ayata, Ali ve Gökberk Yücel. Yeni Küresel Düzendeki Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı. Ankara: Nobel. 2015.

Çalen, Mehmet Kaan ve Halûk Kayıcı. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Modern Türk Düşüncesinde Milliyetçilik. İstanbul: Bilgeoğuz. 2014.

c) Üç ve Daha Çok Yazarlı:

1. Mehmet Akif Okur v. dğr., Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler, Nobel, Ankara 2013, s. 101.

2. Okur v. dğr., Avrasya Paradoksu..., s. 125.

1. Faruk Önal v. dğr., Harb Mecmû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918), TTK, Ankara 2019, s. 208.

2. Önal v. dğr., Harb Mecmû'ası..., s. 241.

Kaynakçada:

Okur, Mehmet Akif, Reha Yılmaz, Galip Çağ, Hatice Yazgan ve Sedat Demirci. Avrasya Paradoksu Beklentiler ve Endişeler. Nobel. Ankara 2013.

Önal, Faruk, Selman Soydemir, Kemal Erkan, Ahmet Temiz, Ömer Faruk Yılmaz ve Ahmet Uçar. Harb Mecmû'ası (Kasım 1915-Haziran 1918). TTK. Ankara 2019.

d) Çeviri:

1. Liah Greenfeld, Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol, çev. Abdullah Yılmaz, Alfa, İstanbul 2017, s. 75.

2. Greenfeld, Milliyetçilik Moderniteye..., s. 98.

1. Georg Ostrogorsky, Bizans Devleti Tarihi, çev. Fikret İşiltan, TTK, Ankara 2019, s. 321.

2. Ostrogorsky, Bizans Devleti..., s. 333.

Kaynakçada:

Greenfeld, Liah. Milliyetçilik Moderniteye Giden 5 Yol. çev. Abdullah Yılmaz. Alfa. İstanbul 2017.

Ostrogorsky, Georg. Bizans Devleti Tarihi. çev. Fikret İşiltan. TTK. Ankara 2019.

e) Kitap Bölümü veya Diğer Kısımlar:

1. Murat Baç, "Epistemoloji", Çağdaş Epistemolojiye Giriş içinde, haz. Nebi Mehdiyev, İnsan, İstanbul 2011, s. 22.

2. Baç, "Epistemoloji", s. 29.

1. İbrahim Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener", Türk Tarihçileri içinde, ed. Ahmet Şimşek, Pegem, Ankara 2016, s. 241.

2. Şirin, "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği...", s. 242-243.

Kaynakçada:

Baç, Murat. "Epistemoloji". Çağdaş Epistemolojiye Giriş içinde. Haz. Nebi Mehdiyev. İnsan. İstanbul 2011. s. 21-48.

Şirin, İbrahim. "Türkiye'de Zihniyet Tarihçiliği ve Sabri Ülgener". Türk Tarihçileri içinde. Ed. Ahmet Şimşek. Pegem. Ankara 2016. s. 239-257.

MAKALE:

a) Matbu:

1. Yusuf Ziya Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 318.

2. Bölükbaşı, "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm:...", s. 319.

1. Bülent Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)", Türk Dünyası Araştırmaları, C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015)s. 94.

2. Yıldırım, "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da...", s. 95-99.

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Yusuf Ziya. "Türk Milliyetçiliğinde Antisemitizm: Hüseyin Nihal Atsız Yazıları Üzerine Bir İnceleme". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 20, S. 2 (Aralık 2019). s. 293-320.

Yıldırım, Bülent. "Resmi Nüfus Sayımlarına Göre Bulgaristan'da Türk Nüfusu (1878 - 1934)". Türk Dünyası Araştırmaları. C. 109, S. 214 (Ocak-Şubat 2015). s. 93-108.

b) Online:

1. Nikolina Kunic, "Hırvat Lider Franjo Tudjman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi", Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 1 (Nisan 2019), s. 18, erişim 02 Ocak 2020, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

2. Kunic, "Hırvat Lider Franjo Tudjman...", s. 23.

Kaynakçada:

Kunic, Nikolina. "Hırvat Lider Franjo Tudjman ve Neoklasik Yaklaşım İle Analizi". Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi. C. 1, S. 1 (Nisan 2019). s. 17-33. Erişim 02 Ocak 2020. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/691744>.

ANSİKLOPEDİ MADDESİ:

1. M. Orhan Okay, "Ziya Gökalp", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, TDV, C. 14, Ankara 1996, s. 126.

2. Okay, "Ziya Gökalp", s. 127.

Kaynakçada:

Okay, M. Orhan. "Ziya Gökalp". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. TDV. C. 14. Ankara 1996, s. 124-128.

TEZ:

1. Gamze Yıldız Erduran, "Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi" (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017), s. 100.

2. Erduran, "Online Müşteri Şikayetlerinin...", s. 110.

1. Emin Ünsal, "Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), s. 43.

2. Ünsal, "Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı", s. 61-71.

Kaynakçada:

Erduran, Gamze Yıldız. "Online Müşteri Şikayetlerinin Veri Madenciliği ile İncelenmesi". Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi. 2017.

Ünsal, Emin. "Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı". Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. 2009.

KURUM YAYINLARI:

1. Rüsumat Müdüriyeti, Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1917, s. 15.

2. Rüsumat Müdüriyeti, Ticâret-i Hâriciye..., s. 17.

Kaynakçada:

Rüsumat Müdüriyeti. Ticâret-i Hâriciye İstatistik Mecmuası. Matbaa-i Âmire, İstanbul 1917.

b. APA 6-METİN İÇİ KAYNAK GÖSTERİMİ

Kitap:

a) Tek Yazarlı Çalışmalar:

(Meriç, 1978: 70).

Kaynakçada:

Meriç, C. (1978), Mağaradakiler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Makale:

(Çalen, 2017: 228).

Kaynakçada:

Çalen, M. K. (2017), "II. Meşrutiyet Döneminde İki Farklı Cen-giz Han Tasavvuru", Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, 13 (4): 227-254.

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine atıf yapılması du-rumunda: (Meriç, 1978a: 70; 1978b: 99).

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap:

(Şimşek ve Yalı, 2019: 35).

Kaynakçada:

Şimşek, A. ve Yalı, S. (2019), Gerçekte(n) Öyle mi Olmuş?, İs-tanbul: Yeniinsan.

Makale:

(Bölükbaşı ve Yücel, 2011: 103).

Kaynakçada:

Bölükbaşı, Y. Z. ve Yücel, G. (2011), "Cumhuriyetin Ötekisi Olarak Geleneksel Milliyetçilik ve Türk Ocaklarının Kapatılması", Akademik Bakış e-Dergi, (26): 103-117.

c) İki den çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Kitap:

(Eldem vd., 2012: 58).

Kaynakçada:

Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B. (2012), Doğu İle Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul, (çev. Sermet Yalçın), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Makale:

İki den çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre hazırlanmalıdır.

ç) Kurum yayınları:

Metin içinde:

(DİE, 1995: 45).

Kaynakçada:

DİE (1995), 19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti (Ankara).

d) İnternet Kaynakları:

Metin içinde:

(Okur, 2013).

Kaynakçada:

Okur, M. A. (2013), "Büyük Ortadoğu Fırtınası ve Türkiye", <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/makifokur/2013/10/26/buyuk-ortadogu-firtinasi-ve-turkiye>, (15.06.2010).

Atıf dışındaki açıklamalar için dipnot kullanılmalıdır.

YAYIN POLİTİKASI

1. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, farklı üniversitelerde görev yapan akademisyenlerin girişimleri sonucunda ortaya çıkan bilimsel bir yayındır. Nisan ve Ekim ayları olmak üzere yılda iki defa yayınlanır. Derginin dili Türkçe ve İngilizcedir.

2. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınlanan araştırmayı okuyuculara ücretsiz olarak ulaştırma ilkesini benimsemekte ve içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Açık Erişim Politikası, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) kurallarına dayanmaktadır.

3. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınlanan makalelere Creative Commons Attribution (CC BY NC) lisansını uygulamaktadır. Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul etmiş olursunuz.

4. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi'ne yayınlanmak üzere gönderilen çalışmalarda, EASE (The European Association of Science Editors) tavsiyeleri ile COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınır.

5. Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar için etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay çalışmada belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. İzinle ilgili bilgilere makalenin yöntem bölümünde ve ayrıca ilk/son sayfasında yer verilmelidir. Olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmesi gereklidir.

6. Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı ifade edilmeli, makale sonunda araştırmacılar; katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çıkar çatışması beyanı ve finansal destek beyanı vermelidir (Başvuru esaslarından biri de bu beyanın onaylanmasıdır.)

7. Makale yazarı, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/madergisi> linkini kullanarak makalesini sistem üzerinden yüklemelidir.

8. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi tematik özellikte bir dergidir. Yayınlanmak üzere gönderilen tüm makaleler öncelikle dergiye uygunluğu, özgünlükleri, metodolojisi, önemi, kalitesi ve etik yapısı açısından incelenir.

9. Tüm editörlük ve hakem değerlendirme süreci birbirini izleyen adımlara bölünebilir:

- Makaleye editör atanması,

- Atanan editör tarafından gelen çalışmanın dergiye uygunluğu üzerine ilk inceleme [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Benzerlik kontrolü [reddetme veya ileri değerlendirme]
- Yazım ve Dil Editörleri tarafından inceleme [revizyon veya ileri değerlendirme]
- Çift taraflı kör hakemlik uygulamasına göre hakemlerin atanması [revizyon, reddetme veya kabul]
- Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.
- Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.
- Yayınlanan makaleler için yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Editör atanması ve ilk inceleme genellikle birkaç gün içinde yapılır. Yazım ve dil kontrol süreci genellikle 2 hafta, hakem raporlarının tamamlanması ise 2-4 hafta sürebilir. Yazarlara revizyon için verilen süre 2 haftadır.
- Gönderimin ardından yazarların sırasının değiştirilmesi, yazar adlarının silinmesi veya eklenmesine yönelik talepler dergi editörlerinin onayına tabidir. Bu talebi içeren ve tüm yazarların imzaladığı uygun bir dilekçe ile başvuru yapılmalıdır.
- Bir makalenin geri çekilmesine yalnızca en zorlayıcı ve kaçınılmaz nedenlerle izin verilecektir. Bir makalenin geri çekilebilmesi için tüm yazarlar tarafından imzalanmış bir geri çekme yazısının derginin iletişim adresini gönderilmesi gerekmektedir. Yazar(lar), bu hususta uygun bir bildirim alana kadar yazılarının geri çekilmiş olduğunu varsaymamalıdır.

10. İntihal ciddi bir problem ve bilimsel araştırmayı etkileyen en yaygın etik sorundur. Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi hiçbir şekilde intihale izin vermez. Tematik özellikteki dergide intihal kontrolü editörler ve intihal yazılımları ile

yapılmaktadır. Dergimiz, %15'in altında intihal oranına sahip olan çalışmaları kabul etmektedir. %15 oranının üzerindeki benzerlik durumunda Hakem Değerlendirmesi yapılmadan çalışmalar reddedilir.

11. İtiraz ve şikayetler Editör Kurulu tarafından COPE yönergeleri kapsamında ele alınmaktadır. İtirazlar, makalenin bilimsel içeriğine dayanmalıdır. İtiraz ve şikayete ilişkin nihai karar Baş Editör tarafından verilir. Yazarlar, itiraz ve şikayetleri için dergi@milliyetcilikarastirmalari.com adresinden e-posta yoluyla iletişime geçmelidir.

MAKALE YAYIN İLKELERİ VE DEĞERLENDİRME SÜRECİ

1. Makale dergiye gönderilmeden önce "Yazım Kuralları", "Yayın Politikası", "Telif Hakları", "Yazarların Sorumlulukları", "Açık Erişim Politikası" ve "Lisans Şartları" kısımlarını incelemeniz önerilir.

2. Makale değerlendirme süreci aşağıda belirtildiği gibidir.

- Makaleye editör atanması,
- Atanan editör tarafından gelen çalışmanın dergiye uygunluğu üzerine ilk inceleme [reddetme veya ileri değerlendirme]
 - Benzerlik kontrolü [reddetme veya ileri değerlendirme]
 - Yazım ve Dil Editörleri tarafından inceleme [revizyon veya ileri değerlendirme]
- Çift taraflı kör hakemlik uygulamasına göre hakemlerin atanması [revizyon, reddetme veya kabul]
- Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olduğu durumlarda da yazı üçüncü bir hakeme gönderilir.
- Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. Yazarlara revizyon için verilen süre minör revizyon için 2, majör revizyon için 4 haftadır. Belirtilen sürede geri dönmeyen yazarların çalışmaları yayından düşürülür.
- Değerlendirme süreci tamamlanan araştırmalar, yayın programına göre izleyen ilk sayıda yayınlanır.
- Yayınlanan makaleler için yazar/yazarlara telif ücreti ödenmez.

- Editör atanması ve ilk inceleme genellikle birkaç gün içinde yapılır. Yazım ve dil kontrol süreci genellikle 2 hafta, hakem raporlarının tamamlanması ise 2-4 hafta sürebilir.

- Gönderimin ardından yazarların sırasının değiştirilmesi, yazar adlarının silinmesi veya eklenmesine yönelik talepler dergi editörlerinin onayına tabidir. Bu talebi içeren ve tüm yazarların imzaladığı uygun bir dilekçe ile başvuru yapılmalıdır.

- Bir makalenin geri çekilmesine yalnızca en zorlayıcı ve kaçınılmaz nedenlerle izin verilecektir. Bir makalenin geri çekilebilmesi için tüm yazarlar tarafından imzalanmış bir geri çekme yazısının derginin iletişim adresini gönderilmesi gerekmektedir. Yazar(lar), bu hususta uygun bir bildirim alana kadar yazılarının geri çekilmiş olduğunu varsaymamalıdır.

TELİF HAKLARI

- Yazarlar telif hakkı dahil olmak üzere makaleye ait tüm imtiyaz ve diğer mülkiyet haklarını elinde tutar.

- Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yayınladığı makalelere Creative Commons Attribution (CC-BY-NC) lisansını uygulamaktadır.

- Makalenizi yayınlanmak üzere gönderirseniz, CC-BY-NC lisansının çalışmanıza uygulanmasını kabul edersiniz. (Bakınız: [Lisans Şartları](#)).

- Dergide yayınlanan makalelere telif hakkı ödenmez.

- Yazar(lar) makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını, çalışma ile ilgili tüm yasal ve etik izinleri aldığını ve etik kurallara uygun hareket ettiğini taahhüt eder. (Başvuruda onay alınır)

- Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan makalelerde ifade edilen herhangi bir olgusal yanlışlık veya görüş yazarın kendisine aittir ve dergimizin bilgi, görüş veya bakış açısını yansıtmayabilir. Yazar(lar), telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslarla istenecek hak talebi veya açılacak davalarda Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun

olmadığını, tüm sorumluluğun kendilerine ait olduğunu taahhüt eder. (Başvuruda onay alınır)

YAYIN ETİĞİ VE YANLIŞ UYGULAMA BİLDİRGESİ

Bu bildirme Committee on Publication Ethics'in "Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors - 2011" kuralları ve Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3 esas alınarak hazırlanmıştır.

a) Editörün Sorumlulukları: Dergi editörü yapılan başvuruların uygunluğuna ve yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir.

Editör bu kararı verirken yazar veya yazarların ırkı, cinsiyeti, inancı, uyruğu, politik görüşüne göre değil gönderinin derginin yayın politikası ile uygunluğu, orijinalliği ve önemine göre karar verir.

Dergi editörü başvuru ile ilgili kişisel bilgileri üçüncü kişilerle (hakemler, bilim kurulu üyeleri, yayıncı vs.) paylaşamaz.

Editör veya hakemler reddedilen veya yayın aşamasında olan başvurularda yer alan bilgi ve belgeleri yazarın yazılı izni olmadan kendi araştırmalarında kullanamazlar.

b) Hakemlerin Sorumlulukları: Hakemler başvurunun yayına uygunluğu kontrol konusunda yayın kuruluna destek olurlar.

Hakemler, gönderilen çalışmayı değerlendirirken adil, tarafsız ve yapıcı olmaya çalışmalıdır.

Hakemler başvuruların geliştirilmesi ve olası hataların giderilmesi için yazarlara önerilerde bulunurlar.

Hakemler incelenmek üzere gönderilen başvurusu konusunda kendini yetersiz hissettiklerinde veya incelemeyi zamanında yetiştiremeyecekleri durumlarda editörü bilgilendirmek zorundadır.

Hakemler başvurularda yer alan bilgi ve fikirlerin güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Bunları üçüncü kişilerle paylaşamaz veya kendi araştırmalarında kullanamazlar.

c) Yazarların Sorumlulukları: Sahte/hileli verilere dayanan çalışmalar kabul edilemez.

Yazarlar, verilerin doğruluğunu ve özgünlüğünü garanti etmelidir. Eğer çalışma insan ögesini içinde bulunduruyorsa, uygun kurumsal otoritelerden onay alınmalı ve çalışmaya katılmış insanların izni alınmalıdır.

Çalışmada kullanılan 3. kişilere ait ve telif hakkına haiz "veri toplama aracı, tablo, grafik, harita ve diğer görseller" için ilgili kurum veya kişi(ler)den yazılı izin alınmalıdır.

Makale gönderim sürecinde Başvuru Listesinde ifade edilen ve makaleyi gönderen sorumlu yazar tarafından kabul edilen şartlar diğer yazarlar tarafından da kabul edilmiş sayılır. Makaleye anlamlı bir katkısı olan tüm yazarlar, çalışmaya ortak yazar olarak dâhil edilmelidir. Katkısı olmayan kişilerin ortak yazar listesine dâhil edilmesi uygun değildir ve bu duruma müsamaha edilmeyecektir.

Yazarlar dergimizin hakem ve editörleri tarafından önerilen makul yenilemeleri yapmayı kabul etmelidirler. Eğer yazar, kabul edilebilir nedenler olmadan yenilemeleri yapmayı reddederse, gönderilmiş olan makale reddedilecektir. Bütün yazarların, gönderilen makaledeki her hatayı düzeltmeleri ve doğru olmayan bilgileri geri çekmeleri gerekir.

Kaynaklar:

Committee on Publication Ethics (COPE). (2011, March 7). Code of Conduct and Best-Practice Guidelines for Journal Editors.

[http://publicationethics.org/files/Code of conduct for journal editors_Mar11.pdf](http://publicationethics.org/files/Code_of_conduct_for_journal_editors_Mar11.pdf)

Bilimsel Yayıncılıkta Şeffaflık Ve En İyi Uygulama İlkeleri, Sürüm 3.

<https://blog.doaj.org/2018/01/15/principles-of-transparency-and-best-practice-in-scholarly-publishing-version-3/>

MAKALE İŞLEME (APC) VE GÖNDERME ÜCRETİ

- Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi, yazarlardan gönderi, işleme veya yayın için herhangi bir ücret almaz.
- Kaliteli yayını teşvik için kâr amacı olmayan bir girişimdir.

- Dergi, tüm makalelerin tam metinlerine anında ücretsiz erişim sağlar.

YAYINLANAN ÇALIŞMALARIN İSTATİSTİKLERİ

Dönem	Araştırma Makalesi	Çeviri Makale	Kitap İncelemesi
Nisan 2019	2	1	2
Ekim 2019	4	-	2
Nisan 2020	6	-	2
Ekim 2020	4	-	2
Nisan 2021	6	-	1
Ekim 2021	3	-	-
Nisan 2022	5	-	-
Ekim 2022	5	-	1
Nisan 2023	1	-	2
Ekim 2023	2	1	2
Nisan 2024	3	-	1
Ekim 2024	3	-	1
Ret Makaleler	22		
Geri Çekilen/İade Edilen-	15		

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

• Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi (MAD), yayınlanan araştırmayı okuyuculara ücretsiz olarak ulaştırma ilkesini benimsemekte ve içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır.

• Açık Erişim Politikası, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin (BOAI) kurallarına dayanmaktadır.

DERGİ LİSANS ŞARTLARI

Lisans Şartları

• Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr> olarak lisanslıdır.

• CC BY-NC 4.0 lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

MİLLİYETÇİLİK

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ · JOURNAL OF NATIONALISM STUDIES

CİLT 6 SAYI 2 · VOLUME 6 ISSUE 2 / EKİM · OCTOBER 2024 / ISSN 2667 - 4459

